

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN
DEMOKRAT PARTİ'DEN KOPUŞU VE
SONRAKİ SİYASİ HAYATI

FURKAN KÜÇÜKTEPE
150121012

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. HASİP SAYGILI

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans programı 150121012 numaralı öğrencisi Furkan Küçüktepe'nin ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den Kopuşu ve Sonraki Siyasi Hayatı" başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından 26/ 06/ 2018 tarihinde oy birliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Hasip SAYGILI

(Jüri Başkanı ve Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Zekeriyya KURŞUN

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL

(Jüri Üyesi)

Beykent Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Furkan KÜÇÜKTEPE

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN DEMOKRAT PARTİ'DEN KOPUŞU VE SONRAKİ SİYASİ HAYATI

ÖZET

Bu çalışmada, Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti(DP)'den kopuş süreci, maddi ve manevi unsurlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Köprülü'nün görevinden ve partisinden ayrılması ile ilgili tüm çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Öncelikle Fuat Köprülü'nün biyografisi hakkında bilgiler sunulmuştur. Yaptığı ilmi çalışmalara değinilirken, kendisi hakkında olumlu yada olumsuz anlatılara da yer verilmiştir.

Siyasi hayatı ile ilgili olarak dört arkadaşıyla birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edilmeleri ile başlayan Demokrat Parti dönemi de Köprülü özelinde anlatılmıştır. Partideki görevleri ve izlediği politikalar üzerine de bilgiler verilmiştir. Diğer yandan partiden kopuşuna giden süreçte Adnan Menderes ekseninde 1950 – 1957 dönemi Türkiye'nin sosyal ve ekonomik hayatı anlatılarak dönem hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonunda ise Fuat Köprülü'nün partiden kopuşuna neden olan etkenler üzerinde detaylıca durulmuştur. Gerek parti içi meseleler gerekse şahsi problemler açıklanarak kopuş süreci anlatılmaya çalışılmıştır. Sonrasında Köprülü tarafından DP ideallerine benzer ilkelerle kurulan Yeni Demokrat Parti hakkında da bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelime: parti, Demokrat Parti, Fuat Köprülü, kopuş, ayrılık, muhalefet.

MEHMET FUAT KOPRULU'S DEPARTURE FROM THE DEMOCRATIC PARTY AND HIS SUBSEQUENT POLITICAL LIFE

ABSTRACT

Mehmet Fuat Köprülü's separation process from Democrat Party is evaluated in view of the factors material and nonmaterial in this study.

Primarily, the information about Fuat Köprülü's biography is presented. While mentioned scientific researches, included both positive and negative quotes about him.

About his political life, Democrat Party Period, by began after exported with his four friends from RPP, is explicated specific to Köprülü. Information is given on duties in party and followed policies. On the other hand, the information is given about separation period from party by describing Turkey's social and economic life between 1950 – 1957, Adnan Menderes' pivotal.

In the end of the study, discoursed on the factors that caused the separation from party. Separation process is tried to be express by explaining both intra- party problems and personal problems. At last, it is given information about The New Democratic Party, founded by Köprülü with similar principles to DP's ideals.

Key Words: parties, Democrat Party, Fuat Köprülü, break, seperation, dissent.

ÖNSÖZ

Tarih, geçmişte yaşanmış ve insanı ilgilendiren olaylar bütünüdür. Tarihçi, bu olayları neden sonuç ilişkisi içerisinde inceler, belge ve bulguları ile destekler. Tarihin araştırılması konusunda teknik tanımlar yapılsa da en önemlisi merak unsurudur. Araştırmaya koyulmanın ilk adımını oluşturan merakla birlikte başlayan bu tez çalışmasının tarih literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Cumhuriyet devrinin en önemli siyasi olaylarından biri, çok partili siyasal düzene geçilmesi olmuştur. Türkiye’de 1923’te Cumhuriyet rejimine geçilmesiyle birlikte yeni düzen kurulmuştur. Bu düzenin tam anlamıyla uygulanabilmesi konusunda pekçok zorluk meydana gelmiştir. Özellikle siyasi hayatın demokratikleşmesi konusunda çekilen sıkıntılar önemlidir. Uzun süre denenen tek partili siyasi hayattan çok partili hayata geçiş denemeleri başarısız olsa da nihayetinde 1950 Türkiye’inde çok partili bir düzen gerçek anlamda uygulanabilmiştir.

Günümüz siyasetinin ortaya çıkışının arka planında olup bitenleri anlamaya çalışmak adına araştırmalara koyulmam ile başlayan süreç beni Demokrat Parti dönemine kadar götürmüştür. İsmi sıkça duyduğum Köprülülerden Mehmet Fuat’ın tarihçi kimliğinin yanı sıra siyasi bir tarafının olması bu çalışmanın özünü oluşturmuştur. Tarihi bir şahsiyet olmasının bende oluşturduğu yakınlık ile böyle bir çalışmaya koyulduğumu fakat siyasi hayatına değinmenin daha uygun olacağını düşünerek bu çalışmayı devam ettirdiğimi belirtmek isterim.

Eğitimime başladığım günden bugüne kadar her konuda koşulsuz yanımda olan aileme, tez çalışmamda desteğini esirgemeyen Danışman Hocam Doç. Dr. Hasip SAYGILI’ya, yardım ve duyarlılıkları için Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖLEÇ ve Öğr. Gör. Lale UÇAN Hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Benim için değeri çok büyük olan Dedem Fehmi KÜÇÜKTEPE’yi de rahmet ve minnetle anıyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ’NÜN HAYATI VE ESERLERİNE GENEL BAKIŞ	5
1.1. HAYATI	5
1.2. FUAT KÖPRÜLÜ PORTRESİNE BAKIŞ	11
1.3. İLMİ ÇALIŞMALARI VE ESERLERİ	14
İKİNCİ BÖLÜM	
2. DEMOKRAT PARTİ VE KÖPRÜLÜ	21
2.1. TEK PARTİLİ HAYATTAN ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ (1923 – 1946)	21
2.1.1. CHP’ye Muhalefet	27
2.1.1.2. Dörtlü Takrir	29
2.2. DEMOKRAT PARTİ’NİN KURULUŞU (1946 – 1950)	30
2.2.1. 1946 Seçimleri	35
2.2.2. 1950 Seçimleri	36
2.3. KÖPRÜLÜ’NÜN DIŞIŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ ÖNEMLİ OLAYLARI	38
2.3.1. Türkiye’nin Batı Bloku ile İlişkileri (Truman Doktrini, Kore Savaşı ve NATO’ya Üyelik)	38
2.3.2. 1950 - 1954 Arası Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Durumu ve 1954 Seçimleri	42
2.3.3. Kıbrıs Sorunu ve 6 – 7 Eylül Olayları	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. KÖPRÜLÜ’NÜN DEMOKRAT PARTİ’DEN KOPUŞUNA NEDEN OLAN ETKENLER	51
3.1. ADNAN MENDERES ÖZELİNDE TÜRKİYE’NİN 1954’TEN SONRAKİ SİYASİ – EKONOMİK DURUMU	51

3.1.1. Parti İçerisindeki Problemler.....	53
3.2. KÖPRÜLÜ'NÜN DP'DEN AYRILIŞINA GİDEN SÜREÇ	58
3.2.1. 1957 Seçimleri ve Köprülü.....	72
3.3. KÖPRÜLÜ İLE İLİŞKİLER VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER.....	76
3.4. 1960 İHTİLALİ VE YASSIADA YARGILAMALARI	78
3.5. KÖPRÜLÜ VE YENİ DEMOKRAT PARTİ.....	84
SONUÇ	88
BİBLİYOGRAFYA	91

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
Gös. Yer.	: Gösterilen Yer
Haz.	: Hazırlayan
Hür. Par.	: Hürriyet Partisi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasi Tarihi'nde demokratikleşme çalışmaları cumhuriyet rejimin kurulmasından hemen sonra başlamıştır. Halk iradesinin yönetime katılmasını öngören bu rejimin tam anlamıyla uygulanması için bazı reformlar yapılması gerekmektedir. Demokratikleşme ile ilgili olarak öncelikle çok partili bir hayat yaratılması, gerçekleşmesi gereken bir koşuldur. Aynı zamanda bu siyasi reformların gerçekleşmesinde etkili olan kişilerin üstlendikleri rolün de önemi vardır.

Bu tezde, siyasiler arası ilişkiler ve dönemin koşulları göz önünde bulundurularak siyasi teşekküllerdeki ayrılıklara Mehmet Fuat Köprülü ve Demokrat Parti özelinde bakılması amaçlanmıştır. Bir düşünce ve ülkü uğruna çıkılan bir yolda geçen zaman içerisinde kopuşların meydana gelmesi incelenmesi gereken bir konudur. Özellikle Demokrat Parti gibi güçlü bir partinin kurucusu sıfatına sahip kişisi olan Köprülü, hangi nedenler neticesinde kurduğu partiden ayrılmak istediğini ortaya çıkarmak, siyasi tarih literatürüne katkı sağlayacak bir konudur. Aynı zamanda Köprülü'nün siyasi hayatı üzerine bahsedilmeden evvel şahsı ile ilgili bilgilerin sunulması gerekli görülmüştür. Biyografisi hakkında sunulan bilgiler neticesinde de tarihi şahsiyetlerin hayatlarını ele alan biyografi çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez konusunun tespiti ve yazımı için yapılan kaynak taraması sırasında birçok müstakil eser, doktora ve yüksek lisans tezleri, dönemin belli başlı gazeteleri ve birçok makale incelenmiştir. Müstakil eserler içerisinde özellikle hatırat ve günlüklerden faydalanılmıştır. Köprülü ile aynı dönemde yaşayan ya da birlikte görev yaptığı kişiler tarafından tutulan notlar önemli kaynaklar olarak görülmüştür. Samet Ağaoğlu'nun *Arkadaşım Menderes* ve *Babamın Arkadaşları*, Cihad Baban'ın *Politika Galerisi*, Rıfki Salim Burçak'ın *On Yılın Anıları*, gibi eserler biyografi ve kopuş süreci hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Bu alanda yapılan tezler ile ilgili olarak en kapsamlı iki tez dikkat çekmektedir. Abdülkerim Asılsoy'un *Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri* adlı

doktora tezi biyografi literatüründe önemli bir çalışma olarak karşımıza çıkarken, Murat Çalışoğlu'nun *Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasî Hayatı* başlıklı doktora tezi ise konumuz ile ilgili olarak siyasi literatürde geniş çaplı bir çalışma olarak değerlendirilmiştir. Bilhassa Köprülü'nün ilmi kişiliği, metodları ve görüşleri konusunda Asılsoy'un doktora tezi geniş ve detaylı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksek lisans tezleri içerisinde ise Köprülü'nün siyasi hayatına vurgu yapan ya da biyografisini ele alan kapsamlı çalışmalara pek rastlanmamıştır. Genel olarak Demokrat Parti'nin kuruluş ve gelişimi üzerine çalışmalar fazla yer tutmaktadır. Tüm bunların yanı sıra dönemin gazete ve dergileri de önemli tarihi kaynaklar olarak düşünöldüğünden incelenmeye değer görölmüştür. Ancak çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti dönemi hakkında kapsamlı akademik çalışmalar hali hazırda var olduğundan sadece kopuş süreci olan 1956 – 1957 ve sonrasındaki birkaç yılı kapsayan süreli yayınlar incelenmiştir. Bu yıllar içerisinde dönemin ileri gelen *Vatan*, *Milliyet*, *Zafer* ve *Ulus* gibi gazeteleri ve *AKİS* dergisinin ilgili yılları taranmıştır.

Bu tez, *Mehmet Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti'den Kopuşu ve Sonraki Siyasî Hayatı* başlığı altında üç bölüm halinde incelenmiştir. Birinci bölümde, Köprülü'nün hayatına dair bilgiler sunulmuştur. Doğumu, eğitimi, yaşantısı ve vefatıyla ilgili biyografik bilgiler aktarılan bu bölümün yazılış amacı, Fuat Köprülü portresini tanımak ve ileride ortaya çıkacak olan siyasi anlaşmazlıkların temelinde yaşantının etkisi hakkında çıkarımlarda bulunabilmektir. Bilhassa Köprülü'nün nasıl bir fikir dünyasına sahip olduğü ve yazdığı eserler gibi ilmi hayatına dair bilgiler ve karakteri ile ilgili merak uyandıran belli başlı sorular bu bölümde cevaplanmıştır. Özellikle *Portresine Bakış* başlığı altında ilişkisi olduğü kişilerin görüşlerine yer vererek bu amaç gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Büyük ilmi başarılarla sahip olan Köprülü'nün eserleri ve akademik çalışmaları konusunda sadece belli başlı çalışmalara değinilmiştir. Bunun nedeni ise bu konunun müstakil bir eser yazılabilecek kadar geniş olması ve asıl konudan sapma ihtimalinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye siyasi hayatının nasıl şekillendiğini görmek ve Demokrat Parti'nin bu hayat içerisindeki yeri ve işlevlerini görebilmek için ikinci bölümde bu meseleler üzerinde durulmuştur. Bu bölümde tek partili sistem ile yönetilen Türkiye'nin genel durumu ve çok partili hayata geçiş ile birlikte yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan Demokrat Parti'yi doğuran etkenlerin neler olduğu açıklanmıştır. Aynı zamanda Türkiye'de demokrasi hayatının gelişimi ile ilgili anlatılara yer verilerek Demokrat Parti'nin kurucuları içerisinde olan Köprülü'nün DP'nin kuruluşundaki etkileri ve bu dönemlerde yapmış olduğu siyasi görevlerinin niteliği ve tesirinin neler olduğu da cevaplanmıştır. Kopuş sürecinde etkisi olan dış politikadaki önemli olaylar aktararak araştırmacının dönemi iyi analiz edebilmesi sağlanmıştır. *Tek Partili Hayattan Çok Partili Hayata Geçiş* başlığı altında cumhuriyetin ilanından sonra başlayan demokratikleşme çalışmaları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından Demokrat Parti'ye kadarki süreç incelenmiştir. Sonraki bölümlerde ise DP'nin kuruluşunda Köprülü'nün etkisi, DP iktidar süreci, 1950 ve 1954 seçimleri ile Köprülü'nün partideki görevleri hakkında bilgiler sunulmuştur.

Üçüncü bölüm, Fuat Köprülü'nün görevinden ve partisinden kopma sürecini ele alması bakımından tezin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Çünkü bu bölümde kopuşa etki eden faktörler döneme tanıklık etmiş kimselerce ve dönemin gazeteleri tarafından verilen bilgiler ölçütünde değerlendirilmiştir. Bu bölümde, Köprülü'nün DP'den kopuşunda etkili olduğu görülen, Adnan Menderes'in tutumu, Köprülü'nün istek ve idealleri, dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal etkileri ile parti içerisindeki huzursuzluk gibi faktörler ortaya çıkarılmıştır. Köprülü'nün gerek siyasi görevleri gerekse mizacı ile ilgili bazı çıkarımlarda bulunularak kopuşa etki eden başka bir unsur olan içsel meseleler ile ilgili de tespitlere varılmıştır. Aynı zamanda 1960 İhtilali ve Yassıada Yargılamaları konusunda da bilgiler verilmiştir. Demokrasi hayatında kötü bir unsur olarak ortaya çıkan bu ihtilalin Köprülü'nün siyasi hayatına ne kadar etki ettiğinin gösterilmesi açısından değinilmesinde fayda görülmüştür. Fuat Köprülü, DP'den ayrıldıktan sonraki süreçte yeni bir parti kurma gayretini göstermiştir. Yeni Demokrat Parti isimli bu partinin kuruluşuna dair bilgiler de yine bu bölümde ele alınmaktadır. Ancak Yeni Demokrat Parti'nin fazla bir çalışması

olmadığı ve büyümeden kapandığı için bu konuda derin bilgiler sunulamamaktadır. 1965 yılında kapanan bu partiden sonra siyasi hayatında bir gelişme olmayan Köprülü, 1966 yılında vefat etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN HAYATI VE ESERLERİNE GENEL BAKIŞ

Türk ilim hayatında, çalışmaları, fikirleri ve metotlarıyla örnek teşkil edecek ve bir neslin bu usullerle yetişmesini sağlayacak bazı isimler vardır. Yapmış olduğu çalışmalarla tarihe yön veren bu isimler, hem bazı ekollerden etkilenmiş, hem de bu ekolleri etkileyebilmiştir. Bu yolla yeni bakış açıları geliştirmeyi başarmışlardır.

XX. yüzyılın böylesi değerlerinden biri de Mehmet Fuat Köprülü'dür. Kadim bir aileye sahip Fuat Köprülü, geleceğin inşası için ilim sahasında değerli işlere imza atmıştır. Kendisinin bu alanda yaptığı çalışmaların her biri derinlemesine incelenmeye ve anlaşılmaya değerdir. Köprülü'nün ilmi faaliyetleri ve hayatı üzerine zaten birçok çalışma yapılmıştır. Bu sebeple ilk bölümde, onun çalışmaları ve hayatı hakkında geniş bir bilgi sunmaktan ziyade şahsi ve ilmi hayatı üzerine genel bir bakış ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

1.1. HAYATI

Osmanlı Devleti'nde en önemli ailelerinden biri olan Köprülü ailesinin fertlerinden Köprülüzade Mehmet Fuat, 4 Aralık 1880 yılında dünyaya gelmiştir.¹ Sultanahmet'te -İstanbul- bulunan Halid Ağa Konağı'nda doğan Köprülü Mehmet'in babası Beylikçi Köprülüzade Afif Bey'in oğlu İsmail Faiz Bey, annesi ise İslimye eşrafından Arif Hikmet Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır.² Eşi, Behice Hanım ve oğlu, Orhan Köprülü'dür.³

¹ Orhan Köprülü, **Fuat Köprülü**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 1.

² O. Köprülü, **a.g.e.**, s. 1.

³ Halil İnalçık, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları: Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", **XIII. Türk Tarih Kongresi**, 4 – 8 Ekim 1999 Ankara, s. 109.

Fuat Köprülü'nün gerçekten Köprülü ailesine mensup olup olmadığı konusunda farklı beyanlar ortaya atılmıştır. Ali Emiri Efendi'nin beyanı, Köprülülerden değil Kiblelizadelerden geldiği⁴ yönündeyse de bunun aslı olmadığı, aslen onuncu kuşakta Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın soyundan geldiği bilinmektedir.⁵

Eğitim hayatına Yerebatan semtindeki Ayasofya Merkez Rüştüyesi'nde başlayan Mehmet Fuat Köprülü, rüştüeyi bitirdikten sonra Mercan İdadisi'ne girmiştir. O dönemde idadiler, batı geleneğinde eğitim veren, aydınlanmanın kaynağı okullar olarak görülmekteydi.⁶ Burada Batı dillerinin iyi öğretiliyor olması Köprülü'nün dil yeteneğinin gelişmesine yardımcı olmuş, başta fen bilimlerine sonradan ise edebiyat ve tarih gibi sosyal bilimlere ilgi duymuş, Fransızca, Farsça ve Arapça da öğrenmiştir.⁷ Fuat Köprülü'nün şiire olan merakı da bu dönemlerde başlamıştır. Bu dillerde şiirler yazmış ve tercümeler yapmıştır. Meşrutiyet döneminin etkisiyle edebi ve fikri olarak Servet-i Fünun geleneğini devam ettirmiş, aynı zamanda da Türkçülük fikri kuvvetlenmeye başlamıştır.⁸

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği döneme denk gelen 1907 – 1910 yılları arasında İstanbul Darülfünunu'nda Mekteb-i Hukuk bölümünde eğitim almıştır. Buradaki eğitimi uzun sürmeden son bulmuştur. Ayrılış sebebi ise verilen eğitimin kendisine yetmediğini düşünmesidir. Eğitimini yarım bıraktıktan sonra kendi şartlarıyla ilmi çalışmalarına devam etmiştir. Köprülü eğitimine neden ara verdiğini şu sözleri ile ifade etmiştir;

“...İdadiden sonra Hukuk'ta üç sene okudum. İmtihanlarımda gayet muvaffak oldum lâkin Hukuk'ta büyük bir hayal kırıklığı ile karşılaştım. Tedrisat son derece

⁴ “Mehmed Fuad Köprülü'nün Ardından”, **Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Yıl: IV, Sayı: 47, Eylül 1966, s. 929.

⁵ Ömer Faruk Akün, “Mehmed Fuad Köprülü”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 28, Ankara 2003, s. 471.

⁶ İnalcık, **a.g.m.**, s. 101.

⁷ Fahameddin Başar (haz.) **Vefatının 50. Yılında Mehmed Fuad Köprülü**, Ankara 2017, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 11.

⁸ İnalcık, **a.g.m.**, s. 105.

fena idi. Benim, talebesi bulunduğum 1907 Dârülfünun'u bir âlem di. İslam hukukunu okutan hocalardan istifade etmediğimi söyleyemem. Ancak, yeni Avrupa ilimlerini okutanlar lisan bilmezlerdi. Elleri geçmiş yalan yanlış tercümelerden, eminim kendileri de bir şey anlamayarak, ders verirlerdi ki, ben bu eserleri, elimde bulunan asıllarından okumayı tercih ederdim. Fransızca'yı hocalarımdan daha iyi biliyordum; hatta bazı dersleri, bazı bahisleri, onlardan daha çok önce ve daha iyi öğrenmiştim. Hukuk'ta fazla kalmak, zaman kaybetmekten başka bir şey değildi. Bir diploma için bunu göze alamıyordum. Kendi başıma kendimi daha iyi yetiştireceğimi anlamıştım. Sonra, benim ihtisasını yapmak istediğim ilim sahasının mektebi de yoktu ki, ben oradan mezun olabileyim. O zamanki mektepler ve ilmî müessesât çok geri idi. Bunun için kendi kendimi yetiştirmeye karar verdim. Yoksa niyetim mektep bitirmek olsaydı, buna, hem de fevkalade tarafından muvaffak olacağıma şüphe yoktu; fakat tek başıma kendimi yetiştirmek için işe başladığım zaman büyük müşküller karşısında kaldım.”⁹

Babası Faiz Bey'in evde bulunan kitaplarıyla sürekli ilgilenerek gerek Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si ile gerekse Avrupa kaynaklarıyla tanışma fırsatı bulmuştur. Kendini küçük yaşlardan itibaren ilmi alanda geliştirerek Fransızcadan tercümeler yapmıştır. Bu tercümeler ve makaleler dönemin gazete ve dergilerinde; *Mehasin*, *Servet-i Fünun* dergileri ve *Tanin* gibi gazetelerde yayımlanmıştır.¹⁰

Edebiyat hayatına bu yayınları ile giriş yapan Köprülü, mesleki olarak da edebiyat öğretmenliğine yine bu dönemde başlamıştır. Dönemin başarılı eğitim kurumlarından olan İstanbul, Mercan, Galatasaray ve Kabataş gibi liselerde öğretmenlik yapmıştır. Öğretmenlik görevi 1910 – 1913 yıllarına yani Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da toprak kaybetmeye başladığı zamanlara denk gelmektedir. Bu durumun tesiri olarak ortaya çıkan Ziya Gökalp'in Türkçülük davasının, Köprülü tarafından da benimsediği görülmektedir. Bu dönemlerde kendisinin Türk Ocağı ve Türk Yurdu Cemiyetlerinde aktif şekilde çalıştığı, Türk Ocağı'nın “Hars Heyeti”

⁹ Fevziye Abdullah Tansel, “Memleketimizin Acı Kaybı Prof. Dr. Fuat Köprülü”, *Bellekten*, C. XXX, Sayı:120, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1966 s. 268.

¹⁰ Fevziye Abdullah Tansel, *a.g.e.*, s. 268.

içerisinde olduğu bilinmektedir.¹¹ Dönemin getirdiği şartlar ve kendi düşünceleri ekseninde çalışmalarını sürdürmüştür. Milli unsurların baskın olduğu yazıları birçok gazete ve dergide yayımlanmaya başlamıştır.

Fuat Köprülü, ilmi faaliyetlerine devam ederken mesleki hayatında bazı değişiklikler olmuştur. 20 Aralık 1913'te Halit Ziya Uşaklıgil'in İstanbul Darülfünun'undaki Türk Edebiyatı müderrisliğinden istifası üzerine yerine Fuat Köprülü geçmiştir.¹² Onu bu göreve layık görmeyenler olmuş ve çokça eleştiriler almıştır. *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl* adlı makalesiyle bu alandaki yetkinliği ve bilinliğini ortaya koyarak bu eleştirilere adeta bir cevap vermiştir.

Fuat Köprülü, asıl olarak edebiyat tarihi özelinde çalışmalarına başlasa da tarih, hukuk, sosyoloji ve kültür tarihi gibi alanlarda da çalışmalarda bulunmuştur. Üniversitede çalışmaktan oldukça memnun olan Köprülü, öğrencilerini uygun gördüğü usul ve anlayışa göre yetiştirmek istemektedir. Bunu sadece edebiyat alanında değil diğer alanlarda yaptığı çalışmalardan da anlaşılmaktadır. Köprülü'nün İlahiyat Fakültesi'nde Türk Din Tarihi, Dil Tarih Coğrafya Kürsüsünde Orta Zaman Türk Tarihi dersleri vermesi hatta Sanayi-i Nefise Mektebi'nde -bugünkü adıyla Güzel Sanatlar Akademisi- dahi medeniyet dersleri vermesi bu kanıyı destekler niteliktedir.¹³

Gerek ilim gerekse idari alanda başarılı, yetenekli ve kültürlü bir şahsiyet olan Köprülü, 1924 yılına gelindiğinde İstanbul Darülfünun Edebiyat dekanlığına geçerek idari alanda bir yükseliş göstermiştir. Kendisinin bu göreve gelmesi, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in rektör olmasıyla birlikte fakülte meclisinin ve dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün de isteği ile Fuat Köprülü Edebiyat

¹¹M. Hanefi Palabıyık, "Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuad Köprülü İlmî Hayatı ve Türkiye Tarihi" adlı Eseri Münasebetiyle Tarih Anlayışı", *Atatürk Dergisi*, C. 3, Sayı: 3, 2003, s. 10.; Hars: Kültür.

¹² Murat Çalışoğlu, *Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasî Hayatı*, Doktora Tezi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı, 2009, s. 16.

¹³ Tansel, *a.g.m.*, s. 269.

Fakültesi dekanlığına geçmiştir.¹⁴

Köprülü bu bilgi ve birikimi neticesinde kendisinden beklenen adımları hızlıca atmaya başlamış ve aynı yıl Türkiyat Enstitüsü'nü kurmuştur. Enstitünün programını da bizzat kendisi planlamıştır.

Yine bu yıllarda cumhurbaşkanının isteği üzerine Maarif Vekaleti'nde müsteşarlık görevini de yürütmüştür. Sekiz ay süren müsteşarlık görevinin sonlanmasının ardından enstitü ile ilgilenmeye devam etmiş ve akademik camia için parlak bir dönemi başlatmıştır. Milletlerarası kongrelerde, yerli ve yabancı akademik çalışmalarda bizzat bulduğu görülmüştür. 1923'te Paris'te Dinler Tarihi Kongresi'ne iştirakı, 1925'te Sovyet İlimler Akademisi'nde Türkiye'yi temsil etmesi, Bakü Milletlerarası Türkoloji Kongresi'ne katılması ve daha niceleri¹⁵ bu alandaki aktif hayatına örnekler sunmaktadır.¹⁶

Fuat Köprülü'nün ilmi ve idari faaliyetlerinin başarılı şekilde ilerlediği sırada daha evvel görevi üstlendiği İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi dekanlığı görevinden uzaklaştırılarak maaşı beş derece indirilmiştir.¹⁷ Bu olay Fuat Köprülü'nün üniversite mezunu olmadığı gerekçesiyle yapılmıştır. Fevziye Abdullah Tansel, bunun kıskançlık neticesinde düşmanları tarafından yapıldığını belirtmiş, aradan sadece iki yıl geçtikten sonra yani 1933 yılı üniversite reformu yapıldığı dönemlerde M. Fuat Köprülü'nün "Ordinaryus Profesörlük" unvanına layık görüldüğünü söylemiştir.¹⁸ Ortada ilim savaşlarının yaşandığı bu dönemde, Köprülü'ye karşı karalama kampanyalarını başlatılmış, hatta dekanlık görevi için Köprülü yerine Reşit Rahmeti Arat'ın anlaşmalı şekilde getirildiği iddia edilmiştir. Bunun üzerine Köprülü'nün ilim adamlığı konusunda şüphesiz esaslı bir yeri olduğu arkadaşlarınca söylenmektedir ki meclise kadar giden bu olayın müdafaasını Ahmet

¹⁴ Akün, **a.g.m.**, s. 476.

¹⁵ Fuat Köprülü'nün ilmi başarıları her geçen gün yükselmektedir. Bu hızlı yükselişini adım adım ele almak müstakil bir çalışma olacak kadar kıymetlidir. Bu sebeptendir ki konunun aslına odaklanmak adına ana hatlarıyla bilgiler sunmak mecburiyetinde kalınmıştır. Bkz: Akün, **a.g.m.**, s. 477.

¹⁶ Akün, **a.g.m.**, s. 477.

¹⁷ Akün, s. 478.

¹⁸ Tansel, **a.g.m.**, s. 271.

Ağaoğlu; “*Ne yaparsın, Köprülü’nün başı gövdesinden ayrılıp bir kaide üzerine konulacak olursa, yine de çehresinden ilim aktığı görülür.*” sözleriyle yapmıştır.¹⁹

1935 yılına gelindiğinde üniversite hocalığının yanında Fuat Köprülü’nün siyasi hayata adım attığı görülür. Siyasi hayata girişi, Mustafa Kemal Atatürk’ün isteği ile 1935 Haziranı ara seçimlerinde Kars milletvekili olarak seçilerek gerçekleşmiştir.²⁰

Köprülü gibi hem akademik hem de siyasi kimliği olan; Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ord. Prof. Mehmed Şemseddin Günaltay gibi isimler, dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel’in iki görevden birini yürütmelerini istemesi üzerine siyaseti seçmişler, Köprülü ise siyaseti değil, ilim adamlığını tercih etmiştir.

İlim yolunu seçmiş olan Köprülü, Atatürk’ün vefatıyla beraber ülkede değişen düzeni tasvip etmemiştir. 1935 yılında elde ettiği milletvekilliği görevinde bundan sonra daha aktif olmayı isteyen Köprülü, Cumhuriyet Halk Partisi’nden üç arkadaşı²¹ ile birlikte muhalefet hareketi başlatmış ve 21 Eylül 1945’te CHP’den ihraç edilmişlerdir. İhraçla birlikte dört arkadaş 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti’yi kurmuşlardır. Dört yıl gibi hazırlık safhasının ardından 1950’de Demokrat Parti seçimleri kazanmış ve kurulan kabinede Köprülü, Dışişleri Bakanlığı’na getirilmiştir.

1956 yılına kadar hem bakanlık hem de başbakan yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. 1957 yılına gelindiğinde ise partisinden istifa etmiştir. Partisinden ayrıldıktan sonra yaklaşık bir yıl kadar Amerika’da bulunmuş ve Harvard ve Columbia üniversitelerinde dersler, konferanslar vermiştir. Dönmesinin hemen ardından 27 Mayıs 1960 İhtilali kapsamındaki sorgulamalarda kendisi 6 – 7 Eylül

¹⁹ Ahmet Caferoğlu, “Hakiki Köprülü”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 15, s. 7.

²⁰ Abdülkerim Asılsoy, **Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 83.

²¹ Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Celal Bayar, Refik Koraltan: **Dörtlü Takrir**

Davası ile ilgili tutuklanmış, dört ay süren tutukluluğun sonunda beraat etmiştir.

18 Aralık 1961 yılında Fuat Köprülü liderliğinde Yeni Demokrat Parti kurulmuştur.²² Parti, halk tarafından çok fazla destek göremediğinden pek uzun ömürlü olamamıştır. Kısa sürede siyasi hayatı son bulmuştur.

Ordinaryus Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, Ankara Atatürk Bulvarı'ndan Küçük Esat mevkiine giden yolda trafik kazası geçirmiş, kaza sonucunda sol femur kemiği kırılmıştır.²³ Bakımlarının tam yapılamaması gibi nedenlerden dolayı İstanbul Baltalimanı Hastanesi'ne sevk edilmiştir.²⁴ Hastalığının artması üzerine 28 Haziran 1966 günü vefat eden Köprülü'nün cenazesi Bayezid Camii'nden kaldırılarak Sultanahmet'teki Divanyolu üzerinde bulunan Köprülü haziresine defnedilmiştir.²⁵

1.2. FUAT KÖPRÜLÜ PORTRESİNE BAKIŞ

Tarihi olayların ve şahsiyetlerin doğru anlaşılabilmesi için dönemde yaşamış kişilerin aktardığı bilgiler tarihçiler için çok değerlidir. İletilenlerin olumlu ya da olumsuz olması verilen bilginin kıymetini kaybettirmez, bilakis müellif için hareket alanı doğurur. Bu sebeptendir ki Mehmet Fuat Köprülü'nün hayatına genel bir bakış yapmamızın ardından o döneme tanıklık etmiş kişilerin Fuat Köprülü hakkında söylediklerini aktarması, dönemin ve kişilerin zihinlerde tahayyül edilmesine ve çıkarımda bulunulmasına katkı sağlayacaktır.

²² Akün, **a.g.m.**, s.479.

²³ O. Köprülü, **a.g.e.**, s. 9.

²⁴ O. Köprülü, s. 9.

²⁵ **Gös. yer**; Cenazenin defnedilmesi ile ilgili alınan karar için bkz; **BCA**, Fon Kodu: 30. 18. 1. 2. Yer Numarası: 197. 52. 13.

Cihad Baban²⁶, Fuat Köprülü'yu *Portreler Galerisi* adlı eserinde şöyle tanıtıyor;

*“Genel olarak az gülen bir yüz, kısa bir boy, dudakların üzerinde duran ve şeklini hiç değiştirmemiş muhafazakar kısa ve o az gülen yüze özelliğini bütün hayatı boyunca vermiş olan bıyıklar... Başın içi belki çok dolu... Okuyan ve yazan bir insan...”*²⁷

Kendi döneminin ileri gelen isimlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu Samet Ağaoğlu²⁸, bizlere biyografi bilgisi edinebileceğimiz iki müstakil eser bırakmıştır.²⁹ Bunlardan biri *Aşına Yüzler* 'dir. Samet Ağaoğlu'nun eserdeki sözleri ve anlatımına bakılırsa biraz sert ve ağır şekilde ithamlarda bulunduğu görülmektedir:

*“Bir adam düşününüz, hayatta kahramanı olduğu her olay iradesinin dışında! Sadece yaşamının zevkini ararken aşktan cinayete kadar çeşitli maceralar içinde yuvarlanır. Bunların hepsine karşı da heyecansız, iyi veya fena; güzel veya çirkin hükmüne varmadan, bir yabancı gibi durmakta... Bilgin, profesör, şair, mebus, parti kurucusu, bakan.”*³⁰

Bu sözlerin Fuat Köprülü'ye ithafen söylendiği, eser içerisinde profesör, şair, bakan gibi tanımların yapılmasından, 1957'de Demokrat Parti'den ayrıldığı gibi bilgilerin verilmesinden anlaşılmaktadır.³¹

²⁶ **Gazeteci, Siyasetçi;** Ulus, Cumhuriyet, Son Posta gibi gazetelerde muhabirlik, başyazarlık görevinde bulunmuş, 1946, 1950 ve 1954 Demokrat Parti milletvekilliği yapmıştır. 1961 – 1965 CHP milletvekilidir. 1980 hükümetinde Kültür Bakanlığı yapmıştır. Bilgiler, **Portreler Galerisi** adlı eserinden alınmıştır.

²⁷ Cihad Baban, **Portreler Galerisi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 355.

²⁸ **Yazar, Siyasetçi;** Demokrat Parti 1950, 1954 ve 1957 seçimleri Manisa Milletvekili.

²⁹ Bu eserler, **Aşına Yüzler** ve **Babamın Arkadaşları**'dır. Bu eserlerin tipik özelliği yazar tarafından portrelerin isimleri açıkça belirtilmeden fiziki ve karakteristik özelliklerinin betimlenmesidir.

³⁰ Samet Ağaoğlu, **Aşına Yüzler**, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1965, s.169.

³¹ Ağaoğlu, **a.g.e.**, “Picassonun Modeli”, s. 169 – 184.

Öte yandan Demokrat Parti döneminde, *Büyük Doğu* dergisi başyazarı ve dönemin edebi hayatında hatırı sayılır öneme sahip kişisi, Necip Fazıl Kısakürek ise Köprülü için;

*"Üniversite talebeliğimizde Fakültemizin Dekanlığı makamında bulunan ve Avrupa'ya da tahsile gönderilecek ilk Cumhuriyet talebesi imtihanında bize en ileri zekâ notunu veren, fakat böyle olduğu için kendisini görmemezlikten gelemeyeceğimiz, ilimle doymayan ve politika açığı içinde kıvranan, basit, temel görüşten mahrum, kafası hasis ve ruhu haris insan..."*³² diye bahsetmektedir.

Halil İnalçık, hocalarından olan Köprülü hakkında bazı hatıra ve anekdotlardan bahseder. Bunları olduğu gibi aktarmak, bizlere ikili arasındaki ilişki hakkında bilgi verecektir. Aktarılanlara göre Köprülü bir sohbetlerinde der ki;

*"Mücadeleyi sevmem, sağlığım yerinde, bol bol yürürüm, sinemaya pek az giderim, dansı pek beceremem, musikiyi severim, ama bilhassa alaturkayı."*³³

İnalçık, Köprülü'nün hobileri hakkında söylediklerinin yanı sıra Fuat Bey'in sigara ve kahve tiryakisi olduğunu da iletmektedir.³⁴ Diğer yandan Fuat Köprülü'nün öğrencilerinden biri olan Enver Behnan Şapolyo, *Hocam Fuad Köprülü* isimli makalesinin girişinde hocasına dair şu sözleri sarfeder;

"Onu ne kadar severdim, hem de pek çok... Çünkü o sevilecek ve eli öpülecek bir insandı. İlimde, ahlakta üstün varlıklara malikti. Ben ondan çok şey öğrenmişim. Öğrencisi olmadan önce ve sonra ilk feyzimi bu muhterem hocamdan aldım. O, bana Ziya Gökalp'ten sonra milli benliğimi, Türk kültürünü öğretendi. Ben edebiyatçı değilim. Tarihi sevmiş, bu yola gönül

³² Necip Fazıl Kısakürek, **Benim Gözümde Menderes**, Büyük Doğu Yayınları, 2008, s. 55.

³³ İnalçık, **a.g.m.**, s. 108.

³⁴ İnalçık, **a.g.m.**, s. 108.

bağlamış bir küçük araştırmacıyım.”³⁵

Enver Bey, olumlu kanaatlerini belirterek hocasını yüceltmekte, aynı zamanda *Gökalp'ten sonra milli benliği öğretilen* sözleriyle, Ziya Gökalp'in ve Fuat Köprülü'nün milliyetçi yanına da değinmiştir.

Yukarıda Fuat Köprülü'yü görmüş, tanımış ve hakkında birkaç tanımlamada bulunabilecek kişilerin sözlerine yer verilmiştir. Bu sözler öznel olduğundan mütevellit mahiyetleri kişisine göre sert, ılımlı veya normal düzeyde algılanabilir. Herhangi bir yargıya varmadan bu tanımlamaları aktararak, araştırmacının kendi çıkarımlarını yapmasına olanak sağlamanın daha doğru olacağı düşünülmüştür.

1.3. İLMİ ÇALIŞMALARI VE ESERLERİ

Fuat Köprülü'nün ilmi tecrübesi, sınırları çok geniş bir dünyadır. İلمي hayatı üzerine birçok müstakil eser neşredilse bu konuyu detaylandırmak bir nebze kafi gelebilir. Bu bölümde Köprülü'ye ait ilmi çalışmalar içerisinde dönüm noktası oluşturacak eserlere yer vererek çalışma alanları hakkında genel intiba oluşmasını sağlamaya çalışacağız.

Fuat Köprülü, küçük yaşlardan itibaren okumaya ve araştırmaya meraklı bir kişi olarak yetişmiştir. Kültürlü bir aileye mensup olması onu ilim konusunda iyi yetişmesini sağlamıştır. Yazı hayatına hiçbir zaman uzak olmamış ve çok değerli eserler neşretmiştir.

Köprülü'nün yazılarını genel olarak dörde ayıracak olursak; Tarih, Hukuk Tarihi, Edebiyat Tarihi ve Anadolu Tarihi başlıkları ortaya çıkar.³⁶ Yazdığı eserlerin birçoğunun gazete ve dergilerde yayımlandığından daha önce bahsedilmişti. Şiire olan merakını, tarih, edebiyat ve hukuk gibi alanlar takip etmiştir. Birçok dilde çeviri ve

³⁵ Enver Behnan Şapolyo, “Hocam Fuad Köprülü”, **Türk Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Eylül 1966, Yıl: IV, Sayı: 47. s. 979.

³⁶ Asılsoy, **a.g.e.**, s. 96.

tercümeler yapmıştır. Fransızcasının fevkalade olduğu bilinen Köprülü, Henri Becq'in *Paris Kadını*, Le Bon'un *Ruh-i Siyaset* ve *Müdafâ-i İçtimaiyye*'si gibi eserlerini tercüme etmiştir.³⁷

Mehasin Mecmuası'nda yayımlanan yazılarıyla³⁸ edebiyat dünyasına ilk adımını atan Köprülü, tema olarak millet, vatan gibi konulara eğilmiştir. Tam bu sıralarda Türkçü derneklerde faaliyet göstermeye başlamış ve bu durum yazılarına, fikirlerine de tesir etmeye başlamıştır. Disiplinli ve sistemli çalışmayı bilen Köprülü, *Milli Tettebular*(1915) ve Türkiyat Enstitüsü'nü kurduğu zamanlarda ise *Türkiyat Mecmuası* 'nı(1925) çıkarmıştır.³⁹ *Milli Tettebular Mecmuası*'nın çıkarılmasına neden olan etkenlere bakıldığında; Balkan Savaşı'ndan sonra kimlik oluşturma geleneği ortaya çıkmıştı. Türklük kimliğinin ve bilincinin oluşması adına Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü, din, iktisat, dil, teknoloji gibi alanlarda araştırma yapacak bir bilim kurumu oluşturmaya ve ismi geçen mecmuayı Türk kimliği ve kültürü üzerine incelemeler yaparak yayımlamaya karar vermişlerdir.⁴⁰

Dönemin şartları, yazı hayatının şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Kurtuluş Savaşı'nın getirmiş olduğu vatan sevgisi gibi milli hissiyat, yazı hayatında "Turancı", 1924'ten sonraki dönem için ise "Anadolu Milliyetçiliği" gibi konuların ele alınmasına vesile olmuştur.⁴¹

Köprülü, Gökalp'in savunduğu fikirleri benimseyerek ilmi çalışmalarına Türkçülük, milliyetçilik gibi tema ve konularını yansıtmıştır. Yaptığı araştırmalarda Türk Tarihi ve kültürü ile uğraşmayı tercih eden Köprülü, edebiyat alanında önemli biyografi çalışmalarından olan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* adlı eserinde, Yunus Emre ve Ahmed Yesevi'nin savundukları fikirlere ve kültürlerine

³⁷ O. Köprülü, **a.g.e.**, s. 2.

³⁸ *Türk Edebiyatı Tarihinde Usûl* adlı makalesinin yayınlanması ilmi hayatının başlangıcını oluşturmuştur.; M. Hanefi Palabıyık, **Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün İlmi Hayatı ve Tarihçiliği**, s. 99.

³⁹ Murat Çalışoğlu, **a.g.e.**, s. 16.

⁴⁰ İnalçık, **a.g.m.**, s.106.

⁴¹ M. Hanefi Palabıyık, **a.g.e.**, s. 94.

odaklanmıştır.⁴² Bu eser, Orta Asya ile Anadolu arasındaki tasavvuf bağlarını ortaya çıkarmıştır.⁴³ Köprülü *İlk Mutasavvıflar* adlı eseriyle uluslararası camiada ünlenmiştir⁴⁴. Türkoloji alanında adeta bir deha olarak kabul edilmektedir.

Falih Rıfkı Atay Fuat Köprülü'nün Türkçülük ile ilgili çalışmalarının amacı konusunda bizlere farklı bilgiler sunmaktadır. Köprülü'nün Ziya Gökalp ve onun davası için çalışmasının arka planında çıkar ilişkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Bu ithamı şu sözler ile dile getirmiştir;

“... Ben Köprülü'yü 'Minelkadim' sevmemişimdir. Türkçülük çıktığı zaman bu akıma karşı idi. Sonradan Ziya Gökalp'e yaranmak için baş Türkçü kesilmiştir.”⁴⁵

Cüneyt Arcayürek'in eserinde belirtilen Falih Rıfkı Atay'ın bu sözleri, Fuat Bey'in bu çalışmalara nasıl girdiğine karşın söylenecek şahsi bir görüş olabilir. Fakat Köprülü'nün çalışmalarına bakıldığında en azından bundan sonraki süreç için bu görüşün pek esaslı olduğu görülmektedir. Köprülü'nün Türkçülük üzerine ortaya koyduğu çalışmalar ile bunun tatbiki pekala yapılabilir. Edebiyat, tarih, medeniyet tarihi gibi alanlarda verdiği derslerde, kurulan enstitülerde ve katıldığı kongrelerde Türkçülük üzerine söylemlerde bulunmuş olması kendisinin bu fikri gerçekten destekliyor ve inanıyor olduğunu bizlere ispatlamaktadır.

F. Köprülü ilk manzum eseri olan Türk'ün Duası'nı 1913 yılında kaleme almıştır.⁴⁶ Fecr-i Ati üslubuyla kaleme alınan eser dönemin düşünce hayatıyla ilgili bilgi vermesi açısından incelenebilir.

⁴² Akün, **a.g.m.**, s. 480.

⁴³ Ahmet Caferoğlu, “Bilinmeyen Tarafları ile Üstad Fuad Köprülü”, **Türk Kültürü**, Yıl: IV, S: 47, s. 944.

⁴⁴ İnalçık, **a.g.m.**, s. 108.

⁴⁵ Cüneyt Arcayürek, **Bir İhtilal Bir İktidar 1955 – 1960**, Bilgi Yayınevi, Ocak 1984, s. 151.

⁴⁶ İnalçık, **a.g.m.**, s. 101.

Türk'ün Duâsı'nda 'Gûş eyle münâcât-i elemsâz-i miyâhı' gibi şâirâne, 'Lâhûta pervâz eden ervâh-i bekâyız' gibi mistik mısralarla beraber şiirin devamında nispeten sade bir tarz göze çarpmaktadır.

Halil İncılık, milli kültür algısıyla ilgili olarak Ziya Gökalp ile Fuat Köprülü'nün fikirleri harmanlanarak bir bakış açısı oluşturduğunu söylemektedir. Bu ekolün tanımını ise millete ait istisnasız tüm öğelerin bir bütün olduğunu ve bu bütünün de tarihi bir sentez olduğunu düşünür ve bu durumu, Türklerin bin yıl İslam kültür çerçevesindeki tarihi tecrübesinin neticesi kılar.⁴⁷ Bunun yanı sıra İncılık, Gökalp'in çizgisinde ilerleyen Köprülü'nün, 1918 – 1950 döneminde edebi ve sosyal ilimler alanında Batı bilim ve araştırma metodunu başarıyla uygulayan Türkiye'deki ilk büyük bilim adamı olarak kabul edildiğini söylemektedir.⁴⁸

1923 yılında kaleme aldığı, Orta Asya ve Hunlar'dan Anadolu'nun fethinden önceki devreyi ele alan *Türkiye Tarihi, Anadolu İstilasına Kadar Türkler* adlı çalışma Gazi Mustafa Kemal Atatürk'e takdim edilmiş ve kendileri böyle bir çalışmadan dolayı memnuniyetlerini mektup ile iletmişlerdir.⁴⁹

Fuat Köprülü, Türk Edebiyatı tarihinin esaslarını kurmuş bir edebiyat tarihçisidir.⁵⁰ Konuları ele alış biçimine bakıldığında, okuyucuya başta konudan konuya atladığı izlenimini vermekte ancak kendisi konunun çerçevesini belirleyip derinliğine indikten sonra bir sonuca varmak gibi bir üslup geliştirmiştir. Edebiyat tarihi ile ilgili çalışmalarının yanı sıra *Anadolu'da İslamiyet* adlı çalışmasıyla Türk Din Tarihi'nin kurucusu olmuştur.⁵¹

Yapmış olduğu çalışmaların neticesinde olumlu dönütler almaya başlayan Köprülü, birçok ulusal ve uluslararası kongrelere katılarak ülke temsilciliği yapmıştır. 1923'te Paris'teki Dinler Kongresi, 1925'te Rusya'daki İlimler

⁴⁷ İncılık, **a.g.m.**, s. 104.

⁴⁸ **gös. yer.**

⁴⁹ F. Başar (haz.), **a.g.e.**, s. 15.

⁵⁰ O. Köprülü, s. 10.

⁵¹ Palabıyık, **a.g.e.**, s. 100.

Akademisi'ne, 1926'da Bakü'de Türkiyat Kongresi'ne katılmış; 1927'de Almanya Heidelberg Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanına layık görülmüştür. Bunların yanı sıra, 1947'de Amerikan Şark Cemiyeti şeref üyeliği, 1964'te ise London School of Oriental and African Studies'in muhabir üyeliği verilmiştir.

1934'te İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Dekanlığı görevine tekabül eden süreçte Sorbonne'da Osmanlı Devleti Kuruluşu hakkında verdiği konferansta bu konuda yeni görüşler ileri sürmüştür. Amerikalı tarihçi Adams Gibbons'un Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna ait verdiği bilgilere karşı tez üreterek *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* adıyla yeni bir eser neşretmiş ve çeşitli dillerde basılmıştır.⁵²

1935 yılında siyasi hayata giriş yapan Köprülü, Türk Müessesesi ve Orta Türk Tarihi gibi kürsülerde ilmi faaliyetlerini aynı süreçte devam ettirmeye çalışmıştır. Kendisi sadece edebiyatçı değil, iyi bir tarihçidir. Bugünkü tarihe yöne veren isimlerin⁵³ hocasıdır.

Dört arkadaşın 1946'da Demokrat Parti'yi kurmasıyla birlikte Köprülü'nün ilmi hayatında ister istemez durgunluk ortaya çıkmıştır. Siyasi hayatı esnasında ilmi faaliyetler yürütmek zorlaşmış olsa da kendisi diplomatik ilişkileri neticesinde birçok yabancı temsilci ile irtibat kurarak uluslararası bağlarını kuvvetli tutmuştur. Siyasi görevlerinin yoğunluğu süresince devam eden durgun dönem, 1957'de partiden istifa ettikten sonra hareketlenmiştir.

Harvard Üniversitesi'nde bir süre bulunan Köprülü Türkiye'ye döndüğünde ihtilalin yansıması olarak kendisinin tutuklu kalması akademik açıdan çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Hapishane yıllarında kendince notlar almak ve kitap okumak ile meşgul olmuştur.

⁵² F. Başar (haz.), **a.g.e.**, s. 18.

⁵³ Halil İncılık, M. Altay Köymen, İbrahim Kafesoğlu, Osman Turan gibi.; Palabıyık, **a.g.e.**, s. 103.; Halil İncılık da bir makalesinde yapmış olduğu ödevi Köprülü'nün sınıfta örnek olarak göstermesini iftiharla hatırladığından bahseder. Halil İncılık, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları: Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", s. 109.

Türk Tarih Kurumu üyesi olan Köprülü'nün tarihçilik anlayışı da önemlidir. Ulusal ve uluslararası ilim camiasında bilinen ve önemsen bir kişi haline gelen Fuat Köprülü, Avrupa ilim dünyasının fikirlerine de uzak kalmamıştır. Fransa'da ortaya çıkan, Henry Pirenne, Marc Bloch, Lucien Febvre gibi isimlerin temsil ettiği sosyal tarih anlayışı olarak nitelendirilebilecek Annales ekolünden etkilenmiştir.⁵⁴ Bu etkileşimi kendi kültür ve metoduyla birleştirerek yeni bir usul geliştirmiş, böylece Türkiye'de modern anlamda bir tarih yazımını ortaya çıkarmıştır.

Annales ekolünün en önemli temsilcisi olan Lucien Febvre, Köprülü'nün ilmi faaliyetlerinin tesirini farkederek, verdiği bir demecinde;

*“Bu dersler, Fuad Köprülü'yü; metin tenkidi işlerinde tecrübeli bir allâme,... ananeperest manuellereimizin tasasız bir şuuruzlukla kaybetmekte oldukları pek çok hata ve itibasları tashih etmesini bilen bir ilim adamı olarak göstermektedir.”*⁵⁵ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Öte yandan Sorbonne Üniversitesi rektörü Sebastian Charlety ise *“Temenni ediyoruz ki, bizim yanımızda olan yerini işgal için tekrar gelsin ve âlimane tetkikleriyle o tetkikleri izah etmek hususunda gösterdiği liyakatten Fransız dinleyicilerini istifade ettirsin.”*⁵⁶ gibi bir temennide bulunmuştur. Bu sözlerden anlaşılıyor ki Köprülü'nün yaptığı çalışmalar uluslararası camiada ses getirmeyi başarmıştır.

Örnek oluşturması hasebiyle Hanefi Palabıyık, Fuat Köprülü'nün çalışma sistemi ile ilgili olarak; bir konuyu ele alış biçimini şu şekilde izah etmektedir;

“Öncelikle konunun çerçevesini belirledikten sonra, bu konuda dünyada ilim aleminde yapılmış olan bildiği tüm çalışmalarını sıralar, bunların noksanı yanlış ve doğru taraflarını belirler. Bilhassa yanlışlara temas

⁵⁴ Asılsoy, **a.g.e.**, s. 230.

⁵⁵ İncalcık, **a.g.m.**, s. 112.

⁵⁶ İncalcık, **a.g.m.**, s. 112.

ederken meselenin yanlış ele alındığını ve ‘usûl’le alakalı söylenmesi gerekenleri sıralar ve tenkitlerini bunlara dayandırır. Daha sonra konunun neden ve nasıl ele alınması gerektiğini, meselenin ne gibi problemler, içerdiğini, konunun ele alınması sırasında nelerin bilinmesi gerektiğini ortaya koyar. Bu iddialarından da yola çıkarak, çalışmasını kendi çizdiği usule göre yapar.”⁵⁷

Mehmet Fuat Köprülü ile ilgili birkaç bibliyografya çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar 1935 – 1975 yılları arasını kapsamaktadır. Bu çalışmaların kapsam ve detayına girmeden genel hatlarıyla bahsetmek de faydalı olacaktır. Birincisi, Şerif Hulusi Sayman, *O. Prof. Dr. Fuad Köprülü’nün yazıları için bir bibliyografya (1913 – 1914)*, (İstanbul 1935, Burhaneddin matbaası); ikincisi, Şerif Hulusi, *O. Prof. Dr. Fuad Köprülü’nün yazıları için bir bibliyografya (1912 – 1940)*; üçüncüsü ise Sami N. Özerdim, *Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü bibliyografyası 1908 – 1950 (Ankara 1951.)*’dir. Bu bibliyografyalara daha sonraları eklemeler yapılarak düzenlenmiş, 1908’den 1950 yılına kadar getirilmiştir.⁵⁸

Çok küçük yaşlardan itibaren ilmi faaliyetler içerisine giren ve ilerleyen zaman içerisinde ulusal ve uluslararası camiada önemli başarılar elde eden Köprülü, ömrü boyunca 210 eser ve etüt, ortalama 1000 kadar da makale yayımlamıştır.⁵⁹

⁵⁷ Palabıyık, **a.g.e.**, s. 289.

⁵⁸ O. Köprülü, **a.g.e.**, s. 21.

⁵⁹ İncalık, **a.g.m.**, s. 108.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİ VE KÖPRÜLÜ

2.1. TEK PARTİLİ HAYATTAN ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ (1923 – 1946)

Tarihi olayların meydana gelmesine neden olan bazı unsurlar vardır. Bu unsurlar ekonomik, sosyal, coğrafi vb. şekilde farklılık gösterebilir. Olayların ortaya çıkışına sebep olan faktörler doğru anlaşılmazsa olaylar hakkında yanlış bir değerlendirme ortaya çıkabilir. Türkiye’de tek partili hayattan çok partili hayata geçilmesinin zeminini oluşturacak birçok etken vardır.

Çok partili hayatın başlangıcı 1946’da Demokrat Parti’nin(DP) kurulması olarak algılanmasına karşın çok partili hayata geçiş denemeleri 1924 yılına kadar götürülebilir.

1923’ten sonra Halk Fırkası’nın kurulmasıyla Türk siyasi hayatı yeni bir döneme girmiştir. Milli Mücadele Dönemi’nin getirdiği olumsuz yaşam şartları siyasi oluşumların kurulmasıyla birlikte düzenli bir yaşama geçilebileceği düşünülmüştür. Ancak Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Hilafet, Şeriye ve Evkaf Vekaleti’nin kaldırılması gibi inkılaplar halk arasında huzursuzluklara yol açmıştır.⁶⁰ Ülkenin ekonomik durumu da göz önüne alındığında artan muhalif hareketler neticesinde 17 Kasım 1924’te Kazım Karabekir, Refet Bele ve Ali Fuat Cebesoy gibi Atatürk’ün silah arkadaşları tarafından Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TCF) kurulmuştur.⁶¹ TCF, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde muhalefet grubu olarak çalışmalarına devam etmiştir. Özellikle İsmet İnönü hükümetine karşı sert muhalefette bulunarak alınan kararların sorgulanması, gerekli itirazların yapılması gibi faaliyetleriyle mecliste aktif bir siyasi unsur olmuşlardır.

⁶⁰ Ercan Haytoğlu, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1997, Sayı: 3, s. 48.

⁶¹ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 250.

Tüm çalışmalarına rağmen TCF'nin siyasi hayatı çok uzun sürmemiş, irticai faaliyetlere karıştığı ve Takrir-i Sükun Kanunu'na aykırı davrandığı gerekçesiyle mahkemece 1 Haziran 1925'te kapatılmıştır.⁶²

Artık Türk siyasi hayatında demokratik bir hayatın gerekliliği hissedilmeye başlamıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılma gerekçesi ile örtüşmesi de o dönemde partinin kuruluş amacı, bu durumu desteklemekteydi. Demokratik gelişmenin sağlanması adına ikinci bir deneme, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın(SCF) kurulması ile olmuştur.

Halk Fırkası'nın yanı sıra başka bir siyasi partinin de var olması demokrasinin gereğidir. 12 Ağustos 1930 tarihinde SCF'nin kurulmasını, 1929 Dünya ekonomik krizi yüzünden bozulan ekonomi, Halk Partisi içindeki suiistimler ve tek parti yönetimine karşı duran kitlenin artması gibi nedenler sağlamıştır.⁶³ Mustafa Kemal Atatürk'ün teşvikleriyle Ali Fethi Okyar tarafından kurulan Serbest Fırka⁶⁴, her geçen gün nüfuzunu artırmaktadır. Özellikle Halk Partisi'nin tutumlarından sıkılan kesim, yeni kurulan bu partiye doğru yol almaktadır. 1930 yerel seçimlerinde 502 belediyenin 32'sini kazanmıştır.⁶⁵

SCF'nin hacmini bu kadar büyütmiş olması Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) açısından problem meydana getirmiştir. Seçimlerde yeterince oy toplayabilecek duruma gelen SCF, CHP'nin kışkırtmaları neticesinde Mustafa Kemal'in de hedefi olmuştur. CHP, Fethi Bey ile Mustafa Kemal'i karşı karşıya getirmeye çabalamaktadır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, baskılar sonucunda partiler arasında tarafsız kalamayacağını ve CHP'nin lideri olduğunu Fethi Bey'e bildirmiştir.⁶⁶ Fethi Bey ise bu zıtlaşmanın kötü bir sonuca neden olacağını

⁶² Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 35.

⁶³ Enis Behiç, Bilal Tunç, "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1997, Sayı: 3, s. 35.

⁶⁴ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 251.

⁶⁵ Zürcher, **a.g.e.**, s. 265.

⁶⁶ Zürcher, s. 265.

düşündüğünden SCF'nin kapatılmasını daha uygun bulmuştur. Demokratikleşme yolunda atılan ikinci adım da 16 Kasım 1930'da SCF'nin kapatılmasıyla başarısız olmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasının ardından Türkiye tek parti tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Meclis içerisinde azınlık durumundaki muhalif gruplara sandalye hakkı verilerek tekli yönetim anlayışı kırılmaya çalışılsa da pratikte işe yaramamıştır.

1930'lardan sonra Mustafa Kemal, yönetimde ağırlığını sürdürmeye devam etmiştir. SCF'nin kapatılmasından sonra CHP, milletin partisi olma yolunda hareket etmek istemiştir. Ülkedeki herkes parti üyesi sayılmış, partinin 6 ana ilkesi aynı zamanda devlet ideolojisi gibi kabul görmüştür.⁶⁷ Kemalizm ve Atatürkçülük gibi kavramlarının özünü oluşturan düşünceler bütünü, bu dönemde türemeye başlamıştır.⁶⁸ Gelişen bu düşünce yapıları sosyal hayatı da şekillendirmiştir. Devlet, ideoloji olarak Kemalizm'i benimsemiş aynı zamanda okullarda ve basında da bu fikir akımını aşılamağa başlamıştır.

Dönemin Başbakanı İsmet İnönü ile aralarının açılması da buna bağlıdır. İnönü kendisine danışılmadan birkaç vekilinin görevden alınmasını hoş karşılamamıştır. Bu şekilde süren birkaç sürtüşme sonucunda Mustafa Kemal İnönü'nün istifasını istemiştir.⁶⁹ İstifasının ardından yerine ileride Demokrat Parti'nin kurucusu olacak olan Celal Bayar getirilmiştir.

Atatürk'ün hastalık yılları boyunca yönetimde doğal olarak aksamalar meydana gelmiştir. Sağlığını kaybetmeye başlaması, kulislerde farklı dedikodulara neden olmuştur. Atatürk'ün ölümünden sonra yerine kimin geçeceği ile ilgili çıkan söylentilerde İsmet İnönü kendisini varis olarak göreve hazır hissetmektedir.

⁶⁷ Ercan Haytoğlu, s. 49.

⁶⁸ Zürcher, s. 269.

⁶⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'nin Milli Şef Dönemi (1938 – 1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, C. 1, s. 47.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etmesi üzerine, İsmet İnönü ve Türkiye için yeni bir dönem başlamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet İnönü, yeni dönemde daha sert bir politika izleyecektir. Atatürk döneminde başlatılan dil reformu daha da kuvvetlenmiştir.⁷⁰ 29 Aralık 1938'de gerçekleşen CHP I. Olağanüstü kongresinde Atatürk "Ebedi Başkan", İnönü ise "Milli Şef" yani değişmez başkan olarak seçilmiştir.⁷¹

İnönü devri, Türk siyasi hayatı için önemli bir dönemdir. İnönü, Mustafa Kemal Atatürk gibi siyasi gücü yüksek bir kişiden koltuğu devralmanın getirdiği sorumluluklar ve dönemin şartları, kendisini büyük bir yük almaya mecbur bırakmıştır. Bunların yanı sıra kendi fikirlerini devlet politikası haline getirmesi de kendisine artı yük oluşturmuştur.

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı görevine başladığı dönem, II. Dünya Savaşı'nın başladığı zamanlara denk gelmektedir. Bu dönemde Türkiye politikası iç ve dış etkenlere bağlı olarak şekillenmiştir. Örneğin İtalya'da baskıcı bir yönetim tarzını benimseyen Mussoli'nin yasaları Türkiye'de taraftar bulabilmiş ve birkaç yasanın benzeri Türk Anayasası'na alınması uygun görülmüştür. CHP'nin uyguladığı iç siyaset mecliste problemlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Meclisteki görüşmeler neticesinde dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'nun 23 Mart 1944'te Meclis Grubu'ndan güvenoyu istemesi üzerine 251 olumlu, 57 olumsuz, 100'den fazla vekilin ise çekimser olduğu anlaşılmıştır.⁷² Meclis içerisindeki bu muhalefet ortamı, uygulanan politikanın problemlili olduğunu göstermektedir. Siyasilerin memnuniyetsizliği artık belirginleşmeye başlamıştır.

⁷⁰ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 161.

⁷¹ Zürcher, s. 274.

⁷² Ercan Haytoğlu, s.49.

Türk siyasi hayatındaki sorunların yanı sıra sosyal hayatın da iyi gitmediği görülmektedir. 1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı hala devam etmekteydi. Savaşın sürmesi Türkiye'nin iç ve dış politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen iç işlerinde sıkıyönetim uygulamaktaydı. Dış politikada ise savaşa girmekten uzak duran, denge politikası uygulayan bir devlet modeliydi. Türkiye tarafsızlık politikası ile toprak bütünlüğünü sağlamayı ve tehdit gördüğü unsurları da barışçı yollarla çözmeyi amaçlamıştır.⁷³ İngiltere ve Amerika hükümetleri, Türkiye'nin savaşa katılması çağrısında bulunarak, bu konuda baskı ve ısrar etmelerine rağmen Türkiye savaşa katılmamış ve aynı zamanda İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler kurabilmiştir. İngiltere ve Fransa ile yardımlaşmanın arka planında Almanya ve Rusya'nın anlaşma yaparak Avrupa'nın doğusunu bölüşmeleri vardır.⁷⁴ Türk hükümeti, İngiltere – Fransa ile görüşmeleri neticesinde gerekli teçhizat ve mali yardım alarak bu durumu lehine çevirebilmiştir. 1940'ta İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesiyle İngiltere ve Fransa'nın yanında olması gereken Türkiye, stratejik hamleleri sayesinde savaş dışı kalmaya devam etmiştir. Bu sırada II. Dünya Savaşı'nın başrolü olan Alman ordusu işgallere devam etmektedir. Bulgaristan'ın alınmasının ardından Rusya'ya doğru ilerlemiş ve Türkiye sınırlarını tehdit etmeye başlamıştır. Bunun üzerine 18 Haziran 1941'de Türkiye Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalamıştır.⁷⁵ Türkiye, yapılan bu antlaşma ile sınırlarını bir süre daha korumayı başarmıştır.

İngiltere devlet başkanı Churchill, İnönü ile görüşmelerinde Türkiye'nin savaşa uzak kalmakta ısrar etmesini olumsuz karşıladıklarını ve bu durumun devam etmesi halinde Almanya ve Rusya güçlerine karşı yalnız kalacakları mesajını iletmiştir.⁷⁶ Müttefik devletler arasına girmeye zorlanan Türkiye, Balkan devletleri üzerine yapılacak koruma hareketini ortaya atmıştır. Müttefik devletlerin Balkanlar üzerinde çıkar çatışması olduğundan Türkiye kendi çıkarları doğrultusunda bir hamle yaparak zaman kazanmayı başarmıştır.

⁷³ Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi**, s. 229.

⁷⁴ Zürcher, s. 300.

⁷⁵ Selim Deringil, **Denge Oyunu: II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 275.

⁷⁶ Zürcher, s. 300.

Geçen süre içerisinde Türkiye'nin Birleşmiş Milletler üyeliği gündeme gelmiştir. Savaşın kaybedenleri belli olmaya başlayınca Türkiye müttefik devletler içerisinde bulunduğu kendi güvenliğini sağlamış olacağından müttefikler arasına girmeyi istemektedir. Bu sebeple göstermelik olarak Türkiye Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Sembolik olarak yapılan bu savaş ilanı ile Türkiye, Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalamaya ve San Francisco Konferansı'na katılmaya hak kazanmıştır.⁷⁷

İsmet İnönü devrinin anlaşılabilmesi için II. Dünya Savaşı ve etkilerinin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. İnönü devri için her ne kadar olumsuz bir dönem resmi çizilse de Türkiye'nin dünya savaşına katılmaması ve üzerine mali ve askeri yardım alması devletin çıkarlarına katkı sağlamıştır.

Türkiye II. Dünya Savaşı'na uygulamada girmemiş olsa dahi savaşın olumsuz koşullarından etkilenmiştir. Savaşın getirmiş olduğu olumsuz yaşam koşulları ülkenin sosyoekonomik yapısını etkilemiştir. Ülke giderlerinin artması, ekonomik buhrana ve karaborsacılığa sebep olmuştur. Hayatın pahalılaşması, alım gücünün düşmesi halkı huzursuzlaştırmıştır.

O dönemde halkın yarısından fazlasının kırsal kesimde yaşadığı düşünüldüğünde eğitim, sağlık ve iletişim gibi temel ihtiyaçlarda yeterli gelişme kaydedemeyen CHP hükümetine karşı desteğin azaldığı görülmektedir. Rejimin devamını sağlamak adına ülke içinde baskıcı yönetim uygulayan İnönü, halk içinde muhalefetin oluşmasına neden olmuş ve sosyal hayattaki sorunların kaynağı olarak görülmüştür.⁷⁸

⁷⁷ Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 164.

⁷⁸ Bülent Akkaya, "İç ve Dış Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 1, Sayı: 2, Yıl: 1, s. 49.

2.1.1. CHP'ye Muhalefet

İnönü devri, Türkiye'deki yönetim sisteminin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin değişime uğradığı bir dönem olmuştur. Değişimin temel sebebi ise ekonomi politikasıdır.⁷⁹ Savaş koşulları yüzünden askeri giderler artmış, üretim ve ithalat yapılamadığı için ise karaborsacılık gibi gayri resmi uygulamalar baş göstermiştir. Halkın refah seviyesi düştükçe iç huzursuzluk artmıştır. Üretim kapasitesinin artırılması ile ilgili çalışmalar yapılmadığı gibi eldeki hazır kaynaklar sömürülmeye başlanmıştır.⁸⁰

Ekonomideki bu kötü gidişata bazı çareler aranmaya başlanmışsa da tam çözüme ulaşılamamıştır. Karaborsacılığın ve fiyat artışlarının durdurulması amacıyla 18 Ocak 1940 yılında Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır.⁸¹ Bu kanun ekonominin düzeltilmesine fayda sağlamadığı gibi halk üzerindeki baskıyı iyice artırmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun verimli olmaması üzerine 11 Kasım 1942 yılında ise Varlık Vergisi çıkarılmıştır.⁸²

Varlık Vergisi, devletin özellikle gayrimüslim ve burjuva ile arasının açılmasına neden olmuştur.⁸³ Çünkü Varlık Vergisi, üretimi desteklemek yerine tüccardan ve toprak sahiplerinden yani üst gelir grubundan alınacak salt vergi anlamına gelmektedir. Kemal Karpat, bu verginin çıkarılma amacının, kısmen vurgunculuktan elde edilen fazla gelirin devlet tarafından vergi olarak geri alınması olarak tanımlar.⁸⁴

Varlık Vergisi ile devlet zengin kesimin desteğini kaybetmeye başlamıştır. Toparlanma ümidiyle çıkarılan kanunlar ters etki yaparak olumsuz neticeler vermeye devam etmektedir. 26 Nisan 1944 yılında çıkarılan kırsal kesimi hedef alan Toprak

⁷⁹ Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 164.

⁸⁰ Karpat, **a.g.e**, s. 164.

⁸¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul 2015, s. 26.

⁸² Cahit Kayra, **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2011, s.51.

⁸³ Zürcher, s. 305.

⁸⁴ Karpat, **a.g.e**, s. 164.

Mahsulleri Vergisi ile bu kez köylü halkın memnuniyetsizliği baş göstermiştir.⁸⁵ Savaşın getirmiş olduğu ekonomik çöküntünün giderilmesi için vergi konusunda atılan ikinci adım ile de ekonomik sorunlar tam olarak giderilememiştir. Savaştan sonraki ekonomik sıkıntıların devam etmesi siyasi olarak CHP'nin güç kaybetmesine sebep olmaktadır.

1945 yılında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu veya Toprak Yasası da denilen bu yasanın çıkarılmasıyla artık meclis içerisinde de itirazlar gelmeye başlamıştır. Çünkü milletvekilleri arasında büyük toprak sahipleri mevcuttur. Toplumun çoğunluğunu etkileyecek kadar kapsamlı olan bu kanun ile *“topraksız ve toprağı az olan köylüler ile çiftçiliğı yapmak isteyenlere toprak dağıtılacak ve üretimin artırılmasını sağlayacak tedbirler almak”* amaçlanmıştır.⁸⁶ Bu kanun tasarisına en başta Adnan Menderes itiraz etmiştir. Çünkü kendisi, toprak mülkiyetinin verilmesi yerine işletilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁸⁷

Menderes, bu durumu; *“Toprak mülkiyetinde artık en küçük emniyet kalmayacaktır. Zirai reformu adı altında, daha birçok yıllar zati istihlal şekline mahkum olan bir düzeni savunuyorsunuz. Halbuki küçük işletmeye gitmek değil, küçük işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek, hatta farzdır.”*⁸⁸ sözleriyle ifade etmiştir.

Tüm eleştiri ve önerilere rağmen kanun meclis tarafından onaylanmıştır. Aynı yıl Bütçe Tasarısı görüşülmeye başlandığından Toprak Kanunu tam anlamıyla uygulanamamıştır. Milletvekillerinin eleştirdiğı konular fazlalaştığından bütçe görüşmeleri gergin bir ortamda yapılmıştır. Bütçe görüşmelerinin ardından mecliste yapılan oylamada bazı milletvekilleri muhalefet etmiştir. Bütçe Tasarısının kabulüne 368 oya karşılık başta 5 red oyu ve sonra güven oylamasında ise 2 red oyu daha verilmiştir.⁸⁹ Toplamda muhalefet oluşturan 7 oy sahibi; Adnan Menderes, Fuat

⁸⁵ Kayra, **a.g.e.**, s. 209.

⁸⁶ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 208.

⁸⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı (1899-1960)**, Remzi Kitabevi, 2000, s. 117.

⁸⁸ Ş. S. Aydemir, **a.g.e.**, s. 117.

⁸⁹ Bülent Akkaya, **a.g.m.**, s. 51

Köprülü, Celal Bayar, Refik Koraltan, Emin Sazak, Hikmet Bayur ve Recep Peker'dir.⁹⁰

2.1.1.2. Dörtlü Takrir

CHP'nin 1944 – 1945 yıllarında çıkardığı özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun ve sonrasındaki Bütçe Tasarısı meclis içerisinde muhalefet grubu oluşmasına zemin hazırlamıştır. Grup içerisinde Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Celal Bayar ve Refik Koraltan en dikkat çeken isimler olmuştur. Bu dört isim çıkarılan yasaların doğru uygulanması gerektiğini ve tam demokratik bir düzene geçilmesini içeren önergeyi 7 Haziran 1946'da CHP meclis grubuna iletmişlerdir.⁹¹ Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in fikir öncüsü olduğu önerge, dört kişi tarafından sunulduğundan "Dörtlü Takrir" adıyla tarihe geçmiştir.

Dörtlü Takrir, yürürlükte olan kanunların değişmesine sebep olacağından bu konunun görüşülmesi gereken yerin TBMM olduğu belirtilerek önerge CHP tarafından reddedilmiştir.⁹² Dört kişi herhangi bir cezaya çarptırılmamıştır. CHP Meclis Grubundan ve TBMM'den herhangi bir yanıt alamayan Menderes ve Köprülü, fikirlerini gazetelerde yazdıkları görülmüştür.⁹³ CHP tarafından muhalefet yazıları ile ilgili savunması istenen Menderes ve Köprülü, devletin ve partinin çıkarlarına ters düşecek yazı yazmadıklarını, antidemokratik bir duruma sebep olmadıklarını iletmişlerdir.⁹⁴ Savunmaları alınan Menderes ve Köprülü hakkında, parti iç huzurunu bozmak, partinin antidemokratik şekilde idare edildiği ve bu konuların gazetelere taşınmasının yanlış olduğu gibi kararlar alınarak partiden ihraç edilmeleri kararlaştırılmıştır.⁹⁵ Bu karara protesto amaçlı karşı çıkan Refik

⁹⁰ Nasrullah Uzman, "Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nden İhraçları", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 36, Sayı: 62, 2017, s. 207; A. Menderes (Aydın Milletvekili), F. Köprülü (Kars Milletvekili), Celal Bayar (İzmir Milletvekili), Refik Koraltan (İçel Milletvekili), Emin Sazak (Eskişehir Milletvekili), Recep Peker (Kütahya Milletvekili), Hikmet Bayur (Manisa Milletvekili).

⁹¹ Zürcher, s. 310.

⁹² Rıfık Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945 – 1950**, Olgaç Matbaası, 1979, s. 59.

⁹³ Karpas, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 234.

⁹⁴ Uzman, **a.g.m.**, s. 218.

⁹⁵ **BCA**, Fon Kodu: 490.1 Yer Numarası: 5. 27. 17.3.

Koraltan da partiden uzaklaştırılmıştır.⁹⁶ Dörtlü Takrir içerisinde bulunan eski başbakan Celal Bayar ise Basın Kanunu'nun düzenlenmesi teklifinin reddedilmesinin ardından 2 Aralık 1945'te İzmir milletvekilliğinden ve CHP'den istifa etmiştir.

2.2. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULUŞU (1946 – 1950)

İç siyasetteki sorunlar CHP'nin sarsıntıda olduğunu göstermektedir. Ülke içindeki problemlerin yanında yabancı ülkelerin Türkiye'ye dolaylı ve dolaysız müdahaleleri söz konusudur. II. Dünya Savaşıyla birlikte totaliter yönetimlerin yıkılarak yeni yönetim biçimi olarak ortaya çıkan "demokrasi" dünya ülkelerini etkilemiştir. Türkiye'nin çok partili hayata geçmesini hızlandıran dış unsurlardan biri Sovyetler Birliği'nin baskısı olmuştur. Türkiye'nin savaş sırasında Sovyet Rusya'sına karşı tek başına karşı koyma ihtimali düşüktü. Bu sebeple ABD tarafında yer alarak Rusya'ya karşı koruma kalkanı oluşturmuştur.⁹⁷ Ancak karşılık olarak BM Anayasası'nın kabul edilmesi, Türkiye'nin tıpkı müttefikleri gibi demokrasiye geçmesini gerektirmiştir.

İsmet İnönü, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi konusunda ılımlı bir görüşe sahiptir. Ülkedeki siyasi ve sosyal hayatın el verdiği ölçüde muhalefet partilerine izin verilebileceğini belirtmiştir.⁹⁸ İnönü, ülkenin içinde bulunduğu zor durumu ve halkın memnuniyetsizliğinin farkına varmıştır. Devlet ile partinin o yıllarda birbirini simgelediği düşünülürse, CHP'ye olan muhalefet aynı zamanda devlete de karşı bir eleştiri anlamına gelmektedir. Muhalefet partilerinin kurulmasına bu kadar doğal yaklaşılmasının arka planında yukarıda değinilen iç ve dış politikada izlenen yolun önemi büyük olmuştur.

Türkiye'de muhalefet cephesinin Demokrat Parti ile oluştuğu bilinse de dörtlü takririn CHP'den ihraç edilmelerinden önce muhalefet cephesi oluşmuştur. İsmet İnönü'nün çok partili hayata geçilmesi konusundaki olumlu tavrına karşılık atılan ilk

⁹⁶ Burçak, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945 – 1950)*, s. 63.

⁹⁷ Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi*, s.165.

⁹⁸ Karpat, *a.g.e.*, s. 166.

adım sanayici Nuri Demirağ'ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi(MKP)'dir.⁹⁹ MKP, muhalefet partisinin eksikliğini giderecek kadar etkili olamamıştır. Halkın beklentisi hükümetin karşısında sağlam duracak bir parti olmasıdır. Bunu karşılayacak her kesimden partinin kazanacağı bir sosyal hayat mevcuttur. Demokrat Parti'nin kuruluşu bu açıdan çok önemlidir.

Dörtlü takririn verilmesinden sonra Celal Bayar'ın açıklamaları üzerine CHP'den ihraç edilen milletvekillerinin yeni bir parti kuracakları düşünölmeye başlamıştır.¹⁰⁰ Muhalefet partisinin kurulmasını isteyen İnönü, yeni kurulacak partinin nasıl bir çizgide olacağını da sorgulamıştır. Celal Bayar ile İsmet İnönü'nün görüşmesinden sonra iktidar partisinin onayının alınmasıyla 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulmuştur.¹⁰¹ Refik Koraltan, Demokrat Parti'nin resmi başvurusunu dönemin İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a yapmıştır.¹⁰²

Demokrat Parti'nin kuruluşu, ilk başlarda kontrollü muhalefet partisi gibi görölmektedir. Gerek parti programı gerekse iktidarın bu durumdan memnuniyeti bu sonucu vermektedir. Cemil Koçak, DP'nin kuruluş sürecini SCF'nin kuruluşuyla tamamen aynı tutmasa da benzediğini ileri sürmektedir. Nasıl ki SCF kurulurken Atatürk'ün fikirleri önemsenmişti, DP kuruluşunda da İnönü'nün gözetiminin olması bu kanıyı desteklemektedir.¹⁰³

Celal Bayar ile görüşmelerinden de anlaşılacağı üzere partinin izleyeceği çizgi İnönü tarafından uygun bulunmuştur.

“İsmet İnönü: Terakkiperverlerde olduğu gibi, “itikad-ı diniyeye riayetkarız” diye bir madde var mı?

Celal Bayar: Hayır Paşam, Laikliğin dinsizlik olmadığı var.

⁹⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 30.

¹⁰⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti ve İdeolojisi**, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 15.

¹⁰¹ Cemil Koçak, **Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İktidar ve Demokratlar**, İletişim Yayınları, s. 15.

¹⁰² Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, C. 4, s. 51.

¹⁰³ Cemil Koçak, **a.g.e.**, s. 16.

İnönü: Ziyarı yok. Köy enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?

Bayar: Hayır.

İnönü: Dış politikada ayrılık var mı?

Bayar: Yok.

İnönü: O halde tamam.”¹⁰⁴

Demokrat Parti tüzüğüne göre, Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı iki yılda bir düzenlenecek olan büyük kongrelerde seçileceklerdir.¹⁰⁵ Genel kongrelerden sonra on kişiden oluşan Genel İdare Kurulu, en yetkili organı temsil etmektedir.

DP içerisinde artık görev dağılımları belli olmaya başlamıştır. DP genel başkanlığına Celal Bayar seçilmiştir. Samet Ağaoğlu, babasının yakın arkadaşı olan Fuat Köprülü’yü ziyaret etmiş ve bu durumla ilgili olarak Köprülü kendisine şu sözleri iletmıştır; *“Partinin asıl başkanı benim. Bayar eski Başbakan ve mutedil bir insan. Onun için reis yaptık.”¹⁰⁶* Bayar’ın bürokrasi tecrübesinden faydalanmak istenildiği ve bu sebeple onun seçildiği söylenebilir.

85 maddeden meydana gelen Demokrat Parti programında kuruluş amacı; *“Siyasi hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan, Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadile kurulmuştur.”* sözleriyle ilan edilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Bülent Akkaya, **a.g.m**, s. 53.

¹⁰⁵ Cem Eroğul, **a.g.e**, s. 16.

¹⁰⁶ Samet Ağaoğlu, **Siyasi Günlük (Demokrat Partinin Kuruluşu)**, haz. Cemil Koçak, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 38.

¹⁰⁷ **Demokrat Parti Programı**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Yer: 2008 – 563, 1946.

Kuruluşunda liberal ve demokratik düşüncenin temel alındığı DP'nin, tamamen yeni bir içeriğe sahip programı yoktur. CHP gibi Kemalizm'in altı ilkesini biraz farklı yorumlayarak programlarına dahil etmişlerdir.¹⁰⁸

DP'nin kurulmasında CHP'nin izni ve denetiminin olması Türkiye'de siyasi hayatının istenmedik şekilde ilerlemesini engellemek olduğu düşünülmektedir. DP'nin kurulurken halktan destek görmesinde birçok etken vardır. Demokratik bir hayatın yaratılmak istenmesi, CHP'nin baskıcı politikaları ve dış baskılar bunlara örnek gösterilebilir. Diğer yandan İsmet İnönü'nün teşvikleri ve dönemin Dışişleri Hasan Saka'nın San Francisco Konferansı'nda demokratik yaşamın oluşturulması adına verdiği demeçler¹⁰⁹ destek olmuştur.

DP, halktan destek görmeye başladıkça teşkilatlanma konusunda kendini geliştirmeye devam etmiştir. İstanbul ve Ankara ile başlayan teşkilatlanma, kısa zamanda yayılmış ve tüm bölgelerde temsilcilikler açarak kısa sürede 34 il ve 160 ilçede parti teşkilatını kurmuştur.¹¹⁰

Hükümetin başta korku duymadığı DP, çalışmalarını verimli şekilde ilerletip halk tarafından destek görmeye başladıkça Halk Partisi bu durumdan huzursuz olmaya başlamıştır.¹¹¹ Yeni reformlar yaparak halkı kendi tarafına çekmek için çabalamıştır. Bundan dolayı, seçimlerin doğrudan kabul edilmesi, Milli Şef unvanının kaldırılması, üniversitelerin özerkleştirilmesi ve basın yasasının özgürleşmesi gibi önemli reformlar yapılmıştır.¹¹² Ama bu değişimler vatandaş tam anlamıyla memnun etmemiştir. Daha fazla seçmen kaybı yaşamak istemeyen CHP, 1947'de yapılması gereken belediye seçimlerinin 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılmasına karar vermiştir. DP'nin hazırlıklarını tamamlayamaması üzerine seçimlerde kendilerinin öne çıkacakları düşünülmüştür. DP'liler de bu durumun

¹⁰⁸ Feroz Ahmad, **a.g.e.**, s. 31

¹⁰⁹ Abdulvahap Akıncı, Sefa Usta, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, C. 21, Sayı: 1, s. 281.

¹¹⁰ Eroğul, s. 20.

¹¹¹ Burçak, **Türkiye'de Demokrasi'ye Geçiş 1945-1950**, s. 14.

¹¹² Zürcher, s. 311.

farkında olduklarından itiraz etseler de engel olamamışlardır. Bu duruma sessiz kalınmasının arkasında Fuat Köprülü'nün aktardığına göre usulsüzlük yapıldığı görülmüştür. Köprülü: “*Hükümetin siyasi partilerin kurulmasını normal olmayan yollardan önlemeye çalışmak, telefonları dinlettirip muhaliflerin peşine sivil polis takmaktadır.*”¹¹³

DP ve MKP belediye seçimlerinin demokratik koşullarda yapılmadığını söyleyerek seçime girmeme kararı almıştır.¹¹⁴ Seçimlerde demokratlar, CHP'den olmayan adaylara oy vererek destek olmuşlardır. Bu seçim ile tüm partiler kendini analiz edebilme imkanı bulmuştur. Demokrat Partililer, seçimi kendi güçlerini görebilmeleri için bir şans olarak görürken, Halk Partisi tarafı ise halkın nabzını ölçerek ne kadar desteklendiğini test etmiştir.

Belediye seçimlerinin yapılmasından kısa süre sonra, yine 1947 yılında yapılması planlanan genel seçimlerin 1946 Temmuz'una alınması gündem yaratmıştır. DP'liler daha önce yerel seçimde yaptığı gibi boykot etmek isteseler de gerçekleştirememişlerdir.¹¹⁵ Kararı kabul ederek seçim hazırlıklarına başlamışlardır. Bu sırada Mareşal Fevzi Çakmak'ın DP listesinden bağımsız aday olarak seçimlere girmesi, seçmen kitlesini önemli derecede etkilemiştir.

CHP ise bu süreçte DP'nin propagandalarını eleştirmekte ve dinin siyasete karıştırıldığını vurgulamaktadır. Seçime katılacak olan partiler oy toplamak adına seçmenlerle buluşması halk içerisinde heyecan yaratmıştır. Önceki yerel seçimde böylesi ortamların olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple 1946 Genel Seçimleri Türkiye'de değişen düzene bir örnektir.

¹¹³ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 243.; **Vatan** Gazetesi, 27 Kasım 1957.

¹¹⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 243-244.

¹¹⁵ Zürcher, s. 311..

2.2.1. 1946 Seçimleri

21 Temmuz 1946'da yapılan %80 katılımı gerçekleştiren genel seçimleriyle CHP 395, DP 64 ve Bağımsızlar da 6 milletvekili çıkararak, CHP tek başına iktidara gelmiştir.¹¹⁶ Bu seçimde ilk kez tek dereceli, açık oy gizli sayım usulü kullanılmıştır.¹¹⁷ Kullanılan seçim yönteminin doğruluğu tartışma konusu olmuştur. Tarafsız denetimin olmaması, açılan pusulaların hemen yok edilmesi, gizliliğin olmaması gibi problemler seçim usullerine aykırı hususlardır. Bu sebeple 1946 seçimlerinin normal şartlar altında yapılmadığını söylemek mümkündür.¹¹⁸

Seçimlerin sona ermesi CHP ile DP arasındaki gerginliğin bitmesini sağlamamıştır. İki parti birbirine karşı iyice kutuplaşmaya başlamıştır. İnönü baskı ve yıldırma politikalarına DP ise bu politikalara karşı mücadelesini devam ettirmektedir. Ekonomik ve sosyal hayatın iyileştirilmesi üzerine iktidar ve muhalefetin önerileri kısmen birleşmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu geri çekilmiş, okullarda din derslerine izin verilerek laiklik konusunda rahatlatma görülmüştür. Bu uygulamalar, özünde DP zihniyetiyle örtüşmektedir. Ancak CHP'nin bu uygulamalardaki asıl maksadı halkın olumlu kanaatini tekrar kazanmasıdır.

Ekonomi alanında atılan adımlarda da sorunlar meydana gelmiştir. CHP'nin 1946'da hazırladığı beş yıllık kalkınma planı, işlerlik kazanmayarak DP'nin öne sürdüğü Türk Kalkınma Planı uygulanmaya başlanmıştır.¹¹⁹ Maaşların yükselmeyip alım gücünün düşmesi, katma değer üretecek çalışmalara önem verilmemesi gibi gelişmeler sosyal yaşamda huzursuzluğu artırmıştır. CHP iktidarı ekonomik ve toplumsal anlamda faaliyetlerinde ağır kalmaktadır. Üretimin ve refahın artırılması adına atılan adımlar başarısızdır ve DP tarafından eleştirilerek yeni reformlar önerilmektedir. Kalkınma Planı örneğinde görüldüğü gibi CHP de önerilere karşı çıkmak yerine bu tavsiyeleri kullanmaktadır. Bu durumun olumsuz tarafı, halkın

¹¹⁶ Karpat, **a.g.e.**, s. 250.

¹¹⁷ Mustafa Albayrak, "Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı", **Ankara Barosu Dergisi**, 2014 / 1, s. 299.

¹¹⁸ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 524.

¹¹⁹ Zürcher, s. 316.

birbirine benzeyen iki parti olduğunu düşünmesidir. Bu benzerlik her konuda olmamakta; halkçı fikirler genellikle DP tarafından ortaya çıkmaktadır.

Sendika Kanunu ile işçilere teşkilatlanma hakkı verilirken siyasi işlerden ise uzak durulması zorunluluğu getirilmiştir. DP ise bunu seçim propagandası yaparak sendikalara, iktidara gelirse işçilere grev hakkı vereceğini söylemektedir.¹²⁰ Halkın lehine olacak değişimlerin ilk sözcüsü Demokrat Parti olmuştur. Dolayısıyla halk bunun farkına vararak CHP yerine Demokrat Parti'nin destekçisi olmayı tercih etmiştir.

2.2.2. 1950 Seçimleri

Demokrat Parti 1946'da iktidara gelemese de 1950 seçimlerine kadarki süreçte iyi bir hazırlık dönemi geçirmiştir. DP milletvekilleri il il dolaşarak seçmenle buluşmuşlardır.¹²¹ Radyo programlarında seçim propagandaları sürerken bir yandan DP aday listelerinde Ali Fuat Cebesoy'un ve Halil Özyörük'ün görülmesi seçmenin DP'ye tam destek vermesini sağlamıştır.¹²²

14 Mayıs 1950 tarihine gelindiğinde beklenen seçim gerçekleşmiştir.¹²³ 1950 seçimleri, Türkiye'nin bu konuda artık tecrübeli olduğunu göstermektedir. Çünkü seçim, uygun koşullarda ve adil şekilde gerçekleştirilebilmiştir.

Seçim sonuçları bu sefer Demokratların lehine sonuçlanmıştır. Yüzde seksen katılımı gerçekleşen seçimlerde DP, oyların %53,4'ünü, CHP ise %39,8'ini almıştır.¹²⁴ Seçime giren Millet Partisi ve bağımsızlar ise oyların ufak bir bölümünü alabilmişlerdir.

¹²⁰ Zürcher, s. 318.

¹²¹ Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politika'da Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979; Nutku, bu eserinde siyasi anılarına yer vermiştir.

¹²² Eroğul, s. 74.

¹²³ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 327.

¹²⁴ Zürcher, s. 318.

Sandıktan çıkan sonuç DP'lileri dahi şaşırtmıştır. Çok yüksek oy oranıyla artık Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Bu Türkiye siyasi tarihinde önemli bir hadisedir.

Halk Partisi'nin uzun yıllar süren yönetimini DP'ye bırakması halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır.¹²⁵ Seçimin ardından meclis toplanarak, Celal Bayar'ı cumhurbaşkanı seçmiş; Bayar ise Adnan Menderes'e başbakan olarak hükümet kurma yetkisi vermiştir. İsmet İnönü de CHP genel başkanı sıfatıyla muhalefet partisi lideri olmuştur.

Demokrat Parti'nin, seçimlerden zaferle çıkması parti içinde ve halk arasında göğüs kabartacak bir olay olmuştur. 1950 seçimleriyle dört yıl kadar muhalefette kalmış olan DP, yirmi yedi yıllık CHP iktidarını yıkmıştır.

İktidarın kazanılmasında birçok ekonomik ve sosyal etken vardır. Bunların en önemlisi halkın artık CHP iktidarının değişmesini istemesidir. Yeni iktidar, Türk demokrasisinde yeni bir başlangıç olarak görüldüğünden bu kadar çok destek görmüştür.

CHP ile DP'nin ortak olduğu fikir, dış politikada güçlü devletler olan Avrupa ve Amerika'nın yanında yer almaktır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bloklaşma olunca Türkiye ABD yanında yer almanın doğru olduğunu düşünmüştür. Bloklaşma siyasetinde Türkiye, uluslararası arenada ortaklık olarak gördüğü Truman Doktrinine uygun hareket etmek istemiştir.¹²⁶ Bu düşünce DP tarafından da uygun görülmüştür ki 1949 yılında girişimleri başlayan Atlantik Paketi'ne (NATO) Türkiye'nin katılması 1952 yılında DP iktidarı tarafından gerçekleştirilmiştir.¹²⁷ Yani DP iktidarıyla birlikte Batı bloğu ile ilişkiler kuvvetlenmiştir.

¹²⁵ Emrullah Nutku, **a.g.e.**, s. 158.

¹²⁶ Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, ODTÜ Yayıncılık, 2007, s. 8.

¹²⁷ Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 170.

Adnan Menderes, kabineyi kurar kurmaz çalışmalarına başlamıştır. Toplumun şikayet ettiği uygulamalar yeniden düzenlenmeye başlamıştır. İsmet İnönü devrinde uygulanan ezanın Türkçe okunması, yeni yapılan reformla ezanın tekrar Arapça okunmasına izin verilmiştir.¹²⁸ Bu kararın meclis tarafından da normal karşılanması, CHP içindeki bazı kesimlerce zamanında da desteklenmeyen bir uygulama olduğuna işaret etmektedir. Arapça ezan kanunundan hemen sonra ise genel af ilan edilmiştir.¹²⁹ Ekonomi alanında ise üreticiye kredi vererek tarıma destek olunmuş ve şeker, çimento fabrikalarının devlet tarafından işletilmesi sağlanmıştır.¹³⁰ Yapılan bu düzenlemeler neticesinde halkın memnuniyeti artmış ve dolayısıyla parti daha da destek kazanmıştır.

2.3. KÖPRÜLÜ'NÜN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI DÖNEMİ ÖNEMLİ OLAYLARI

2.3.1. Türkiye'nin Batı Bloku ile İlişkileri (Truman Doktrini, Kore Savaşı ve NATO'ya Üyelik)

Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi ve sonrasında NATO'ya girmesi ani bir kararla olmamıştır. Meselenin arka planında II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dünya düzeninin etkisi çok büyüktür. Doğu ve Batı blokları arasında seçim yapmak zorunda kalınması, Türkiye'yi çıkarları neticesinde Batı bloğuna yani ABD tarafında yer almaya itmiştir. Sovyet tehditlerine karşılık böyle bir karar alınmıştır.

ABD himayesi altında olmayı sadece Türkiye seçmemiştir. Aynı zamanda Yunanistan'da bunu talep etmektedir. İç meselelerini düzeltmek adına Truman Doktrini'nden yararlanan Yunanistan gibi Türkiye de bu yardımdan faydalanmak istemiştir. Ancak ABD doktrin ile Yunanistan ve Türkiye'nin geleceğini düşündüğü için değil Sovyet yayılcılığını önlemek ve Avrupa'nın korunmasını sağlamak için gerekli yardımlarda bulunmuştur.¹³¹

¹²⁸ Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Hatıralar**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001, C. 2, s. 1018.

¹²⁹ Eroğul, s. 90.

¹³⁰ Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi**, s. 169.

¹³¹ Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası**, İletişim Yayınları, C. 1, s. 529.

Türkiye Truman Doktrini'nden yararlanarak, askeri ve siyasi güç kazanacağına inanmaktaydı. Nitekim yapılan toplantılar neticesinde Türkiye'nin askeri gücünün kuvvetlendirilmesi gerektiği düşünülmüş ve yardımdan faydalanması için görüşmeler başlamıştır. Türk askeri gücünün kuvvetli olması Sovyetlerin bölgedeki nüfuzunun kırılması anlamına gelmektedir. Türkiye bloklaşmaya karşı olduğunu vurgulasa da Amerika kanadına faydalı bir hamle yaparak batı bloğunun güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Truman Doktrini'nin kabulü ile Sovyet baskılarına karşı koyulabileceği düşünüldüğünden Türk parlamentosunda sevinçle karşılanmıştır. Ancak Türkiye'nin alacağı bu yardım salt olumlu bir gelişme olarak görülmemelidir. Çünkü dış politikada Birleşmiş Milletler ve Batı bloğunun öngördüğü kurallara ve çıkarlarına bağlı kalarak politika oluşturulması istenecektir. Türkiye, dünya güçleriyle yapmış olduğu anlaşmaları bozarak okları üzerine çekmek istemediği için batı yanlısı politika izlemek mecburiyetinde kalmıştır. Afrika ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini sıkı şekilde devam ettirememesi bu duruma örnek verilebilir.¹³²

Dünyada Sovyetler Birliği'nin yayılmacı siyaseti sürerken Avrupa'ya da bu ilerleyiş sürmüştür. Avrupa'nın içlerine kadar devam eden bu ilerleyişin önüne geçmek için Avrupa ülkelerinin birlik olma düşüncesi meydana gelmiştir. İlk başta Brüksel Antlaşması ile bir araya gelen Avrupalılar, dışarıdan gelecek olan saldırılara karşı ortak şekilde savunma yapacaklarını öngörüyorlardı. Daha sonraları Fransa Dışişleri Bakanı George Bidault, Amerikalı General Marshall ile görüşerek antlaşmayı imzalayan Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere ve Amerika'nın birleşerek ortaklık yapmasını talep etmiştir.¹³³ Bu talep, başta Avrupa ülkelerini sonra ise Batı bloğunda olan ülkeleri kapsamaktadır. 4 Nisan 1949'da kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması yani NATO¹³⁴ olarak bilinen ortaklığa Türkiye de katılmak istemiştir.¹³⁵ Ama Türkiye'ye çeşitli bahaneler öne sürülerek katılamayacağı cevabı verilmiştir.

¹³² H. Bağcı, **a.g.e**, s. 9.

¹³³ Bağcı, s. 10.

¹³⁴ North Atlantic Treaty Organization: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

¹³⁵ Emrullah Nutku, s. 168.

Türkiye olumsuz cevabın ardından yeni yollar aramaya başlamıştır. NATO üyesi ülkelerin Akdeniz’de var olmak isteyeceği düşünülerek, Akdeniz Paktı oluşturulması gibi fikirler ortaya atılmıştır. Akdeniz Paktı gibi bir oluşum ile Türkiye’nin NATO’ya katılma ihtimalinin artacağı planlanmaktadır. Çünkü Akdeniz bölgesinin Sovyetler himayesi altına girmesini NATO üyesi ülkeler istemeyeceklerdir. Türkiye bu durumun farkında olduğundan gerek İngiltere gerekse ABD yönetimlerine bu durumu belirtmiş ve Akdeniz Paktı’nın kurulması sonrasında ise Türkiye’nin NATO üyesi ülkeler içerisine alınması gerektiği iletilmiştir.

NATO kurucu üyeleri arasında olmadığı ve coğrafi sınırlar içinde bulunmadığı bahaneleriyle pakta alınmayan Türkiye’nin karar vermek zorunda olduğu başka bir olay ise Kore Savaşı için asker gönderilmesidir. Truman Doktrini ile başlayan NATO’ya üyelik çalışmalarıyla devam eden Amerika ile ilişkiler, Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle CHP Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak’ın yerini devrettiği Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile devam etmiştir. Fuat Köprülü, dış politikanın en zor zamanında göreve gelmiştir. Kendisi Türkiye’nin NATO’ya katılmasının ülke geleceği için olumlu olacağını düşünmektedir. Bu sebeple NATO’ya girilmesinin yolunu açan ve ülkenin dışarıda izleyeceği yolun belirlenmesinde etkin role sahip olay, Kore’ye asker gönderilmesi olmuştur. Köprülü, asker gönderilmesini NATO’ya girmek için fırsat olarak gördüğünden parlamentonun onayına sunulmadan bu kararı onaylamıştır.¹³⁶

O dönemde Kuzey Kore Doğu bloğunu Güney Kore ise Batı bloğunu temsil etmekteydi. Kuzey Kore’nin Güney Kore’ye saldırdığı için Birleşmiş Milletlere bağlı ülkelerin askeri destekte bulunmaları istenmiştir. Köprülü, bu çağrının ardından Kore’ye 4500 askerin gönderileceğini ilan etmiştir. İlanın ardından Amerikalı Senatör Cain, Türkiye’nin Atlantik Paktı’na alınması konusunda ılımlı konuşmalar yapmaya başlamıştır. Fuat Köprülü de aynı zamanda Türkiye’nin NATO askeri gücü içerisinde olması gerektiğini vurgulayan açıklamalar yapmaktadır.¹³⁷

¹³⁶ Murat Çalışoğlu, **a.g.e.**, s. 108.

¹³⁷ Bağcı, s. 25.

Türkiye'nin bu oluşum içerisine alınmasının daha fazla geciktirilmesi, Türkiye'nin kendini garantiye alabileceği başka devletler bulma ihtimalini doğuracaktır. Doğuda NATO'nun en etkin askeri gücü olması beklenen Türk ordusu küstürülmemeliydi. Bu durumun farkında olan Amerika Büyükelçisi Mc Ghee ve İngiltere Dışişleri Bakanı Herbert Morrison 15 Mayıs 1951'de Türkiye'nin NATO üyeliğini resmi şekilde açıklamıştır.¹³⁸

Kore'ye asker gönderilmesi ile birlikte Türkiye'nin NATO'ya üyelik yolunun açılması ve ülke sınırlarının Sovyet tehdidine karşı korunmasına karşılık Türk Ordusu'nun birçok askeri şehit ve gazi olmuştur.

Türkiye yaptığı antlaşmalar neticesinde kendi sınırlarını Sovyetlere karşı koruma altına almış fakat Amerika doğu bloğuna karşı hamlelerini durdurmamıştır. Balkan devletlerinin de kendi taraflarında olmasını isteyen Amerika, özellikle Yugoslavya'nın batı bloğuna transfer edilmesini istiyordu. Bunun gerçekleşmesi için Türkiye ve Yunanistan önemli rol oynayacaktı.

Sovyetlerin baskısı Bulgaristan üzerinden Yunanistan ve Türkiye'yi rahatsız etmektedir.¹³⁹ Yugoslavya'yı batı bloğuna çekmek düşüncesiyle oluşturulmak istenen Balkan Paketi'ne Türkiye ve Yunanistan destek olarak üzerlerindeki Sovyet baskısını tamamıyla ortadan kaldıracaklarını hedeflemişlerdir. Bu düşünce ile Fuat Köprülü, Yunan ve Yugoslav mevkidaşları ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Amerika ve İngiltere'nin destek verdiği bu paktın kurulması için üç devlet de olumlu görüş bildirmiştir. 18 Mayıs 1953 Ankara Antlaşmaları ile başlayan ittifak çalışmaları ve 9 Ağustos 1954 Bled Antlaşması'nın imzalanmasıyla Balkan Paketi'nin temelleri atılmıştır.¹⁴⁰ Ancak Balkan Paketi tam anlamıyla uygulandığı söylenemez. Antlaşmasının kısa sürmesinde pakta üye olan Yunanistan'ın ileride bahsedilecek olan Kıbrıs ile alakalı girişimleri, diğer yandan Sovyet tehdidini atlatmış olan

¹³⁸ Bağcı, s. 33.

¹³⁹ Çalışoğlu, s. 110.

¹⁴⁰ Çalışoğlu, s.110.

Yugoslavya'nın rahatlık göstermesi gibi unsurlar etkili olmuştur.¹⁴¹

Türkiye'nin Balkan politikası yanında Ortadoğu üzerindeki fikrine ve etki alanına değinmekte fayda vardır. İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu'ya hakim olma arzularını gerçekleştirecek ülkenin Türkiye olduğu düşünülmektedir. Hatta Yunanistan ve İran dahi doğu bloğuna karşı koyacak ve komünizmin genişlemesini engelleyecek bir güç olarak görülüyordu.¹⁴² Türkiye ise batı ile yakın temasta olmaktan memnun olduğu için Ortadoğu politikasının şekillenmesinde en belirleyici rolü üstlenmiştir. Arapların geçmişten kalan Batı karşıtlığı devam etmekteyken Türkiye batıların lehine sonuçlanacak adımları atmaktan geri durmamıştır.

Türkiye'nin İsrail Devleti ile diplomatik ve ticari ilişkiler kurması, Araplar ile ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur.¹⁴³ Fuat Köprülü'nün Araplar ile ilişkilerimizin samimi ve içten olduğunu söylemesi yeterli gelememekte Ortadoğu'da oluşturulmak istenen Bağdat Paketi'ne başta Mısır olmak üzere birçok devlet karşı çıkmıştır.¹⁴⁴ İlişkilerinin bozulmasını göze alan Türkiye, pakten oluşturulması konusunda ısrarcı olsa da 1 Mayıs 1953'te Irak geçici olarak batı bloğuna katılmış, daha sonra Pakistan ile dostluk görüşmelerinde bulunduğu 2 Nisan 1954 tarihi Bağdat Paketi'nin temellerinin atıldığı gün olmuştur.¹⁴⁵

2.3.2. 1950 - 1954 Arası Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu ve 1954 Seçimleri

1950 seçimlerinden sonra Türkiye yeni bir siyasi kimlik kazanmıştır. DP, iktidar yıllarında yaptığı reformlarla halkın memnuniyetini artırmayı başarmıştır. Ekonomik ve idari alanda atılan adımlar sayesinde toplum psikolojisi eski yönetime göre DP döneminde çok daha iyi durumda olduğu görülür.

¹⁴¹ Eroğul, s. 109.

¹⁴² Bağcı, s. 37.

¹⁴³ Baskın Oran, **a.g.e.**, s. 617.

¹⁴⁴ Bağcı, s. 45.

¹⁴⁵ Oran, **a.g.e.**, s. 621.

1954 seçimlerine kadar geçen dört sene içerisinde DP, yükseliş dönemini yaşamıştır. Bu yükselişin arka planında CHP zamanından kalan halkın bıkkınlığı, ekonomik açıdan yaşanan sıkıntılar ve siyasilerin halk ile olumsuz irtibatları vardır. Bunlar biraz genişletilecek olursa, CHP zamanında yönetici kesiminin halk ile ilişkisi daha mesafeli idi. Bu mesafe ile bürokratik hava, samimiyeti öldürmekte dolayısıyla da halk devlete karşı gönül bağı kuramamaktaydı. Ancak DP, halkın insani duygularına hitap edilirse başarılı olunacağını farkında olduğundan üstten bakan bir devlet modelinden çok bizi biz yapan millettir gibi bir felsefe edindiği söylenebilir.

Demokratların söylemlerinin ve uygulamalarının halk tarafından benimsenmesinde etkili olan başka bir durum ise laikliğin yumuşatılmasıdır. Çünkü insanlar inançlarına uygun şekilde yaşam sürmekten mutlulardır. İnançlarını bir kenara koyarak hayatlarını devam ettirmek onları kısıtlayan bir durum olmuştur. DP iktidarının bu konudaki rahat tavrı halk tarafından fark edildiğinden parti içselleştiriliyordu. Halk kendi gibi düşünen kişiler tarafından yönetildiğini düşünmesi psikolojik olarak devlete ve partiye karşı aidiyet duygularının oluşmasını sağlamıştır.

DP iktidarından önce ekonomik açıdan buhranlı zamanların olması yaşam koşullarını zorlamaktaydı. Bu sebeple yeni dönemde ekonominin çok az büyümesi bile toplumsal refahın arttığını hissettirecektir. DP, ekonomi alanında hem isabetli bir yol izlemiş hem de doğanın hediyesini almıştır. DP, ekonominin temelini tarıma dayandırmıştır. Toprak ve ziraat ile kalkınmanın mümkün olacağına inandıklarından bu alanda çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. O dönemde hava şartlarının iyi olması toprağın verimini artırmış, böylelikle tarımdan elde edilen hasatta fazla olmuştur. Tarım sahalarının büyümesi, ithal edilen traktör ve diğer zirai araç gereçler ile tarım sektörünün modernleşmesi sonucunda birçok kişiye istihdam sağlanabilmiştir. O dönemde Kore’de çıkan savaş neticesinde ülkelerin sıkı politika uygulamalarından dolayı çoğu ülkede tarım faaliyetleri durduğundan Türkiye bu ülkelere buğday ihraç ederek gelirini artırabilmiştir.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Eroğul, s. 132.

Tarım faaliyetlerinin yanı sıra beledi işlerinde de gelişmeler görülmektedir. Yol ve köprülerin yapımına hız verilmiştir. Gerek insani yardımların yapılabilmesi gerekse ticari faaliyetlerin yürütülmesi açısından önemli olan bu hizmetler, aynı zamanda halkın kendini değerli hissetmesini de sağlamıştır.¹⁴⁷ Yolların yapılmasıyla araba sayılarında artış olmuş, böylece karayolu taşımacılığına geçilmesinin de önü açılmıştır. 1950 – 1954 arası dönemde Türkiye dış işlerinde çok yoğun ve zorlu bir politika izliyor olmasına rağmen iç işlerinde insanların memnuniyetini kazanabilmiştir.

1954 seçimlerinde insanların iktidara karşı olumlu tavrı çok önemlidir. Halkın bazı kesimleri özellikle taşrada yaşayanlar DP iktidarının yaptıklarını takdir etmektedir. Ancak aydınlar ya da şehirliler olarak nitelenen kesim ise DP iktidarına karşı çıkmaktadır. Bunun sebebi ise DP'nin 1954 seçimleri öncesi uyguladığı bazı iç politikalarıdır.

O dönem CHP'ye ait mallar gündeme gelerek denetimler arttırılmıştır. Atatürk'ten kalan miras ve Türkiye İş Bankası'nda bulunan hisseler CHP'nin finans kaynağını oluşturuyordu. Bu para kaynağı ile ilgili denetim yapılarak CHP'ye malların bir kısmına el konulmuştur. 1951'de CHP ile doğrudan ilişkisi bulunan Halkevleri ile Halkodaları¹⁴⁸ kapatılarak malları hazineye devredilmiştir.¹⁴⁹

Çok partili hayata geçiş denemelerinin yapıldığı zamanlarda kurulan Millet Partisi'nin kapatılma hadisesi de antidemokratik karşılanmıştır. 1950 seçimlerine giren ve çok az bir yüzde olan MP içerisinde çıkan olayları DP propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Millet Partisi içerisinde Atatürk ve devrimlerine bağlı kalınmadığını düşünen Hikmet Bayur gibi birçok üye partiden ayrılmak istemişlerdir.¹⁵⁰ Bu konunun araştırılması neticesinde ise partinin dini, siyasi amaçlarla kullanıldığı gerekçesiyle kapatılmasına karar verildiği görülmüştür.

¹⁴⁷ Zürcher, s. 329.

¹⁴⁸ Halkevleri ve Halkodalarının CHP ile ilişkisi için bkz; Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar**, İletişim Yayınları, C. 2, s. 98 – 101.

¹⁴⁹ Eroğul, s. 116.

¹⁵⁰ Feroz Ahmad, **a.g.e**, s. 64.

1954 seçimlerine aylar kala basın üzerine gidilmesi de DP'den rahatsızlık duyulmasına neden olmuştur. 9 Mart 1954'te çıkarılan “*Neşir Yoluyla veya Radyo İle İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun*” ile siyasi hayatı etkileyecek mecralara karşı denetim artırılmıştır.¹⁵¹

Basın Yasası'ndan ilk etkilenenler Hüseyin Cahit Yalçın, Cihad Baban gibi isimler olmuştur.¹⁵² Milletvekili olan Yalçın, Ulus'ta yazmış olduğu bir yazıdan ve Menderes ile Köprülü'ye hakaret etmekten dolayı önce dokunulmazlığı kaldırılmış sonra ise cezalandırılmıştır.¹⁵³ Yine aynı dönemde üniversite hocalarının siyasete dahil olmamalarını öngören yasa değişiklikleri de yapılmıştır.¹⁵⁴

Demokrat Parti'nin uyguladığı iç ve dış politikalara bakıldığında birçok olumsuz düzenleme olsa da halkın büyük bir kesimi desteğini hala sürdürmektedir. Çünkü ekonomik olarak rahatlayan halk diğer yaptırımlara karşı o kadar duyarlı değildir. Parasal refah ve geçim sıkıntısının olmaması hepsinden daha önemli görülmektedir.

Seçimlerden önce partiler arası gerginlik giderek artmıştır. Siyasiler arasında adeta soğuk rüzgarlar esmektedir. CHP, sürekli baskı altında olduğunu vurgularken DP ise her alanda kendi kontrolünü sağlamak istiyordu.

Siyasi partiler arasında süren gerginlik nihayet seçimlerin yaklaşmasıyla durulmaya başlamıştır. Çünkü seçim sonuçları arasındaki oran partilerin rekabeti neredeyse yok ettiği için çekişmeden daha çok kabulleniş başlamıştır. 2 Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerde DP oyların %58,4'ünü alarak 503 milletvekili, CHP %35,1'ini alarak 31 milletvekili ile meclise girebilmiştir.¹⁵⁵ 1950 seçimlerinde sadece 1 milletvekili çıkarabilen Millet Partisi, kapatıldıktan sonra Cumhuriyetçi

¹⁵¹ *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 4, s. 964.

¹⁵² Ahmet Hamdi Başar, *Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları (Yine Hayal Aleminde Uçuyorum)*, haz. Murat Koraltürk, Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.300.

¹⁵³ Eroğul, s. 113.; Kubilay, a.g.m, s. 34.

¹⁵⁴ Rıfıkı Salim Burçak, *On Yılın Anıları*, s. 165.; Kanun, 6185 no ile yürürlüğe girmiştir.

¹⁵⁵ Zürcher, s. 326.

Millet Partisi adıyla 1954 seçimlerine girmiş ve oyların %4,8'ini alarak 5 milletvekili çıkarabilmiştir.¹⁵⁶

Seçim sonuçlarına bakıldığında DP'nin dört yıl içerisinde oy oranını artırdığı CHP'nin ise düşürdüğü görülmektedir. Seçim sonuçları arasındaki fark, mecliste hakimiyetin DP eline geçmesini sağlamıştır.

1954 seçimlerinden sonra kurulan DP hükümeti şöyledir; “*Adnan Menderes: Başbakan, Fatin Rüştü Zorlu: Başbakan Yardımcısı, Mükerrerrem Sarol: Devlet Bakanı, Osman Kapani: Devlet Bakanı, Osman Şevki Çiçekdağ: Adalet Bakanı, Namık Gedik: İçişleri Bakanı, Fuat Köprülü: Dışişleri Bakanı, Hasan Polatkan: Maliye Bakanı, Celal Yardımcı: Milli Eğitim Bakanı, Kemal Zeytinoğlu: Bayındırlık Bakanı, Sıtkı Yırcalı: İktisat ve Ticaret Bakanı, Behçet Uz: Sağlık Bakanı, Emin Kalafat: Gümrük ve Tekel Bakanı, Nedim Ökmen: Tarım Bakanı, Muammer Çavuşoğlu: Ulaştırma Bakanı, Hayrettin Erkmen: Çalışma Bakanı, Fethi Çelikbaş: İşletmeler Bakanı.*”¹⁵⁷

2.3.3. Kıbrıs Sorunu ve 6 – 7 Eylül Olayları

Türkiye’de 1954’te yapılan seçimlerinin ardından 6 – 7 Eylül olayları ülke gündemine hızla düşmüştür. Tabii bu olayların meydana gelmesi yaklaşık olarak bu tarihlere rastlasa da bu hadiseyi doğuran etkenler daha eskiye dayanmaktadır. 6 – 7 Eylül olaylarının anlaşılabilmesi için Kıbrıs sorununa değinilmesi gerekmektedir.

Kıbrıs, Türkiye ve diğer Akdeniz ülkeleri için tarih boyunca değerli bir ada konumundadır. Stratejik önemi bulunan ada devletlerce paylaşılmaz olmuştur. Çok eski tarihe bağlı bir anlatım mümkün olmayacağından yakın tarihten başlayarak Kıbrıs meselesinin açıklanması faydalı olacaktır.

Kıbrıs, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra sömürge devleti niteliği kazanarak

¹⁵⁶ Zürcher, s. 326.

¹⁵⁷ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C. 4, s. 992.

İngiltere'ye bağlanmıştır. Uzun yıllar İngiliz yönetimi altında bulunduktan sonra 1930'larda isyan denilebilecek türden halk hareketleri görülmeye başlamıştır. Bu başkaldırıları, Rumların İngiltere hakimiyetini reddederek Yunan yönetimini istemeleri üzerine olmuştur. Kıbrıslı Rumlar, “*Biz Yunan bayrağı altında yaşamak istiyoruz!*” sloganlarıyla isyana başlamışlardır.¹⁵⁸ Çıkan isyanlar neticesinde Rumlara karşı alınan tedbirler, aynı topraklarda yaşayan Kıbrıslı Türkleri de etkilemiştir. Baskı rejiminin hakim olduğu Kıbrıs'ta Yunan milliyetçiliği ağırlık kazanmaya başlamıştır. Ancak adada yaşayan Türkler bu durumdan memnun değillerdir. Çünkü Türkler, adanın tam hakimiyetinin Rumlarda olmasını istememekteydiler.

15 Ocak 1950 yılında yapılan plebisit sonucunda katılım sağlayanların neredeyse tamamı Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması gerektiğini düşünmekte ve Papaz Makaryos da göreve başlarken ki yemininde “*Milli bağımsızlığımızın gerçekleşmesi için mücadele edeceğime ve Kıbrıs'ı, Anavatan Yunanistan'a ilhaktan asla vazgeçmeyeceğime yemin ederim...*” demektedir.¹⁵⁹

Bahsedilen bu gelişmelere bakıldığında Kıbrıs'taki Rumlar İngiltere yerine Yunan hakimiyetini şiddetle istemektedir. Bu hedefe ulaşmak için Birleşmiş Milletlere dahi bu taleplerini iletmişler ancak BM bu kararı onaylamamıştır.¹⁶⁰ Adadaki Rumlar isteklerinin gerçekleşmeyişine tahammül edemeyerek, sokak hareketlerini büyütmeye başlamışlardır. Taşkınlıklar hat safhaya ulaşarak adeta direniş hareketi başlatmışlardır. Kıbrıs yönetimi tarafından çeşitli önlemler alınsa da engel olunamamış ve EOKA¹⁶¹ Terör Örgütü bu dönemde ortaya çıkmıştır.

George Grivas'ın kurucusu olduğu EOKA'nın asıl maksadı, sadece Kıbrıs'ın Yunan hakimiyetine geçmesi değil adanın Türklere de temizlenmesiydi.¹⁶² EOKA, adanın Yunanlılaştırılmasını savunan ENOSİS planının işlemesi için her türlü

¹⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1950 -1964**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010, C. 3, s. 202.

¹⁵⁹ Aydemir, **İkinci Adam 1950 - 1964**, s. 202.

¹⁶⁰ Ulvi Keser, “Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye’de 6 / 7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12 / 25 (2012 - Güz), s. 183.

¹⁶¹ EOKA: Etniki Organosis Kibriyon Agoniston

¹⁶² Aydemir, **a.g.e**, s. 204.

zorbalığı yapmaktan geri kalmamıştır.

Türkiye ise Kıbrıs konusunda Birleşmiş Milletler ile ters düşmemek adına çok ısrarcı ve hevesli bir politika izlemediği söylenebilir. Adadaki huzurun bozulmaması gerektiğini düşünen Türkiye böylece arabulucu bir vaziyette olduğu görülmektedir. Emrullah Nutku'nun aktardığına göre o dönem Dışişleri Bakanı olan Fuat Köprülü, Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak 21 Haziran 1950 yılında yapılan DP Grup Toplantısı'nda "*Kıbrıs meselesi diye bir hadise bizi ilgilendirmez*" demiştir.¹⁶³ Bu söz ile Türkiye'nin Kıbrıs meselesini ciddi anlamda gündemine almadığı çıkarımında bulunulabilir. Hükümet tarafından verilen tepki ılımlı olmasına karşın, Kıbrıs'ın Türklere verilmesi gerektiği gibi tezlerin sunulduğunu da söylemek gerekir.¹⁶⁴

Kıbrıs'ta Rumların yapmış olduğu baskı ve anarşist hareketlere karşılık, Türkler de İstanbul ve Londra'da gösteriler yapmaya başlamıştır. 27 Ağustos 1955'te yapılan Londra Konferansı'ndan sonra İngiltere'deki Türkler bu konuda tepki göstermekten geri kalmamışlardır.

Türkler tarafından karşıt tepki olarak gösterilerin yapıldığı bu sıralarda, Yunanlılar tarafından Atatürk'ün Selanik'te bulunan evinin bombalandığı haberleri çıkmıştır. (6 Eylül 1955.). Bu haberlerin üzerine bayraklarıyla sokaklara çıkan göstericiler, "*Kıbrıs Türk'tür*" sloganlarıyla Taksim'de toplanmıştır.¹⁶⁵ Burada yapılan konuşmalar sonucunda zapt edilemeyen grup İstiklal Caddesindeki dükkanları tahrip ederek o zamanın parası ile altmış milyon liralık ithal malı bir gece yok etmişlerdir.¹⁶⁶ Özellikle Karaköy, Beyoğlu gibi yerlerdeki Rumlara ait mekanlar yakılıp yıkılmış, İzmir'de Yunan Konsolosluğu ve Yunanlılara ait diğer yerlere saldırılmıştır.¹⁶⁷

¹⁶³ Emrullah Nutku, s. 168.

¹⁶⁴ Fatin Rüştü Zorlu'nun tezi; Ulvi Keser, **a.g.m.**, s. 189, 190.

¹⁶⁵ Keser, **a.g.m.**, s. 201.

¹⁶⁶ Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁶⁷ Eroğul, s. 166.

DP hükümetinin Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak Türk halkının gösteriler yapmak suretiyle tepki göstermesini uygun bulduğu ancak bu kadar büyük anarşist hareketlerin olacağını tahmin edemediği söylenebilir.¹⁶⁸ Ş. Süreyya Aydemir'in olaylar karşısında hükümetin verdiği tepkiye bakışı ise; “*Hükümet 6 - 7 Eylül Olayları konusunda acizlik göstermiş, meclise yapılan açıklamaları da gülünç ve gelişigüzel bulmuştur.*”¹⁶⁹ şeklindedir.

Hükümet, İstanbul, Ankara ve İzmir’de eş zamanlı düzenlenen 6 – 7 Eylül olaylarının kaynağının komünistler olduğunu vurgulamaktadır. Komünistler üzerinden geliştirilecek savunma önemliydi. Çünkü Yunanistan da Türkiye gibi komünist hareketine karşı direnmektedir. Çıkan olayların arka planında Türkiye’nin olduğunun düşünülmesi iki ülke arasındaki mesafeyi uçuruma sürükleyecektir. Bu sebeple iki ülke için ortak dert olan komünistlerin suçlu gösterilmesi daha yerinde bir karar olduğu söylenebilir. Fuat Köprülü’nün 12 Eylül 1955 tarihinde meclisteki konuşması bu durumu destekler niteliktedir.

“Biliyorsunuz, Kıbrıs'ta ilhak hareketini teşvik eden, körükliyen, Atina'da aynı faaliyete taraftar temin eden, buna mukabil bizde de asabiyeti tahrik eden, Selanik'te bombayı patlatan ve telgrafa çeken eller aynı ellerdir, aynı teşkilâttır, aynı sistemli, aynı merkezin sistemli harekâttır. (Bravo sesleri) Hattâ bunlara karşı gözümüzü yumarak, tehlikelerden tamamiyle tegafül ederek meseleleri basit bir siyaset oyunu tarzında tetkik etmek memleketin menfaati, memleketin selâmeti namı-na tecviz edilemeyecek büyük bir hata olur. İstanbul'da hâdisenin başlangıcına, süratle inkişafına, takibettiği usullere ve gayelere dikkat etmek dahi bunun bir komünist hareketi olduğunu anlamaya kâfidir. Mabetlerin yakılması tamamiyle bir komünist taktiğidir. Türkiye'de, Türk tarihinde mabet yakılması gibi bir hâdise vâki değildir. Bunu yapanlar doğrudan doğruya Türkiye ile Yunanistan arasındaki dostlukları bozmak, Türkiye'yi Garp âlemine karşı geri, mürteci ve mutaassıp göstermek; bu suretle tarihin eski karanlık devirlerine gitmek ve Türkiye'yi

¹⁶⁸ Nutku, s. 282.

¹⁶⁹ Aydemir, **İkinci Adam 1950 -1964**, s. 189.

oraya götürmek istiyen meşum kara kuvvetlerdir, kızıl kuvvetlerdir."¹⁷⁰

6 – 7 Eylül Olayları neticesinde halkın ciddi oranda maddi ve manevi zararı olmuştur. Toplamda 5622 evin yağmalandığı söylenmektedir.¹⁷¹ Olaylar neticesinde, dönemin işleri bakanı görevinden istifa etmiş; Köprülü ise halkın maddi zararlarının karşılanması ile ilgili, meclise rapor sunmuştur.¹⁷²

¹⁷⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, 10. Dönem, C.7, Sekseninci İntikat, 12.09.1955.

¹⁷¹ Zürcher, s. 336.

¹⁷² **TBMM Zabıt Ceridesi**, 10. Dönem, C.10, Kırk yedinci İntikat, 28.02.1956; Devletin ödeyeceği tazminatlar ile ilgili bkz; Dilek Güven, **6 - 7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 56.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KÖPRÜLÜ'NÜN DEMOKRAT PARTİ'DEN KOPUŞUNA NEDEN OLAN ETKENLER

3.1. ADNAN MENDERES ÖZELİNDE TÜRKİYE'NİN 1954'TEN SONRAKİ SİYASİ – EKONOMİK DURUMU

1954 yılında yapılan genel seçimler Demokrat Parti'nin mutlak zaferle çıktığı bir seçim olmuştu. Ekonomide atılan adımlar sayesinde halktan büyük oy toplayan DP, gelecek yıllarda aynı verimlilikle devam edememiştir. 1954 yılından sonra iktisadi hayattaki bozulmalar, iktidarı zorlamaya başlamakta ve yeni bir politika izlemeye itmektedir.

Bir önceki dönemde siyasi hayatın demokratikleştirilmesi ve geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılırken artık ekonominin sağlanması için çabaladığı söylenebilir. Hükümet, refah seviyesinin düşmesiyle doğru orantılı olarak halkın partiye verdiği desteğin ve oy oranlarının da düşeceğinin farkındadır.

1954 seçimlerinden sonra artan enflasyon ülke ekonomisini ciddi şekilde etkilemeye başlamıştır. Dövizin kontrol edilmesi için çalışmalar başlatılmış, ticaret kanunlarında düzenlemelere gidilmiş ancak bunlar krizin çözülmesini sağlayamamıştır.¹⁷³

Yine bu yıllarda tarım ürünlerindeki bolluk düşmeye başlamıştır. 1954 – 1955 yıllarındaki kuraklık hasadı etkilerken, daha önce tarım sektörüne girmiş olan traktörler ile genişleyen makineli tarımın da yedek parça ihtiyacı ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴ Endüstride gelişim sağlayarak bu sıkıntıları bertaraf etmeyi düşünen hükümetin Amerikan yardımlarından istediği şekilde yararlanamaması sonucu kriz daha da büyümüştür.¹⁷⁵ Tarım faaliyetlerinin azalması özellikle köylü kesimini huzursuz

¹⁷³ Feroz Ahmad, s. 70.

¹⁷⁴ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 497.

¹⁷⁵ Karpat, *a.g.e.*, s. 497

etmekteydi. En önemli geçim kaynaklarının azalması kendilerini yoksulluğa sevk ediyordu. Buna rağmen taşranın DP'ye olan desteği azalmış olsa da bittiğini söylemek yanlış olur.

Ekonominin kötü gidişatı yüzünden DP'nin bunalıma girdiği görülmektedir. Yeni bir atılımla eski gücünü toparlamak isteyen DP, uyguladığı bazı toplumsal ve siyasi kararlar ile tam tersi olarak gerilediği görülmüştür. Demokratlar, daha evvelki yıllarda büyük zaferin sahipleri iken şimdi görülen bazı başarısızlıklar kendilerini kötü hissetmelerine neden olmuştur. Halktan her zaman destek görmek isteyen bir düşünceye sahip olduğundan aksi bir durumda tahammülsüz ortaya çıkacaktır.

Bu dönemde görülen sıkıntılardan bir diğeri de aydın ve şehirli kesim ile ordunun kısmi desteklerinin de yok olmaya başlamasıdır.¹⁷⁶ Refah seviyesinin düşmesi bu kesimi fazlasıyla rahatsız ederken, DP bu durumu ciddiye almadan ufak iktisadi çözümlerle krizden kurtulabileceğine inanmaktadır.

Ekonomik sorunlar, halkın ülke yönetimine olan bağlılığını sarsmaktayken, Adnan Menderes bu durumu soğukkanlılıkla takip etmektedir. 1954'te alınan ezici zafer neticesinde Menderes kendini son derece güçlü hissetmekteydi. Menderes'in Türkiye tarihinde önemli siyasi başarının sahibi olması dolayısıyla kendisini eleştirenlere karşı sert tedbirler almaya yöneldiği ileri sürülür.¹⁷⁷

Türkiye'de yaşanan ekonomik krize karşı halkın sesini yükseltmesine ve basın bu durumları yazıya dökmesine özellikle Adnan Menderes'in tahammülsüz davrandığı görülmektedir.¹⁷⁸ Menderes'in baskılara karşı aldığı bazı kararlar demokratik hakların ihlale uğratıldığı izlenimini oluşturmaktadır. Basın Yasası 1954 seçimlerinden önce zaten düzenlenmişti. Ancak yeterli olmadığı düşünülerek tekrar bu kanun üzerinde revizyon yapılması uygun görülmüştür. Diğer yandan 25 yıl çalışmış olan memurların erken emekli edilmesini öngören yasanın çıkarılmasıyla

¹⁷⁶ Zürcher, s. 334.

¹⁷⁷ Zürcher, s. 334.

¹⁷⁸ Feroz Ahmad, s.70.

yargıç ve profesörler de bu durumdan etkilenmişlerdir. Böylece yürütme ve yargı üzerinde baskı oluşturulduğu düşüncesi ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bu dönemlere tekabül eden Kıbrıs Sorunu ve 6 – 7 Eylül Olayları'nın neden ve sonuçlarında DP hükümetinin yanlış politikasının etkili olduğu düşünüldüğünden halk karşısında zor durumda kalınmıştır. Hem ekonomik hem de siyasi alanda atılan adımların hatalı olması sosyal hayatta gerginliklere sebep olmuştur. Bunca problem içerisinde zor durumda kalan Menderes, yüklerinden kurtulmak adına bulduğu güvenoyu çözümüyle artık kendisine dokunulamayacağını düşünmeye başlamıştır.¹⁷⁹

Sosyal ve siyasi hayatın kızışmaya başladığı bu dönemlerde parti içerisinde otoriter bir yönetimin var olduğunu düşünenlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Adnan Menderes'in güçlü ve ısrarcı yönetim tavrı kabine içerisinde huzursuzluklara neden olmaktadır. Bu durum karşısında parti içinde demokratik şekilde bir havanın hakim olamayacağını düşünen birkaç milletvekili, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu önderliğinde 25 Aralık 1955 yılında Hürriyet Partisi'ni kurmuşlardır.¹⁸⁰ Parti içerisinde doğmaya başlayan muhalif hareketler ilerleyen süreçte daha da büyüyecektir.

3.1.1. Parti İçerisindeki Problemler

Adnan Menderes'in partideki güçlü nüfuzu ve yönetimdeki kontrolcü tavırları nedeniyle bazı milletvekilleri ile problemler meydana gelmiştir. Menderes'in siyasi kimliğinin parti işleyişini ve milletvekillerini sürekli gözlemleyen ve bunun neticesinde de kendilerini uyarmaktan geri kalmayan bir üsluba sahip olduğu söylenmektedir.¹⁸¹

Yukarıda belirtildiği üzere DP'den kopan milletvekilleri yeni bir siyasi parti ile mecliste yer almaya çaba sarf etmişlerdir. Ekonomik bunalımın getirmiş olduğu sıkıntıları gün yüzüne çıkarmamak için alınan bazı tedbirlerin parti çoğunluğu

¹⁷⁹ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 72.

¹⁸⁰ Zürcher, s. 336.

¹⁸¹ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, s. 51.

tarafından değil de Menderes tarafından uygulandığı yaygın bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılanların sorumlusu olarak başbakan görüldüğünden antidemokratik bir yönetimin hakim olduğu ve buna demokrasi için karşı çıkılması gerektiği fikri doğmaya başlamıştır. Ancak sadece demokrasi adına bu propaganda yapılmamaktadır. Muhalefet partileri, DP içerisindeki bu çatlağı, halkı uyandırmak ve kendilerine destek toplamak amacıyla söylemlerine taşıdığı da olmuştur. Adnan Menderes'in tavır ve davranışlarının yanı sıra basının bazı kışkırtmaları ya da ufak hadiseleri büyüterek ülke gündemi yapma teşebbüsleri de parti içerisindeki gerginliğin artmasında etkisi vardır.

Demokrat Parti, ekonomik hayatın iyileşmesi adına artık bazı adımlar atmak zorunda olduğunun farkına varmıştır. Ocak 1956'da açıklanan ekonomik tedbirler içerisinde şunlar ifade ediliyordu;

- *“Gayemiz, başlanmış bulunan kalkınma projelerimizi hiç sakatlamadan ikmal etmek olduğuna göre, girişilecek yeni envestisman teşebbüslerinin bu gayenin tahakkukunu haleldar etmemesine son derece dikkat olunacak ve bunlar ancak tediye muvazenemiz üzerinde en kısa zamanda da müsbet tesirler icra edecek olan neviden olanlarına inhisar edecektir.*

- *Daha sıkı tasarruf zihniyetiyle hareket etmek suretiyle bütçede muvazene temin olunacaktır. Bundan başka umumi ve mülhak bütçelerin Merkez Bankası kaynaklarına müracaatlarına imkan verilmeyecektir.*

- *İktisadi devlet teşekküllerinin işletme ve yatırım masraflarının kendi öz gelirleri ve tabii finansman kaynaklarıyla karşılanması temin edilecek ve bunların da Merkez Bankası kaynaklarına müracaatları önlenecektir. Bu teşekküllerin finansman ihtiyaçlarının ilgili vekillerden mürekkep bir komite tarafından tanzim ve teminine matuf bir kararname tatbik mevkiine konulmak üzere dir.*

- Evvelce kurulmuş olan kredileri tanzim komitesi, banka kredilerinin ekonomik kalkınmamız bakımından verimli projelere hasredilmesine itina edip spekülasyon maksadıyla girişilen teşebbüslerin finansmanına imkan verilmeyecektir. Kredi mevzuundaki diğer bir kararımız da zirai kredilerin bugünkü hacimlerinin arttırılmasına dikkat etmek olacaktır.

- İthalat politikamızın hedefi, memleket ihtiyaçlarının bir ekonomik priorite sırasında göre karşılanmasını mümkün kılmaktır. İçinde bulunduğumuz yıl zarfında bu maksadın teminine her zamandan fazlam önem verilecektir.

- Diğer taraftan, ihracatımızı arttırmak için elde olan her türlü tedbire müracaat edilecektir.”¹⁸²

Yukarıda bahsedilen açıklama ile Demokratlar iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesi için hazırlıkların yapıldığını dolayısıyla halkın müsterih olması gerektiği telkinlerinde bulunmuşlardır. Ancak bu durum farklı yorumlara mahal vermiş; bu tedbirlerin ortaya çıkışında Nedim Ökmen ve Fuat Köprülü'nün Menderes'e karşı baskı kurması sonucu olduğu, hatta gelecekte Menderes hükümeti değil de Ökmen hükümetinin gelmesinin muhtemel olduğu gibi dedikodular baş göstermiştir.¹⁸³ İsmet İnönü'nün damadı olan CHP Milletvekili Metin Toker bu konu ile alakalı olarak;

“O tarihte Maliye Bakanı olan Nedim Ökmen'in Menderes'in yerini alması ciddi bir şekilde söz konusu oldu. Fuat Köprülü Ökmen'le beraberdi. Adnan Menderes'in iyi manevracı ve cüretkar, buna karşın Ökmen – Köprülü ikilisinin kendilerine güvensiz ve pısrık olması hem memleketin, hem DP'nin, hem de bu kişilerin hepsinin kaderi üzerinde rol oynamıştır.” şeklinde bir yorumda bulunmuştur.¹⁸⁴

¹⁸² Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları**, s. 406.

¹⁸³ Burçak, **a.g.e.**, s. 406.

¹⁸⁴ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (DP Yokuş Aşağı 1954 – 1957)**, Bilgi Yayınevi, 1991, s. 184.

Menderes'in bu tarz söylentilerden rahatsız olması çok doğal bir durumdur. Ancak kendisi bu durumu dışarı yansıtmayarak olayların çarpıtıldığı düşüncesinde olacak ki ciddi bir açıklaması olmamış, Köprülü ve Ökmen de sessizliğini korumuşlardır.

Nedim Ökmen ile Adnan Menderes'in arasındaki sorunlar diğer parti yetkililerinin de şahit olacağı şekilde yaşanmaya başlamıştır. Menderes, Ökmen'den 1956 Bütçe Görüşmeleri için takdim konuşmasını hazırlanmasını istemiştir. Konuşma metninin kontrol edilmesi ise dönemin Devlet Bakanı Emin Kalafat'tan beklenmiştir. Kalafat'ın metni okuduğu sırada Menderes'in sürekli düzeltmeler yaptığı ve sinirlendiği söylenmektedir. Çünkü kendisi, verdiği talimatlara göre hazırlanmış bir konuşma metni olmadığını düşünmektedir. DP milletvekillerinden Rıfki Salim Burçak, Ökmen ile ilgili olarak şahit olduğu olayı şöyle aktarmaktadır;

Menderes: "Yeni Maliye Bakanı Nedim Ökmen, kendisini bir reformatör rolünde gördüğünden, hükümetin şimdiye kadar ki iktisadi ve mali politikasını beğenmiyor, eski icraatı ve onun zayıf taraflarını bu nutukla ortaya koymağa ve bunu herkese göstermeğe gayret ediyormuş. Ökmen, yeni iktisadi politikanın kendisinin nüfuzu ile hükümete kabul ettirilmiş olduğunu anlatmak istiyormuş. Demek ki, Nedim Ökmen'in bütçe nutku gizli maksatları ihtiva eden ve hükümetin eski siyasetini mahkum etme hedefini güden bir şekil ve ruh içinde kaleme almış imiş." metnin devamında ise hükümetin ödemesi gereken borçlardan bahsedildiğini duyduğunda kağıtları savurarak hiddetli sözler söylemiştir.¹⁸⁵

Menderes ile Ökmen arasında görülen bu gerilimler diğer parti mensuplarının da rahatsız olmasına sebebiyet vermiştir. Çünkü parti içi ilişkilerde endişe ve kaygıların olması, yapılacak çalışmaları yakından ilgilendirecektir. Başbakan ve bakanlar sağlıklı iletişim içerisinde olmadıkları takdirde ülke yönetimi sarsıntıya uğrayacaktır.

¹⁸⁵ Burçak, a.g.e, s. 411.

Samet Ağaoğlu, Ökmen'in Menderes'e karşı söyledikleri ile ilgili olarak; “*Ben Menderes’i hiç tutmadım. Aram hep kavgalı idi. Yaptıklarını beğenmiyorum. Hatta arkama gizli polis koyarak beni takip ettirdi.*” dediğini söylemekte ve bu durumla ilgili olarak da Ökmen'in partiye girdiği günden beri Menderes'in yerinde gözü olduğu yorumunu yapmaktadır.¹⁸⁶

Menderes, Ökmen'in yanı sıra dönemin Ticaret Bakanı Fahrettin Ulaş'tan da rahatsız olduğu ve Ulaş hakkında; “*Ticaret Bakanı'nun hiçbir şeyden anladığı yok. Böyle olduğu halde bir tafradır, gidiyor. Ama bunların hepsini düzelteceğim.*” dediği söylenmektedir.¹⁸⁷

Metin Toker, bu anlaşmazlıkların nedenini Menderes'in tavırları olduğunu ileri sürerken aynı zamanda Adnan Bey'in yaptığı kabine değişikliklerini ve parti içerisindeki ağırlığını şahsi kanaatlerle oluşturduğunu da iletirken; milletvekillerinin Menderes ve Bayar ile iyi geçinmek zorunda olduklarını aksi takdirde partide yer alamayacakları yorumunu yapmaktadır.¹⁸⁸ Devamında ise Fuat Köprülü'nün dışişleri bakanlığı zamanında İran Şahı ile görüşmesini Menderes'e telefonla bildirmesi sorun oluşturduğu söylenirken¹⁸⁹, misafirini ağırladığı İstanbul Üniversitesi'nden çıkışta bir grup tarafından omuzlara alınıp “*Köprülü, seni başbakan yapmak istiyoruz.*” şeklindeki sloganlarına şahit olduğunu aktarmaktadır.¹⁹⁰ Köprülü'ye sevgi gösterilerinin bu kadar fazla olması kendisini gururlandıracak bir durum gibi görülürken Menderes tarafından rekabet duygusunun kabarmasına vesile olacaktır. Diğer yandan bu anlatılardan yola çıkarak Köprülü'ye karşı olumlu halk tepkisinin olduğu görülürken Menderes'in partideki nüfuzunun fazla olduğu da dikkat çekmektedir. Bu gelişmeler, ikili arasında doğacak sürtüşmeleri tetikleyen unsurlar olmasından dolayı önemlidir.

¹⁸⁶ Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s. 108.

¹⁸⁷ Burçak, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁸⁸ Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, s. 184.

¹⁸⁹ Burçak, s. 415.

¹⁹⁰ Toker, **a.g.e.**, s. 217.

6 – 7 Eylül 1957’de istifa eden Muharrem Obuz ve Rüstü Özal da DP hakkında, liderlerin hırslarından dolayı kontrolsüz ve keyfi kararlar alarak partiye zarar verdikleri ve parti içinde fikir ortaklığı yapılamadığı gibi bir açıklamalarda bulunmuşlardır.¹⁹¹ DP’nin o dönem içerisinde bulunduğu buhranlı dönemi anlamak adına bu sözlerin değeri büyüktür.

Görüldüğü üzere DP içerisinde memnuniyetsizlikler büyümeye başlamıştır. Olayların meydana gelmesinde bir kanaat oluşması gerekiyorsa; parti içerisinde kaosun hakim olmaya başladığı söylenebilir.

3.2. KÖPRÜLÜ’NÜN DP’DEN AYRILIŞINA GİDEN SÜREÇ

Adnan Menderes, 1954 seçim zaferiyle birlikte ülkedeki sosyoekonomik hayatın olumlu şekilde ilerlediğini düşünmekteydi. O dönem gerçekleşen olaylara olumlu gözlerle bakılması problemlerin dikkate alınmamasına neden olmuştur. DP seçimi büyük bir zafer ile kazanmasına rağmen ilerleyen süreçte yönetimde artık düşünen adamın kalmadığı izlenimleri oluşmaya başlamıştır.¹⁹²

Yönetimin demokratik şekillerde kararlar alıp yürütülebilmesi için istişare ve mukayese gibi usullerin uygulanması gerekmektedir. Aksi bir durumda hükümet içerisinde karmaşalar meydana çıkacaktır. Daha önce bahsedildiği üzere kabine içerisinde bazı çatlak sesler ve muhalif taraflar oluşmaya başlamıştır. Bu durumun yanı sıra dikkat çeken diğer bir husus da Şevket Süreyya Aydemir’in yorumudur. Aydemir, Adnan Menderes’in 1950 – 1960 arasında izlediği politikanın en kötüsü İnönü’ye karşı takıntısından kaynaklandığını söylemesidir.¹⁹³ Aydemir, Menderes’in İnönü’ye karşı olan bu hassasiyetini, ekonomik ya da sosyal meselelerden çok ruh halindeki düğümlenme olarak tanımlar. Diğer yandan Menderes ile ilgili “*kuvvetli ve tehlikeli*” tespitini, siyasi meselelerde güçlü olmasına, şahsiyetlilik konusunda ise

¹⁹¹ Feroz Ahmad, s. 108.

¹⁹² Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes’in Dramı**, Remzi Kitabevi, s. 226.

¹⁹³ Aydemir, **a.g.e.**, s. 241.

yeteneklerini kötüye kullanmasına dayanarak yaptığı görülmektedir.¹⁹⁴

Ekonomik ve sosyal alanlarda yapılan düzenlemeler konusunda fazla eleştiri alan DP, bunların yanı sıra daha önce bahsedilen nefsi duyguların devlet kararlarına etki ettiği gibi bir ihtimal parti içerisinde karmaşıklığı artıran etkenler arasında olmuştur. 1954'ten sonra yeni bir karakteristik özellik kazandığı düşünülen DP içerisinde hepsinden daha mühim bir çekişme meydana gelmiştir. Adnan Menderes ile Fuat Köprülü arasında yaşanan hadiseler DP tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Köprülü ile Menderes arasındaki soğuk rüzgarlar 1955 – 1956 yıllarında artık daha sert esmeye başlamıştır. Bu soğukluğun gün yüzüne çıkması bu tarihleri bulsa da içten içe beslenen olumsuz düşünceler eskilere dayanmaktadır. Çünkü Köprülü'nün kabinedeki bakanlık görevlerinin sıkça değiştirilmesi bu çıkarımın yapılmasına neden olmaktadır. Köprülü, özellikle 1955 yılında ortalama üçer dörder ay aralıklarla ilkin devlet bakanlığına ardından başbakan yardımcılığına sonunda ise tekrar dışişleri bakanlığına görevlendirilmiştir.¹⁹⁵

Köprülü'nün DP'den ayrılığa giden sürecinin arka planında yaşananlardan önce tıpkı diğer milletvekillerinin şikayetleri gibi somut olarak gösterilebilecek nedenlere değinilmesinde fayda vardır.

DP Meclis Grubu içerisinde pürüzlerin meydana gelmesine sebep olan artan hayat pahalılığı, enflasyon gibi ekonomik problemlere ek olarak basına karşı daha serbest bir bakışın olmaması gibi sorunlar neden olmuştur. Basının denetim altında olması demek gündemin hükümet çıkarları doğrultusunda yönlendirileceği anlamını taşımaktadır.¹⁹⁶ Yazılı basındaki sansür, aynı zamanda eğitilmiş kesim tarafından güncel siyasi hayatın takibinin de kırılması anlamına gelmektedir. Bu sebeple basın üzerinde bir otorite kurulmasının uygun olmadığı gerek halk gerekse siyasiler tarafından dile getirilmektedir.

¹⁹⁴ Aydemir, **a.g.e.**, s. 146.

¹⁹⁵ Burçak, **On Yılım Anıları**, s. 408.

¹⁹⁶ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, Can Yayınları, s. 134.

Diğer yandan, 27 Haziran 1956 yılında kabul edilen, siyasi partilerin seçim zamanı haricinde açık alanda gösteri ve mitingler yapmasının yasaklanması gibi bir kanunun yürürlüğe konması şikayet oluşturan başka bir uygulamadır.¹⁹⁷ Miting ve toplantılara karşı izinlerin verilmemesinin en büyük problemi de okuma yazma bilmeyenlerin tabiri caizse haber kaynağı mahiyetindeki bu topluluk hareketlerinin yapılmamasıyla bu kesimin siyasi iletişimini koparmak olduğu ileri sürülür.¹⁹⁸

1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu'ndaki düzenleme bu dönemlerde tekrar gündeme gelmiştir. Bozulan ekonominin toparlanması adına 6 Haziran 1956 tarihli yasa ile bu kanun tekrar işlerlik kazanmıştır.¹⁹⁹ Menderes, yapılan bu uygulamalar neticesinde kabinede ve mecliste hoşnutsuzluğa neden olduğunun farkındadır. Bu yüzden üniversitelerin özerkliğine saygı duyulacağı, antidemokratik kanunların kaldırılacağı, ispat hakkının uygulanacağı gibi vaatlerde bulunulmuştur.²⁰⁰ Menderes'in yeni dönemde uygulamayı taahhüt ettiklerine bakılırsa kabinedeki sıkıntıları gidermeyi gerekli bulduğu görülmektedir. Dördüncü Menderes kabinesinin vaatlerini yerine getirmeme ihtimali ileride DP içerisinde büyük problemlerin yaşanmasına sebebiyet vereceğinden, bu söylenenler büyük önem taşımaktadır.

Ülkenin durumu siyasi gerilimleri artırırken, tüm bunların yanında Menderes ile Fuat Köprülü'nün ilişkisini etkileyen önemli hadiselerden biri oğlu Orhan Köprülü'nün partiden ayrılması olmuştur. Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı olarak görev yapan Orhan Köprülü, bir süre görevi başında bulunmaması üzerine hakkında ayrılık dedikoduları başlamıştır. Bu söylentilerin asılsız olduğu DP tarafından vurgulanırken, Orhan Köprülü'nün farklı zamanlarda çıkan beyanatları ise parti içerisinde huzursuzluk çıkmasında etkili olmuştur.

¹⁹⁷ Eroğul, s. 184.

¹⁹⁸ Feroz Ahmad, s. 73.

¹⁹⁹ Feroz Ahmad, s.73.

²⁰⁰ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 503.

Orhan Köprülü'nün ayrılmasında kırılma noktası oluşturan beyanatlardan biri şu şekildedir:

“Her hangi bir işin başında bulunanlar muayyen bir takım görüşlere, inanışlara sahip olabilirler. Ben, bir parti içinde olanlar için şahsi görüşlerden bir çok fedakarlıklar yapmak lüzumu bulunduğu müdrükim. Böyle olmakla birlikte, iş başında bulunanlar her şeye rağmen görüşlerini ana prensipler dahilinde yürütmeğe çalışmalıdırlar. Eğer bu görüş daha yüksek makamlar tarafında terviç edilirse o insan çalışmalarına devam eder. Bazen öyle bir an gelir ki, bir idarenin başında bulunanlarla diğerleri arasından görüş farkı husule gelebilir. Ben de, doğru olduğuna inandığım bir meseleyi yürütürken bir an öyle bir zehaba kapılmış, görüşlerimi tasvip etmedikleri kanaatine varmış olabilirim. Bir parti başkanı her şeyden evvel takip ettiği siyasetinin tasvip edildiğini görmek ister. Bazı zaman olur ki, pasif davranmak icabeder. Zaman gelir ki, aktif olmak gerekir. Henüz kat'i surette halledilmiş bir mesele olmamakla beraber bugün tekrar vazifemin başına gelişim, doğru bildiğim şeylerin hilafına hareket etmemi icap ettirecek hususların bertaraf olabileceğini gördüğümündendir. Henüz Ankara'dan resmi tebliğ gelmiş değil. Öyle seziyorum ki, Ankara da hareketimi tasvip etmektedir. Eğer tasvip etmemiş olsalardı bazı hareketler olabilirdi. Hiç kimse ile, hele idare heyetiyle katiyen en ufak şekilde görüş ayrılığım yoktur.”²⁰¹

Orhan Köprülü'nün bu demecinin tesiri geniş etki alanına sahiptir. Çünkü parti içerisindeki ihtilafli düşüncelerin yayılması partiye ve özellikle babası Fuat Bey'e olumsuz şekilde yansiyabilecektir. Nitekim O. Köprülü, Mayıs 1956'da istifasını sunarak il başkanlığı görevinden ayrılmıştır. Orhan Bey, ayrılığı ile ilgili pişman olmadığını ve nüfuz ticaretine karşı çıkmak ile ilgili fikirlerini her zaman savunacağını iletirken; Menderes ise bu ayrılık nedenini ileride kullanarak istismara sebep olacağını düşünmektedir.²⁰² Bunun yanı sıra Orhan Bey istifası ile ilgili olarak

²⁰¹ Burçak, **On Yılım Anıları**, s. 412 – 413.

²⁰² Burçak, **a.g.e.**, s. 415.

Fuat Köprülü ile istişarelerinin olmadığını gazete röportajında belirtmesi Fuat Bey'e karşı sert bir tutum sergilenmesinin önüne geçmiştir.²⁰³

O. Köprülü'nün görevinden istifa etmesinden sonra Menderes ile Fuat Bey arasındaki iletişim daha da çıkmaza girmiştir. Görünürde ciddi polemikler yaşanmıyor olsa da iç işleyişte memnuniyetsizlikler ortaya çıkmaya devam etmektedir. Orhan Bey'in ayrılığının üzerinden çok geçmeden Fuat Köprülü de artık görevine devam etmek istemediğini ve bu durumu açıklamaya değer bulmadığını belirten ifadelerle istifasını sunmuş ve dışişleri bakanlığı görevinden istifası 20 Haziran 1956 günü toplanan mecliste bildirilmiştir.²⁰⁴

Dönemin önemli dergilerinden AKİS'in haberine göre; Köprülü'nün görevinden istifa etmesinin nedenleri içerisinde Menderes ile anlaşmazlıklarının olması ve uygun görmediği hadiselerin yaşanması vardır.²⁰⁵ Köprülü'nün kurucu olmak gibi bir sığata sahip olmasından dolayı o dönemde yönetime karşı eleştirilerini tam anlamıyla yapamadığı da söylenmektedir.

Fuat Bey'in görevinden ayrılık nedeni ile ilgili olarak Burçak da şahit olduğu şu sözleri aktarır;

*Başbakan: "Köprülü, İstanbul'a müfettiş gönderilmesine ve umumiyetle müfettişlik teşkilatına karşı imiş ve müfettişlerle, onların oradaki katibi Bülent geri alınmadıkça ben genel kurula gelmem. diyormuş. Burçak: Başvekil, Köprülü'nün zaten bu sebeple istifa etmiş olduğunu söyledi."*²⁰⁶

Dışişleri bakanlığından istifa eden Köprülü uzun bir süre boyunca İstanbul'da bulunarak siyasi ortamdan biraz daha uzak kalmaya çalışmıştır. Bu ayrılık süresince kendince çıkarımlar ve kararlar aldığı tahmin edilmektedir. Çünkü DP'nin izlediği

²⁰³ **Ulus**, 19 Temmuz 1957.

²⁰⁴ **TBMM Zabıt Cerideleri**, 10. Dönem, C. 12, Yetmiş Dokuzuncu İnikat, 20.06.1956.; Milliyet Gazetesi, 20 Haziran 1956.

²⁰⁵ **AKİS**, 23 Haziran 1956, s. 4.

²⁰⁶ Burçak, **On Yılın Anıları**, s. 417.

yolu uzaktan analiz etmek daha objektif bir karar vermek için önemlidir.

Ancak ileride bahsedileceği gibi kesin ve net şekilde DP ile devam etmenin mümkün olacağını düşünmeyecektir. Fuat Bey'in görevinin başında iken dile getirmek istediği ya da eleştirdiği konularda söylemek istedikleri şu şekilde izah edilebilir;

“- Hayat pahalılığı artık tahammül edilmez bir hal almıştır. Bu şartlar altında Adnan Bey'in hayat pahalılığının varlığını kabul etmemesi beyhude bir çabadır.

- Adliye'ye karşı girişilen baskı çok yersizdir. Ben bakanlıktan ayrılmadan bir yıl önce gidişatın fena olduğunu Adnan'a da, Celal Bey'e de anlattım, durdum. Amma, beni bir türlü dinlemediler.

- 6 – 7 Eylül İstanbul hadiselerinden dolayı mahkemeye verilmiş olanların kaffesi beraat etmiştir. O halde bu olayların suçlusu kimdir? Hükümet midir? Ben şimdi bu hareketi Celal Beyle Adnan'ın bilerek yapmış olduklarına, ama işin bu derece ileri gideceğini kestirmemiş olduklarına inanıyorum. Böyle bir tasavvurları var idi ise bana bildirmemek olur muydu? Ben o tarihte başvekil muaviniydim.

- 6 – 7 Eylül olaylarından zarar görmüş olanlara tazminat vereceğimizi resmen vadederek 60 milyonluk tazminat kanunu çıkardık. Ama kimseye henüz on para verilmemiştir. Devlet yalancılıkla idare edilemez.

- 6 – 7 Eylül hadiselerinin mesulü olan Namık Gedik nasıl olur da yeniden Dahiliye vekaletine getirilir? Bu, milletle alay etmekten, istihza etmekten başka bir şey olamaz.

- Parti mahvolmuş, batmıştır. İstanbul, Ankara, İzmir ve Adana gibi yerlerde önümüzdeki seçimleri kazanmamız bir emri muhaldir; imkansızdır, hayaldir. Ben önümüzdeki seçimlerde esasen adaylık koymamak niyetindeyim. Millete bir beyanname neşrederek seçimlere neden iştirak etmediğimi açıkça ilan edeceğim.”²⁰⁷

²⁰⁷ Burçak, **On Yılın Anıları**, s. 420.

1957'nin ortalarına doğru gelindiğinde Fuat Bey ile Adnan Bey'in birbirleri ile tekrardan iyi olma ihtimalleri yok olmaya doğru gitmektedir. Şimdiye kadar olanların telafisi konusunda iki taraftan da olumlu adımın gelmeyişi, zamanında DP'yi kuran iki önemli şahsiyetin ayrılığına doğru ilerlemektedir.

İplerin kopmasında etkili olan unsurlar tükenmek yerine devam etmektedir. Bu sırada aylar önce görevinden istifa eden Fuat Bey'in oğlu Orhan Köprülü'nün gazetelerde çıkan fikir yazıları Orhan Bey'in partiden tamamen kopacağına işaret etmektedir.²⁰⁸ “*Şahıslara bağlılıktan nefret ederim, DP ile fikir ayrılığım var.*” gibi sözleri de bu durumu desteklemektedir.²⁰⁹ Beklenen gelişme çok geçmeden gerçek olmuştur. Orhan Bey, 19 Temmuz 1957 yılında DP ile anlaşmanın artık imkansız hale geldiğini belirterek DP'den tamamen ayrıldığını bildirmiştir.²¹⁰

Türkiye'de 1954 seçimlerinden sonra ilk seçimin normal şartlar altında 1958 yılında yapılması beklenmekteydi. DP, erken seçim olacağını sinyallerini, aslında tahıl fiyatlarının artırılmasıyla ve 1958 yılı vekil ücretlerinin ödenmeye başlanmasıyla verdiğini söylemek mümkündür.²¹¹ Ama erken seçim olması demek muhalefet partilerinin (CHP, Hürriyet Partisi ve CMP) hazırlıksız yakalanmasına neden olacaktır. DP ise bu durumdan yararlanıp seçimlere en verimli şekilde hazırlanarak seçimleri kazanmayı düşünmüştür.²¹² Erken seçim yapılması gündeme gelince eleştiriler de başlamıştır. A. Emin Yalman erken seçim yapılmasına dair; “*vatandaşın seçme ve seçilme hakkını elinden alarak seçim neticesiyle dört yıl daha keyfi idare sürecekler*” gibi sert ifadeler kullanmıştır.²¹³

²⁰⁸ **Milliyet Gazetesi**, 8 Temmuz 1957.

²⁰⁹ **Vatan Gazetesi**, 6 Temmuz 1957.

²¹⁰ **Vatan**, 19 Temmuz 1957.

²¹¹ Feroz Ahmad, s. 74.; Murat Çalışoğlu, s. 132.

²¹² Aydın Menderes, Taha Akyol, **Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes**, Doğan Kitap, s. 109.

²¹³ **Vatan**, “Dilek Neydi Kısmet Ne Oldu?”, 20 Ekim 1957.

Nitekim DP tarafından seçimlerin 27 Ekim 1957'de yapılacağı resmen ilan edilmiştir.²¹⁴ Seçimlerin erken tarihte yapılacak olmasının da Fuat Bey'in partiden kopuşunda etkisi olduğu söylenmelidir.²¹⁵ Çünkü bu kararın antidemokratik olduğunu düşünmektedir. Köprülü'nün erken seçim tarihinin açıklanmasından günler sonra yani 7 Eylül 1957'de istifasını sunarak Demokrat Parti'den ayrılması bu kanıyı destekler niteliktedir.²¹⁶

Köprülü'nün partiden kopmasında etkili olan faktörler ortaya konulmaya çalışılırken parti ile bağların tamamen kopmasını seçimlerin erken tarihe çekilmesi olduğu belirtile de bunun yanında Köprülü'nün iç dünyasındaki istek ve heveslerinin de payı olduğu da görülmektedir.

Demokrat Parti iktidara geldiğinde Köprülü kendisinin de başbakanlık görevini yerine getirebileceğini düşünmekteydi. Köprülü'ye göre, *Menderes, kendisinin yanında yetişecek ve tecrübe edinecekti.*²¹⁷ Ancak Celal Bayar'ın başbakan olarak hükümeti kurma yetkisini Adnan Menderes'e vermesi bu hayali yıkıma uğratmıştır.

Başbakanlık görevinin Menderes'e verilmiş olması ve özellikle 1954'ten sonra ise nüfuzunu artırması, Köprülü'nün siyasette daha pasif kalmasına neden olmuştur. Menderes'in gücünün artmasıyla Köprülü'nün daha sıradan bir halde kalması ikili arasındaki çekişmenin tırmanmasında etkili olmuştur. Köprülü'nün yaşamı boyunca attığı adımlara dikkat edildiğinde baskın ve mücadeleci bir karakteri olduğu görülür. Buradan hareketle Menderes ile olan ilişkilerinde olumsuzlukların yaşanmasında iki şahsın zıtlıklarının etkisi vardır. Güçlü olmayı seven ve isteyen Köprülü, Menderes karşısında üstünlük sağlayamadığı farkedilmektedir.

²¹⁴ **Milliyet**, 5 Eylül 1957.

²¹⁵ **Milliyet**, 8 Eylül 1957.

²¹⁶ **Ulus Gazetesi**, 8 Eylül 1957.; **Milliyet**, 8 Eylül 1957.; **Vatan**, 8 Eylül 1957; Burçak, s. 422.

²¹⁷ Cihad Baban, **a.g.e.**, s. 356.

Öte yandan Menderes'in zaman zaman Köprülü'yü incitecek bazı sözler sarf ettiği de Cihad Baban tarafından anlatılır. Adeta hocalığının hafife alınması gibi bir imada bulunulması ateşi körüklemek anlamına gelmiştir. Menderes, Köprülü'nün bir davette etrafındaki insanların içerisinde *“Hoca sen üniversiteden devlet adamı çıktığını hiç gördün mü? Politika Allah vergisidir, okuma işi değil, sezgi işidir, sanat gibi bir şeydir.”*²¹⁸ gibi sözler söylemesi iğneleyici bir tavrın örneği olarak görülebilir.

Partideki diğer milletvekillerinin beklentileri ve istekleri de Menderes - Köprülü ilişkisi hakkında kanaat oluşmasını sağlamaktadır. Örneğin, Emrullah Nutku, DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte başbakanın Fuat Bey olacağını beklediklerini şu sözler ile ifade etmektedir;

*“Bugünkü grup toplantısında Halil Özyörük dört oy aldı ve Bayar, büyük çoğunlukla, Cumhurbaşkanı adayı seçildi. Şimdi ümidimiz, hiç olmazsa daha tecrübeli olan, Köprülü'nün kabineyi kurması. Zeki ve dinamik bir insan olan A. Menderes'in Başbakan yardımcısı veya güler yüzüyle çekici bir diplomat olarak, Hariciye vekilliğine getirilmesini istiyoruz.”*²¹⁹

Ancak gelişmeler beklendiği gibi olmayarak tam tersi Dışişleri Bakanlığı'na Köprülü, Başbakanlığa ise Menderes getirilmiştir. O dönem, parti içerisindeki milletvekillerince bu durum nasıl ki şaşırtıcı oldu ise Köprülü'nün bu duruma daha fazla etkilendiği ya da içerlediği söylenebilir.

Köprülü DP içerisinde belli bir kesim tarafından sevilen ve saygı duyulan bir kişiliktir. Görevinden istifa etmeden önceki meclis toplantısında bile kendisinin etrafında pervane olan kişiler olduğu, istediği zaman DP'li milletvekillerini bir araya getirebileceği söylenmektedir.²²⁰ Parlamentoda belli bir nüfuza sahip olması DP çalışmalarını için olumlu anlam taşırken ayrılık sürecinde ise tam tersi korku

²¹⁸ Baban, s. 358.

²¹⁹ Emrullah Nutku, **a.g.e.**, s. 161.

²²⁰ **AKİS**, 7 Eylül 1957, s. 4.

oluşturmuştur. Çünkü siyasi partiler güçlü kimliklerle çatışmak yerine bu kişileri saflarına çekmeyi politik bir hamle olarak gördüklerinden Köprülü ile zıtlaşmayı uygun görmemişlerdir.

Köprülü'nün partiden kopuşundaki manevi hadiseler örnekler fazlaca mevcuttur. Bu ayrılığın birçok tartışılabilir yanı bulunduğundan bir nedene bağlı olarak bunu açıklamak yanlış olacaktır. İlerleyen bölümde Köprülü'nün gazetelerde anlatmış olduğu olaylara bakıldığında ayrılık sürecinin siyasi ayağının da anlaşılması sağlanacaktır.

Fuat Bey, partiden tamamen kopmasının ardından gazetelerde çeşitli beyanlar vermiştir. Bu beyanlar içerisinde kendisinin ayrılık hakkında söyleyecekleri olduğu gibi DP'nin kuruluşundan kendisinin partiden ayrılışına kadarki süreç ile alakalı yazıları da seri halde çıkmıştır.²²¹

İstifasıyla alakalı olarak, Vatan Gazetesi'nde çıkan bir haberde istifa sebebinin, DP'deki antidemokratik uygulamalar olduğu manşetlere taşınmıştır.²²² Köprülü yine aynı gazetede çıkan başka bir haberin içeriğinde ise;

“Teşekkürü ve muvaffakiyeti uğrunda hayatımın 10 yılından fazlasını sarf ettiğim DP'nin ana fikirlerini hürriyet ve demokrasi prensiplerini bundan sonra da müstakil bir vatandaş olarak daima müdafaa edeceğim. Geri cemiyetlere yakışan geri ve karanlık fikirlerin Türk vatanında asla hakim olamayacağına kat'i imanım vardır. Çünkü Türk milletinin siyasi olgunluğuna ve sağduyusuna inanıyorum. Demokrasi nizamına iman etmiş bütün Türk vatandaşlarının aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak bu gaye uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur.” şeklinde

²²¹ 1957 Eylül'ünden sonra Vatan Gazetesi'nde “Demokrasi Yolunda” başlığı altında yazı dizileri mevcuttur.

²²² **Vatan**, 8 Eylül 1957.

açıklamalarda bulunmuştur.²²³

Demokrasi yolunda birleşmenin uygun olduğu çağrısı, aslında DP iktidarına karşı bir birlik çağrısı mahiyetindedir. Çünkü DP'ye karşı antidemokratik ve geri yönetim tarzına sahip olduğu ithamlarında bulunan Köprülü, sarf ettiği sözlerle bunu kastetmektedir.

Köprülü'nün istifa haberi farklı gazeteler de aynı manşet ve içerikle verildiği görülmektedir. Ulus gazetesinde çıkan haberdeki konuşma içeriğinin bir kısmına bakılırsa Köprülü, uyarı ve ikazlarını yaptığı halde düzelmeyen demokratik hayattan ümit kestiği için görevi bıraktığını ifade etmektedir.

Ulus'ta *“Dördüncü Menderes kabinesi programının hiçe sayılarak tamamiyle buna aykırı bir yol tutulması karşısında, bir müddet intizarda kaldıktan ve ikaz vazifemi azami derecesinde yaptıktan sonra, hükümetten ayrılmış ve Demokrat Parti Genel İdare Kurulu toplantılarına da iştirak etmemiştim.”* sözlerine yer verilmiştir.²²⁴

İstifa haberi ile ilgili atılan manşetler içerisinde en dikkat çeken, Milliyet Gazetesi'nin haberi olmuştur. *“Köprülü ailesinin son ferdi beklenen kararını dün verdi: FUAT KÖPRÜLÜ DP'DEN İSTİFA ETTİ”* şeklinde atılan büyük manşetin altında ise diğer gazetelerde de görüldüğü gibi demokrasi uğrunda işbirliği yapmak gerektiği yönündeki açıklama verilirken özellikle *“işbirliği”* kelimesinin altı çizili halde yazılması dikkat çekicidir.²²⁵ Özellikle işbirliği kelimesinin altı çizilmesinin arka planında partilerin yakın zamanda gerçekleşecek olan seçimlerde DP karşısında birleşme imgesi yaratmak gibi bir düşüncenin olduğu çıkarımı yapılabilir. Bir röportajda Köprülü'nün hangi maksatla işbirliği kelimesini telaffuz ettiğinin sorulması üzerine kendisi, *“Hürriyet prensiplerine inanmış vatandaşlara birlikte*

²²³ **Vatan**, 8 Eylül 1957.

²²⁴ **Ulus**, 8 Eylül 1957.

²²⁵ **Milliyet**, 8 Eylül 1957.

hareket etmelerini tavsiye ettim.” diyerek cevap vermiştir.²²⁶ Ayrıca, haberin üst başlığındaki “*beklenen karar*” denilmesi Köprülü’nün istifasının ani olmadığını göstermektedir. Bunun ilgili diğer gazete ve dergilerdeki haberlerde de istifanın beklendiği ancak yine de üst mercilerde şaşkınlık yarattığı belirtilmektedir.²²⁷

Dönemin belli başlı gazetelerinden olan Zafer Gazetesi, Köprülü’nün ayrılığı ile ilgili 8 Eylül 1957’de ikinci sayfada sadece üç satırlık bir haberin haricinde önemli bir haber yapmadığı görülmüştür.²²⁸ Dönemin iktidar partisinin kurucuları arasında bulunan Fuat Köprülü gibi önemli bir siyasinin istifa haberini diğer gazeteler büyük puntolarla manşetlere taşırken Zafer’de haber yapılmaması dikkat çekicidir. Hükümete yakınlığı ile bilinen bu gazetenin hükümete karşı olumsuz haber yapmamak adına böyle bir tutum sergilemiş olabileceği düşünülebilir. Çünkü aynı günün ilk sayfasında istifa gibi önemli bir konu gündeme gelmiyorken, DP’yi yıkmaya çalışanların karikatürize edildiği bir çizimin yer alması bu düşüncenin oluşmasına neden olmaktadır.²²⁹

Köprülü’nün Vatan Gazetesi’nde çıkan yazı dizilerinden “*1945’ten 1957’ye Ne idi Ne Oldu?*” başlıklı yazısında, İsmet İnönü devrini diktatörlük devri olarak nitelermekte, Dörtlü Takrir ile tek parti rejimine karşı çıktıklarını ancak şuan gelinen noktanın o dönemki zihniyetten farklı olmadığını söylemektedir.²³⁰ Aynı yazısında seçimler ile ilgili olarak 1946’da erken seçim kararı alan CHP zihniyeti gibi bu devirde de şartlar müsait olmadığı halde seçimlerin erken tarihe çekilmesindeki memnuniyetsizliğini dile getirmektedir.

Vatan’da dizi şeklinde çıkan yazılarından bir diğeri ise “*Bizde Siyasi Ahlak*” adlı yazısıdır. Köprülü, bu yazısında siyasi ahlakın tanımı üzerine eğilmiştir. Köprülü’nün DP gibi bir yönetimin 1954’ten sonra siyasi ahlak tanımına ne kadar uygun olduğu ile ilgili eleştirel bakış açısına bu yazıda rastlanmaktadır. DP’nin siyasi

²²⁶ **Ulus**, 11 Eylül 1957.

²²⁷ **AKİS**, 14 Eylül 1957, s. 7.

²²⁸ **Zafer**, 8 Eylül 1957.

²²⁹ **Zafer**, 8 Eylül 1957.

²³⁰ **Vatan**, 6 Ekim 1957.

ahlak niteliklerine ne ölçüde uygun olduğu üzerine aşağıda belirtildiği şekliyle bazı kıyas ve sorgulamalarda bulunmuştur.

“1- Kendisini iktidara getiren programını ve muhalefette iken yaptığı vaadleri hiçe saymak, siyasi ahlak kaidelerine uygun mudur?”

2- Kendisine Mecliste itimad sağlayan beyannamesine sadakat şöyle dursun, ona taban tabana zıt bir yol takip eden bir hükümet, siyasi ahlak kaidelerini bozmuş sayılmaz mı?

3- Partinin en yüksek organı olan büyük kongrede, isbat hakkını ve mal beyannamesi usulünü en geniş şekilde kabul etmek, hele memurların yıllardan beri tabi oldukları mal beyanı usulünün mebuslar ve hükümet erkani için haysiyet kırıcı olduğunu iddia etmek siyasi ahlaka aykırı değil midir?

4- Parti içinde veya dışında bir gün evvel gök yüzüne çıkarılan siyasi bir şahsiyetin, bir müddet sonra en ağır ve şahsi hücumlara maruz bırakılması, partilere ve şahıslara karşı tenkid değil faal küfür ve hakaret usullerinin tatbiki, siyasi ahlak prensipleri ile telif edilebilir mi?

5- Aday listelerinin ilanından üç beş gün evvel, parti başındakilerin zihniyeti ile kendi zihniyeti arasında bir tezdad bulunduğunu ve 1946'daki Demokrat Parti'yi sokaklarda aradığını söyleyen bir zatın, birdenbire parti listesinde aday olarak ilanı, her iki taraf için de siyasi ahlaka uygun bir hareket olarak kabul edilebilir mi?

6-1946'dan 1950'ye kadar Demokrat Parti'ye birkaç defa girip çıkan, çıktığı sıralarda parti aleyhinde tahkir ve tezyif yollu ağır yazılar yazan, parti ocaklarının levhalarını söküp kamyonlarla sokaklarda teşhir eden, nihayet, parti iktidara gelince tekrar ona sokulup parti idaresinde mühim mevkilere geçen, aday listelerine giren, hatta büyük bir selahiyetle parti sözcülüğünü yapan bir takım kimselerin mevcudiyetini herkes bilir. Demokrat Parti, bütün

bu gibi hareketleri siyasi ahlaka uygun buluyor mu?”²³¹

Köprülü'nün partiden ayrılma gerekçesi olarak sunduğu, DP'nin kendi programını unutmaması konusunda yazdıkları, “*Programını Unutan Demokrat Parti*” başlığı altında yine Vatan'da yer almıştır.²³² Herkesin kendi görüş ve inancına uygun siyasi seçimler yapmasının demokratik ülkeler için gerekli olduğunu söyleyen Köprülü, beyan edilen programlarının aksi yönünde hareket edildiğinde seçmenin kandırıldığı izleniminin ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. DP hükümetinin de özellikle 1954'ten sonra olumsuz yönde ilerlediğini ve taahhüt ettiği programından caydığını açıkça ifade etmektedir.

Köprülü'nün kurucusu olduğu partiden ayrılışı parti içerisindeki bazı milletvekillerince üzüntüyle karşılanmıştır. DP'nin kuruluşunda en büyük paya sahip ve partinin en büyük savunucusu olarak tanımlayanlar olmuştur.²³³ Köprülü ile yakın arkadaş olan Ahmet Emin Yalman “*Çöken Güzel Rüyamız*” başlıklı yazısında DP ile birlikte CHP'den sonra Türkiye'de istenilen refahta bir yaşama ve demokrasiye erişildiğini ama günü geldiğinde; o dönem şiddetle eleştirdikleri CHP yönetimini yaşatır olduklarından muzdarip bir şekilde DP'yi eleştirip, Köprülü'nün ise partide yaptıklarının hakkını teslim etmeye çalışmıştır.²³⁴

İstifa meselesinin gerçekleşmesinde etkisi olan tüm faktörlere bakıldığında diğer milletvekilleri gibi ortak şikayet oluşturacak olaylar ağırlık kazanırken, Karpat bu meseleye farklı bir sebep göstermiştir. Kendisi, hürriyeti kısıtlayan bir takım kanunların çıkarılması üzerine DP'nin problemler yaşadığı milletvekilleriyle yollarını ayırdığını vurgulamakta, Köprülü ayrılığıyla ilgili olarak ise Mükerrer Sarol'un Köprülü'nün devlet bakanı olduğu dönemde meşru olmayan yollardan gelir elde ettiğini söylemesi üzerine Köprülü, Sarol hakkında tahkikat açılmasını istemiş

²³¹ **Vatan**, 13 Ekim 1957.

²³² **Vatan**, 10 Ekim 1957.

²³³ Burçak, s. 422.

²³⁴ **Vatan**, 9 Eylül 1957.

ancak bu talebi reddedilmiştir, bunun üzerine de istifa ettiğini ileri sürmektedir.²³⁵

Fuat Bey'in partiden istifa etmesi normal karşılanması gereken bir durum değildir. Hem kendisinin başarılı bir ilim adamı olması hem de partinin kurucusu olması sıfatları itibarıyla ağırlığı olan bir kişi olarak görülür. İstifasının yaratacağı tesir aynı zamanda rakipleri olan diğer partileri haklı çıkaracak olmasından dolayı da önemlidir.²³⁶ DP'nin izlediği politikayı tasvip etmeyen muhalefet partileri, iktidar partisinin içerisinde önemli şahısların da kendileri gibi düşündüğü için istifa ettiklerini bilmeleri ellerini kuvvetlendiren bir unsur olacaktır.

3.2.1. 1957 Seçimleri ve Köprülü

1957 senesi DP için en problemlili yıllardan biri olmuştur. 1957 yılında kabine içerisinde köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Fuat Köprülü gibi önemli bir milletvekilinin kaybı gibi başka vekillerinde istifa ettiği görülmüştür.²³⁷ Problemlerin çözülemiyor olması, gittikçe partinin dağılmasına neden olacaktır. Sorunların meydana gelmesinde Menderes'in hassasiyetlerinin önemi büyüktür. Menderes'in 1954'ten sonra zafer tutkusıyla hareket ettiği, lider hastalığı olarak tanımlanabilecek şekilde her şeyden alındığı ve her eleştiriye karşı atak geliştirdiği söylenmektedir.²³⁸

1957 seçimlerinin yapılacağını açıklamasının ardından bu karar muhalefet tarafından ne kadar eleştirilse de kabul edilmek zorunda kalınarak tüm partiler hazırlıklarına başlamışlardır. Özellikle muhalefet partileri içerisinde işbirliği yapma düşüncesi ağırlık kazanmıştır. DP iktidarının son bulabilmesi için verimli bir seçim dönemi geçirmek isteyen muhalefet partileri, tek başlarına DP'den daha fazla oy alabileceklerini düşünmemektedirler. Bu sebeple güçlerini birleştirerek bu durumun üstesinden gelebileceklerini planlamaktadırlar. DP'nin haricinde seçime katılacak olan CHP, CMP ve Hürriyet Partisi aralarında ortaklık yapmak üzere müzakerelerde

²³⁵ Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 504.

²³⁶ **Vatan**, 9 Eylül 1957, "Sadun Tanju, Köprülü'nün İstifası".

²³⁷ **Ulus**, 13 Eylül 1957.; Belen buradaki yazısında, DP'den 2 Mart 1957 tarihinde istifa etmesini, DP'nin tıpkı tek parti rejimi gibi diktatörlük kurduğunu belirtmektedir.

²³⁸ A. Hamdi Başar, **a.g.e.**, s. 417.

bulunmuşlardır.

CHP içlerinde en büyük nüfuza sahip muhalefet kanadıydı. CHP ile yapılacak işbirliği sayesinde mecliste bulunmaya hak kazanacak hatta iktidara gelebilecek gücün oluşması adına CMP ve Hürriyet Partisi bu şansı değerlendirebilirlerdi. Ancak Hürriyet Partisi'nin, CHP ile eşit haklar istemesi ve CMP'nin de yanlış politikalar izlemesi sonucu Halk Partisi ile birlik olma konusunda sorunlar meydana gelmiştir.²³⁹

Demokratlar tarafında seçime hazırlık süreci ise daha sert ilerlemektedir. Gücü elinde bulundurmasından dolayı bazı kanunlar ile hazırlıklara yön verilmiştir. CMP Genel Başkanı olan Osman Bölükbaşı, Kırşehir'in neredeyse tamamına yakınına hakim durumdaydı. Daha sonra Kırşehir'in ilçe yapılması, 1957 Temmuz'unda ise Bölükbaşı'nın meclise hakaret suçundan hapse gönderilmesi DP'nin sert tedbirleri olarak görülmüştür. Nitekim 1957 seçimlerine giden süreçte Kırşehir, tekrar il yapılmış fakat Bölükbaşı'nın güçlü olduğu bölgeler Nevşehir'e bağlı bırakılmıştır.

Seçimlerden hemen önce istifaların artması DP'nin kuvvetini azaltmaya başlamıştı. Köprülü'nün de artık olmayışı parti içinde hoşnutsuzluk yaratmasının yanı sıra başka partide aday olma ihtimali seçimleri etkileyecek bir etken olacaktır.

DP, işbirliği yapılmasını ve kendisinden kopan milletvekillerinin başka partilerde faaliyet yürütmesini istememektedir. Çünkü seçim stratejilerini ciddi anlamda etkileyeceği düşünülmektedir. Bu sebeple seçim kanununda değişiklik yapılmıştır. Yeni seçim yasasına göre, “*müstakiller, istifa edenler parti listelerine giremeyecek ve karma liste yapılamayacaktır.*”²⁴⁰ Çıkarılan seçim yasası neticesinde Köprülü de resmi olarak hiçbir partiden aday olamayacaktır. Aynı zamanda birlik olma yolunda planlar kuran muhalifler artık isteseler dahi bunu gerçekleştiremeyeceklerdir.

²³⁹ A. H. Başar, **a.g.e.**, s. 413.

²⁴⁰ **Milliyet, Ulus**, 11 Eylül 1957.

Bu düzenleme ile DP rakiplerinin gücünü kırmayı başarmıştır. Seçim propagandalarında partililer, halka meydanlarda seslenmeye başlamıştır. DP için halka seslenişler; yaptığı icraatlar, CHP'nin zihniyetini eleştiren nutuklar, hitap konuşmalarının temelini oluştururken, özellikle kendilerine sürekli suçlama getiren uygulamaların esasının olmadığını, Menderes'in İspat Hakkı konusunda söylediği; bu konunun özellikle son iki yıldır gündemde olduğu; “*madem olumsuz düşünceler var bu mevzular şimdiye kadar meclise neden hiç taşınmadı*” diyerek halka olayın farklı boyutları olduğu bildiriliyordu.²⁴¹ CHP ise DP'yi antidemokratik faaliyetler yürüttüğü ve hayat pahalılığı gibi söylemleri üzerinde seçmeni etkilemeye çalışmaktadır.

Bu dönemde Fuat Köprülü'nün DP'den ayrıldıktan sonra ne yapacağı merak konusu olmuştur. Siyasi hayatına devam mı edecek yoksa akademik kariyerine geri mi döneceği kestirilemiyordu. Ayrılığından çok kısa süre sonra İstanbul'a dönen Köprülü gazetecilere verdiği röportajında;

- *Hangi partiden aday olmak istiyorsunuz* sorusuna, müstakil kalmak istediği cevabını vermiş, aynı zamanda en çok sevebileceği partinin DP'ye benzeyen siyasi parti olabileceğini ekleyerek “*DP'yi doğuran fikirler hürriyet ve demokrasinin ta kendisidir. DP sonradan maalesef programını ve tüzüğünü tamamiyle unuttu, ihmal etti.*” sözleriyle konuşmasını tamamlamıştır.²⁴²

Bu şekilde verilen demecin ardından çok geçmeden kendisinin oğlu 24 Ağustos 1957'de Orhan Köprülü'nün de geçtiği²⁴³ Hürriyet Partisi adına mitingde konuşma yaptığı görülmüştür. Mitingdeki konuşmasında, kendisinin 1946'da ne ise şimdi de o olduğunu vurgulayarak, 1954'ten sonra geriye giden demokrasiye karşı verdiği mücadeleyi devam ettirmenin namus borcu olduğunu söylemiştir.²⁴⁴ Konuşmasının devamında ise 1946'daki ruha sahip olan partinin Hürriyet Partisi olduğunu da eklemiştir. Köprülü'nün her ne kadar Hür. Par. adına propaganda

²⁴¹ Burçak, **On Yılın Anıları**, s. 497.

²⁴² **Vatan**, 11 Eylül 1957.

²⁴³ **Milliyet**, 24 Ağustos 1957.

²⁴⁴ **Vatan**, 23 Ekim 1957.

yaptığı görülse de kendisinin fiili olarak partiye tam anlamıyla mensup olduğu söylenemez.²⁴⁵ Ancak seçim kanunu çıkarılmasa bu partiden aday olabileceği ileri sürülmektedir.²⁴⁶ Köprülü'nün Hür. Par. dışında, İnönü ile birlik olarak seçim propagandalarına katıldığı da söylenmektedir.²⁴⁷

Nihayet 27 Ekim 1957'ye gelindiğinde halk sandıklara giderek seçim gerçekleştirilmiştir. 1954'ten sonra yaşanan hadiseler göz önüne alındığında DP dezavantajlı durumda görünmektedir. Ancak diğer partiler de yeni bir düzeni getirecek durumda değildir. Yapılan seçimlerde oyların %47.70'ini DP, %40,82'sini CHP, %7,19'unu CMP ve Hürriyet Partisi ise %3.85'ini almıştır.²⁴⁸ Bir önceki seçimlere göre daha az katılımlı geçen bu seçimde DP oylarında büyük bir düşüş olduğu görülmekte, CHP için ise durum, oyları yükselmesi açısından daha iyimserdir. DP'nin meclisteki sandalye sayısı yine çoğunluğu oluştursa da zorlu bir seçim geçtiğini söylemek mümkündür. Menderes'in seçimleri büyük heyecan ve sınırlilikle takip ettiğini hatta bu durumunu gören Fatin Rüştü Zorlu'nun "*Adnan Bey mağlup bir kumandana ne kadar benziyor. Üstünde sadece üniforma eksik!*" dediği anlatılmaktadır.²⁴⁹ Menderes seçim sonuçlarındaki düşüşün sebebini kendi partisinin yönetiminde aramaktan ziyade muhalefetin faaliyetlerine bağlı olduğunu düşünmektedir.

Buhranlı geçen seçim döneminin ardından DP, koalisyon olmadan ülke yönetimini sağlamaya hak kazanmış, 31 Ekim 1957'de Meclis Grubu'nda Cumhurbaşkanı olarak Celal Bayar, Meclis Başkanı olarak Refik Koraltan seçilmiştir.²⁵⁰ Kabine kurma görevi yine Menderes'e verilmiştir. Beşinci kabine Menderes'in kuracağı son kabine olacaktır. 5. Menderes Kabinesi mecliste onayladıktan sonra hükümet hayat ucuzluğu ve anayasanın değiştirilmesi mevzularını gündeme getirmeye başlamıştır.

²⁴⁵ Yalman, **a.g.e.**, s. 337.

²⁴⁶ Baban, s. 369.

²⁴⁷ Burçak, **a.g.e.**, s. 422.

²⁴⁸ Eroğul, s. 192.

²⁴⁹ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, s. 98.

²⁵⁰ Burçak, **a.g.e.**, s. 508.

3.3. KÖPRÜLÜ İLE İLİŞKİLER VE HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

Ayrılık konusunun doğru anlaşılması ile ilgili olarak şahısların karakteristik özellikleri ve haklarında anlatılanların bilinmesi önemlidir. Kişiler ve olaylar hakkında sunulan bilgiler öznel dahi olsa zihinde bir intiba oluşturmaktadır. Bu kapsamda Köprülü ile ilişki kurmuş yada hakkında görüş beyan etmiş kişilerin döneme ve şahıslara bakış açılarına bakılması planlanmıştır.

Örneğin, Samet Ağaoğlu'nun aktardığına bakılırsa, Köprülü ile Menderes arasındaki çekişme eski tarihlere varmaktadır. İkili arasında zamanında her ne kadar iyi bir gidişat olduğu görülse de işin arka planında olumsuz düşüncelerin hakim olduğu anlaşılmaktadır.

“Demokrat Parti içinde Köprülü, iktidarın hemen ilk gününden başlayarak ta Parti'den ayrılıncaya kadar dedikodu kaynaklarından birisi oldu. Zaten aslında iyi bir bakan değildi. Adnan Bey, Dışişleri'nde tutulması güçleşince Başbakan Yardımcılığı'na getirdi. Parti'de de kendi vekilliğine!”²⁵¹

Aktarılan bakıldığında Fuat Köprülü'ye verilen siyasi görevlerinin geri planında liyakat ölçüt alınmadığı makamın kontrol altında tutulmak istendiği gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır.

Parti içerisinde Fuat Köprülü hakkında iyi bir kanaatte bulunmayan başka milletvekillerinin de olduğu görülmektedir. Gazeteci Cüneyt Arcayürek'in Falih Rıfkı Atay'dan iletildiği diyaloga bakıldığında;

“Köprülü, Geç de olsa Atatürk'e yanaşmanın yolunu bulmuş, milletvekili olmuştur... Atatürk öldüğü vakit Milli Eğitim Komisyonu üyeleri arasında,

²⁵¹ Ağaoğlu, a.g.e, s. 116.; Adnan Menderes ile Fuat Köprülü arasında yaşanan gerilimin nedenlerinden birinin dedikodular olduğunu düşünen Ağaoğlu, konuyla ilgili bir anıyı bu eserde paylaşmıştır.

Millet Kurtuldu ! demekten kendini alamayan da odur.”²⁵² sözleri ile Köprülü’nün DP kurulmadan evvelki tavrı hakkında bilgiler sunmuştur.

DP’nin kurulmasının arifesinde CHP’ye sunulan Dörtlü Takrir diye anılan bildirinin okunması sırasında Köprülü’nün sergilediği reflekslere bakmanın da faydalı olacağı düşünülmüştür. Celal Bayar bununla ilgili olarak hatıratında şunları ifade etmektedir;

(Bildiri okunduğu sırada), *“Yanımda oturan Fuat Köprülü’nün birden ayağa kalktığını gördüm. Takriri geri almaya niyetli olduğu görüliyordu. Eteğinden çekip, oturttum. Sert bir sesle: “Biz verdiğimiz takrirleri geri alacak insanlar değiliz.” Dedim. Sesini çıkartmadı. Ve takrir oya kondu.”²⁵³*

Köprülü ile aralarının husumetli olduğu F. Rıfkı Atay, Köprülü’nün dış işlerdeki görevi hakkında da olumsuz yorumlarda bulunarak, yaptığı işin *dışarıda dolaşıp dolar toplamak* olduğunu itham etmiştir.²⁵⁴ Bu sözleri ile Köprülü’nün dışişleri zamanından beri bazı kişilerce tasvip edilmediği anlaşılmaktadır. Köprülü’nün görevine karşı bakışın anlaşılması açısından bu sözler önemlidir.

Diğer yandan A. Emin Yalman, 1950’de DP’nin iktidara gelmesinin ardından, tek parti rejiminden sonra artık güzel günlerin kendilerini beklediğinin hayalini kurmakta ama aynı zamanda da endişelenmektedir. Bu kaygısının arka planında ise CHP gibi olma korkusu yatmaktadır. Bu durum kendisinin Menderes ile olan diyaloglarından anlaşılmaktadır.

“Yeni partinin fazla kuvvet kazanmasından, yeni baştan bir tek parti kesilmesinden korkuyordum. Bu endişemi Adnan Menderes’e anlattım. Bana şu cevabı verdi: Hiç endişe etmeyin. Böyle bir şey olursa beni o tek partinin saflarında değil, ona karşı gelen ve ana davayı müdafaa eden bir grubun

²⁵² Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal (1955 – 1960)**, Bilgi Yayınevi, Ocak 1984, s. 152.

²⁵³ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, s. 34.

²⁵⁴ Arcayürek, **a.g.e**, s. 152.

içinde göreceksiniz.”²⁵⁵

Yalman, Köprülü ile DP'nin yollarını ayırmasına karşı fazla üzüntü göstermekte ve bunun nedeninin de 1945'te söylemiş olduğu sözleri yerine getirmediğinden olduğu anlaşılmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra özel bir konu olmasından dolayı siyasi hayat ile doğrudan bağlantı kurulamasa da Köprülü hakkında hislerin belli edildiği bir anekdotu aktarmak uygun olacaktır. Samet Ağaoğlu'nun yaşadığı olayı eserinde şu şekilde aktarmaktadır;

Haziran'ın son günlerinden birinde Süreyya ablam Bakanlığa beni görmeğe geldi. “Samet”, dedi, “siyasete atılmanı uygun görüyorum, Demokrat Parti'ye girmeni de. Ama (babamın bu en genç arkadaşının ismini söyledi) onun ne kadar vefasız olduğunu bilmiyor musun? Dikkat et, gün gelebilir şimdiye kadar öteki dostlarına hep yaptığı gibi sizleri de bırakıp gidebilir. Güvenilmez ona, güvenilmez ona!”²⁵⁶

Ağaoğlu'nun, *babamın en genç arkadaşı* diye bahsettiği ilk bölümlerde tespit edildiği üzere Fuat Köprülü'yü tanımlamaktadır. Bu konuşma Köprülü hakkında olumsuz kanaatlerin bildirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca Ağaoğlu'nun siyasete atıldığı dönemlerin 1945 – 1950 yıl aralığında olduğu düşünülürse o zamandan beri Köprülü'nün tehlikeli bir kişi olarak görüldüğü neticesi ortaya çıkar.

3.4. 1960 İHTİLALİ VE YASSIADA YARGILAMALARI

1957 seçimlerinin ardından Türk siyasi hayatında suların durulacağı bekleniyordu. Seçim sonuçlarına bakıldığında DP yine gücü elde eden taraf olmuştur. Ancak CHP'nin meclisteki milletvekili sayısında artış olması kendilerini özgüvenli hissetmelerini sağlamıştır. Bunun yanı sıra iktidarda istemedikleri DP yine

²⁵⁵ **Vatan**, 9 Eylül 1957.

²⁵⁶ Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, İletişim Yayınları, s. 191.

seçilebilmiş ve şikayet edilen unsurlarda bir düzelme görmedikleri için muhalefet daha da kızışmıştır.

1960 askeri müdahalesine giden süreçte, DP'nin ordu ile ilişkisi göz önünde bulundurulmalıdır. 1950'lerde ordu içerisinde denetimler artırılmış, tehdit oluşturacak unsurlar temizlenmiştir. Sonraki yıllarda ordunun modernizasyonu yapılmaya başlanmış ancak bu çalışmalar ABD desteği ile yapıldığından ordu içerisinde fark edilemeyen problem doğurmuştur. DP'nin ordu ile ılımlı ilişkisi 1957'lerde artık bozulmaya başlamıştır. Bunun nedenleri içerisinde Dokuz Subay Olayı'nın da etkisi vardır. Ordu içerisinde hükümete karşı çeşitli planların yapıldığı gibi söylentilerin yayılması üzerine üç albay, bir yarbay, dört binbaşı ve bir yüz başının tutuklandığı 16 Ocak 1958'de ilan edilmiş, ancak altı aylık sorgulama sonucunda suçsuz oldukları görülerek serbest bırakılmışlardır.²⁵⁷ Bu hadise ile ordu içerisindeki askerler arasında kuvvetli bağların oluşmaya başladığı söylenebilir.

DP hükümetine karşı hücum etmekte çekinmeyen muhalefet partileri artık daha fazla eleştiri yapmaya başlamıştır. Gittikçe kızışan iktidar muhalefet ilişkisi sosyal hayatta da tedirginlik meydana getirmiştir. CHP 14. Kurultayı'nda bir beyanname yayınlarak hükümete olan tepkisini dile getirmiştir.²⁵⁸

Üzerinde baskı hisseden DP ise eleştirilere karşı koymak niyetinde olduğunu açıkça göstermektedir. Bunun üzerine DP tabanını genişletme girişimi sayılabilecek Vatan Cephesi adı verilen birliktelik ve dayanışma ortamı oluşmaya başlamıştır. Bu propagandayı yapmak üzere radyo ve gazetelerde sürekli üye isimleri okunduğu söylenmektedir.²⁵⁹

Hükümete karşı ağır eleştiriler aydınlar kesiminden ve öğrencilerden çok fazla gelmekteydi. IMF'den alınan para sayesinde tarıma yatırım yapılması çiftçinin

²⁵⁷ Eroğul, s. 208.

²⁵⁸ Leyla Torcu, **Demokrat Parti'yi 27 Mayıs'a Götüren Nedenler**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkıpları Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1994, s. 76.

²⁵⁹ Zürcher, s. 348.

tepki vermesini azalttığı görülmüştür.

Bu dönemde gündeme gelen Tahkikat Komisyonu'nun yetkileri üzerine yapılan çalışmalar, halk arasında sürtüşmeleri artırdığı gibi İnönü'nün de ciddi tepki vermesine neden olmuştur. İnönü'ye göre komisyonun yetki ve görevleri baskıcı bir karaktere sahiptir; bu durumla ilgili olarak Eroğul şunları aktarır;

İnönü: “Biz aldığımız tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. Halbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... Olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu bu?”²⁶⁰

İnönü'nün bu sözlerine bakıldığında hükümetin bu kadar baskıyı neye dayanarak yaptığını sorgulamaktadır. Hükümete karşı eleştiriler her geçen gün artıyorken, üniversite profesörlerinin siyasetle ilişkisinin olmasına istinaden cezalandırılması öğrenci ayaklanmalarını meydana getirmiştir. Bu gösterileri bastırmak için askerin meydana çıkarılması bu sefer ordu içinde rahatsız doğurmuştur. Tüm bu yaşanan hadiselerin basında yer almayı dolayısıyla da halk içinde kulaktan kulağa olayların evrilmesi de sıkıntıların büyümesine neden olmuştur.

Ekonomik, siyasi ve sosyal hayatın zorlaştığı bu dönemde ülke iyice karmaşa içerisine girmiş ancak hükümet ılımlı bir tavır sergilememiştir. Bu gerginlik 27 Mayıs'ın habercisi olmuştur. Nitekim 27 Mayıs 1960 günü gece yarısında askeri birlikler tarafından yönetim binalarını kuşatmak şartıyla yönetime el konulduğu Alparslan Türkeş tarafından radyodan bildirilmiştir.²⁶¹

²⁶⁰ Eroğul, s. 233.

²⁶¹ Zürcher, s. 351.

27 Mayıs İhtilali, Harp Okulu'ndaki düşük rütbeli askerler tarafından altı yıldır planladığı söylenmektedir.²⁶² Ancak tüm planlara rağmen ani bir girişimde bulunulmuştur. Emir komuta zinciri içerisinde olmaması ve alt kademedeki askerlerin ne yapacağını bilememe psikolojisi ihtilalin sistemli şekilde yapılamamasına neden olmuştur.

İhtilalin olduğu gece Celal Bayar Çankaya Köşkü'nde, Adnan Menderes ise Eskişehir'de bulunmaktaydı. Başbakan Eskişehir'e gittiğinde kendisine selamlama esnasından sırtını dönen askerlerin tavrından ordunun kontrolden çıktığını anlaması beklenirdi.²⁶³ İhtilalin olduğu gece Ankara'da yaşanan hadiselerin başbakana anlatılmasıyla Hasan Polatkan ve eski General Tahsin Yazıcı ile birlikte Kütahya'ya doğru yola çıkmışlar ve Menderes'in "*Ordumuza gereken değeri vermiştik, saygınlığını artırmak için elimizden gelen hiçbir şeyi esirgememiştik. Bize karşı ayaklanmaması gerekirdi.*" diyerek olayı yorumlamıştır.²⁶⁴

Askerlere direnmesine rağmen başarılı olamayan Bayar başta olmak üzere Menderes ve Polatkan Kütahya'da tutuklanmış ve ardından birçok Demokrat Partili de askeriye götürülmüştür.

İhtilal gerçekleşmesine rağmen bundan sonra neler olacağı net olarak belli değildir. Direkt olarak işin sahibi olmayan Orgeneral Cemal Gürsel'in Milli Birlik Komitesi(MBK) adı verilen ihtilalci gruba başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır.²⁶⁵ MBK, meşru olmayan bir müdahalede bulunduğu farkında olduğundan bunu legal hale getirecek tedbirler almalıydı. Bunu gerçekleştirmek adına profesörler ile görüşülerek bir çıkış yolu bulunulacaktır.²⁶⁶ Profesörler ise hükümeti yönetmek gibi bir görevi üstlerine almaktan çekinmektedirler. Ancak en makul yolun MBK'nın bir süre yönetimde kalması olduğunu savunmuşlardır. Çünkü yönetimin kendilerinden

²⁶² Birand, **a.g.e.**, s. 192.

²⁶³ Eroğul, s. 238.

²⁶⁴ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Yağmur Yayınları, İstanbul 2011, s. 162.

²⁶⁵ Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 430.

²⁶⁶ Aydemir, **a.g.e.**, s. 432.; Görevlendirilen profesörler heyeti; Prof. Dr. Sıtkı Sami Onar, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, Doç. Dr. İsmet Giritli.

başka bir partiye devredilmesi halk içerisinde yanlış anlaşılmalara sebebiyet verecektir. Devredilenler tarafından ihtilal yapılmış gibi bir anlam çıkmaması için bu gerekli görülmüştür.

Diğer yandan bir yargılama yapılması gerekli görülmüştür. Çünkü yargılamanın olmaması halinde ordu boş yere antidemokratik bir şey gerçekleştirmiş olacaktır. İhtilali destekleyecek argümanlar oluşması adına çeşitli kararlar alınması gerekmektedir. Başta ılımlı bir tavır sergileyen MBK Başkanı Gürsel artık yargılama konusunda kararlı olduğunu bildirerek, DP'lilerin Yassıada serüvenini başlatmıştır.²⁶⁷

Yassıada'da Demokrat Parti döneminde gerçekleşen olaylar ve haklarında açılmış davalarla ilgili olarak yargılama süreci başlamıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fuat Köprülü gibi DP içerisinde bulunmuş çoğu kişi yargılamaya tabi kılınmıştır. Bazılarının cezası hafif bazılarının ki ağır olacak şekilde kısa ya da uzun tutukluluk süreleri değişkenlik göstermiştir.

Fuat Köprülü, DP'den ayrılıktan sonraki süreçte Amerika'ya ders vermek üzere gitmişti. Ancak 27 Mayıs müdahalesinden kısa süre önce yurttan bulunmaktaydı. Tüm o sıkıntılı sürece şahit olan Köprülü de 14 Ekim 1960'da Yassıada yolunu tutmuştur. Kendisi hakkında iddia edilenler 6 – 7 Eylül Olayları ile ilgilidir. Konu ile ilgili bilgisine başvurulmuş Köprülü, 4 ay tutukluluk sürecinin ardından hadiselerin yaşandığı dönemde dışişlerinde görevli olmadığı tespit edildiğinden beraat etmiştir.²⁶⁸ Fuat Bey, adada bir süre bulunmasıyla alakalı olarak şu sözleri sarf etmiştir; “*Bundan üç ay evvel Yassıada'ya gelirken nasıl tam bir vicdan huzuru içinde idiysem, çıkarken de aynı vicdan huzuru içindeyim. Burada kaldığım müddetçe başta muhterem kumandan Tarık Güryay olmak üzere, temas ettiğimiz genç subay arkadaşlarımızdan gördüğümüz şefkat, nezaket bizim için unutulmaz hatıralardandır. Dün olduğu gibi bugün de, yarın da hakkın mutlaka tecelli edeceği hakkında kanaatim sarsılmamıştır, sarsılmayacaktır.*”²⁶⁹ Köprülü'nün

²⁶⁷ Birand, s. 238.

²⁶⁸ Akün, **a.g.m**, s. 479.; O. Köprülü, **a.g.e**, s. 9.

²⁶⁹ **Vatan**, 6 Ocak 1961.

beraat kararı, içeride tutuklu bulunan bazı arkadaşlarınca olumsuz tepkilere neden olmuştur. Bu tepkinin sebebi de 27 Mayıs'tan önce partiden kopan milletvekillerinin yargılanmamasındaki şüpheleridir.²⁷⁰ Köprülü 6 – 7 Eylül olayları ilgili olarak 5 Haziran 1960 tarihinde verdiği demecinde “*Hadiselerin Fatin Rüştü Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplendiğini*” söylemişti.²⁷¹ Bu tarz açıklamalarına bağlı olarak mahkemeye çağrıldığı da düşünülebilir.

11 ay süren yargılamalarda 17 Eylül 1961'de Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam cezasına çarptırılmış²⁷², Bayar'ın yaşından dolayı ölüm cezası hafifletilmiştir.²⁷³

1960 İhtilali, Türkiye Tarihi'nde antidemokratik bir gelişme olarak tarihe geçmektedir. İhtilalin aniden gerçekleşmediği ancak ülkede bu kadar büyük bir sarsıntı yapacağı da tahmin edilmemektedir. İhtilal olacağı ihtimalinin Menderes'e aksettirildiği dahi bilinmektedir. 26 Mayıs günü Eskişehir'deki konuşmasında; “*İhtilalden bahsediyorlar; biz bir ihtilal yapalım da görsünler. Devlet nizamının kemaliyle müdafaası için ne yapmak lazımsa o yapılacaktır, her şeyi yapmaya gücümüz kuvvetimiz vardır.*” diyerek ihtilal haberlerini ciddiye almadığı ya da halkı endişeye sevk etmek istemediği şeklinde çıkarım yapılabilir.²⁷⁴

Türkiye'nin ihtilale sürüklenişinde yapılan çarpıcı bir iddia daha vardır. DP hükümetini ihtilalle karşı karşıya getiren diğer etkenin Celal Bayar olduğu iddiasını ortaya atan Arcayürek'e göre, “*Menderes, Bayar'ın etkisi altındaydı ve İnönü ile bu kadar gerginlik yaşanmasında da Bayar'ın etkisi fazla idi.*” demektedir.²⁷⁵

²⁷⁰ Samet Ağaoglu, **Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri**, Yapı Kredi Yayınları, s. 76.

²⁷¹ **Yeni Sabah Gazetesi**, 5 Haziran 1960.

²⁷² Bernard Lewis, **Demokrasi'nin Türkiye Serüveni**, çev. Hamdi Aydoğan, Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, s. 15.

²⁷³ Zürcher, s. 360.

²⁷⁴ A. H. Başar, **a.g.e.**, s. 587.

²⁷⁵ Arcayürek, **a.g.e.**, s. 122.

Metin Toker de ihtilal ile ilgili düşüncelerini açıkça beyan edenler içerisinde. Kendisi, DP iktidarının 1950 seçimleriyle diktatörlük şeklinde kullanılmaya başlandığını, 1960'lara gelindiğinde ise askerin yanlış düzene dur demesinde haklı olduğunu ancak onların da koltuk sevdasına kapılmadan demokrasiyi ayakta tutacak kişilere devretmesi gerektiğini söylemektedir.²⁷⁶ Bu kriterlere uyacak kişiler içerisinde elbette ki İsmet İnönü de kastedilmektedir.

27 Mayıs'ın meydana gelmesinde öne sürülen DP yönetimin baskıcı ve antidemokratik uygulamaları meselesine açıklık getirilmesi yargılamaların seyri açısından önemlidir. Verilecek cezalarda göz önünde bulundurulması gereken bu mesele ile ilgili; 1950 ve 1960 yılları arasında dikta rejimin var olmadığını savunması da yine bu yargılamalarda yapılmıştır.²⁷⁷

3.5. KÖPRÜLÜ VE YENİ DEMOKRAT PARTİ

Siyasi hayatında yıpratıcı olaylar meydana gelen Köprülü, siyaset konusunda bir şansı daha hak ettiğini düşünerek yeni bir parti kurmaya karar vermiştir. Yassıda'da bir süre tutuklu kalmasının ardından başka siyasi partide bulunmayacağını bildiren²⁷⁸ Köprülü, ideallerini gerçekleştirmek için kendisinin öncü olduğu bir partiyi oluşturması daha akılcı bir çözüm olarak görülmektedir. Amaçlarıyla aynı doğrultuda ilerleyecek olan siyasi bir oluşum, kendisini şimdiye kadarki yaşadığı buhranlı dönemleri arkada bırakmasını sağlayabilirdi. Kendisin ilmi bir kişiliği olmasından dolayı akademik anlamda devam edeceği düşünülürken "*Yeni Demokrat Parti*" adıyla siyasi bir teşekkül oluşturmuştur. Partinin, 18 Aralık 1961 tarihinde resmen kurulduğu ilan edilmiştir.²⁷⁹

Partinin kurucularından Köprülü gibi eski dönemlerde görev yapmış milletvekilleri de Yeni Demokrat Parti kurucu üyeleri içerisinde yer almıştır. Parti kurucu heyetini Aziz Birand, Celal Noyan, İzzet Akın, Niyazi Acun, Münir Erginsu,

²⁷⁶ AKİS, 30 Mayıs 1960, s. 4.

²⁷⁷ Emine Gürsoy Naskali, *Anayasa Davası Toplu Savunması*, Kitabevi, s. 119 – 121.

²⁷⁸ *Vatan*, 6 Ocak 1961.

²⁷⁹ *Milliyet*, 18 Aralık 1961.

Muharrem Gürman, Suphi Ziya Özbekhan, Arif Yasemin, Mustafa Kolan, Muzaffer Özbay, Feyzi Boztepe, Kemal Reşit, Necmi Tan, Kemal Yörükoğlu, Muammer Tiryaki, Mustafa Koluman, Latif Ayranlı, Suphi Ziya Özbekhan, Fehmi Açıkgöz, Muharrem Görener, Muzafferettin Öbay ve Cemal Köprülü gibi isimler oluşturmuştur.²⁸⁰ Parti programı, zamanında Köprülü'nün kurucularından olduğu DP'nin programına benzer şekilde tertip edilmiştir.²⁸¹

Kurucu üyeler içerisinde bulunan eski DP Ordu Milletvekili Muammer Tiryaki, kendilerinden önce Demokrat Parti ismiyle kurulmuş parti var olduğundan dolayı Yeni Demokrat Parti ismini uygun görerek kurdukları partinin “*tamamen bir iyi niyet partisi, bir huzur partisi olacağını*” söylemiştir.²⁸² Partinin ismi konusunda *Hür Demokrat Parti* gibi bir öneri yapılırsa da resmi şekilde *Yeni Demokrat Parti* ismi ile başvuru yapılmıştır.²⁸³

Resmi kuruluşun ertesi gününde “*Yeni Demokrat Parti Ankara'da Kuruldu*” manşetleriyle basında duyurulmuştur. Partinin kurucusu olan Fuat Bey, “*Bir ihtiyacın, bir zaruretin ifadesi olarak meydana çıktık*” larını söyleyerek parti kuruluş amacını belirtmiştir.²⁸⁴ Parti amaçlarının temeli “*Liberal ve Meşruiyetçi*” anlayışa dayanmaktadır.²⁸⁵ Yeni Demokrat Parti, iktisadi olarak kalkınmanın sadece devlet eliyle olmaması gerektiğini özel işletmeler ile büyümenin gerçekleşmesini öngören liberal ekonomiyi benimsediğini de ilan ediyordu.²⁸⁶ Bu konuda Köprülü'nün, “*Biz liberalistiz. Ferdi teşebbüs ve özel sermaye ile iktisadiyatın başarılı olacağına kaniiz. Piyasada istikrar ve itimat olmalıdır*” gibi sözleri liberal ekonomiyi desteklediğinin bir kanıtı olabilir.²⁸⁷ Yeni Demokrat Parti'nin *ısmarlama veya sipariş parti olmadığını* söyleyen Köprülü, partisini *demokrasinin bu topraklarda yerleşmesi için*

²⁸⁰ **Vatan**, 18 Aralık 1961.; **Hürriyet**, 19 Aralık 1961.

²⁸¹ **Yeni Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, T.B.M.M Kütüphanesi.

²⁸² **Milliyet**, 18 Aralık 1961.

²⁸³ **Vatan**, 18 Aralık 1961.

²⁸⁴ **Milliyet**, 19 Aralık 1961.

²⁸⁵ **Vatan**, 18 Aralık 1961.

²⁸⁶ **Vatan**, 19 Aralık 1961.

²⁸⁷ **Hürriyet**, 19 Aralık 1961.

kurduğunu basın toplantısında özellikle dile getirmiştir.²⁸⁸

Diğer yandan Köprülü tarafından “*Siyasi kanaatlerinden dolayı insanların mahkum edilebileceklerine akıl erdiremiyorum. Ben şahsen siyasi cürüm tanımiyorum.*”²⁸⁹ sözlerinin söylenmesi kendisinin amaçları uğruna ne kadar kararlı ve dirayetli olabildiğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Köprülü, DP iktidarı döneminde görevinden dolayı arka planda kalmaktaydı. Ancak şimdi kendisinin parti lideri olması kendisini gazeteler önünde daha özgüvenli ve kararlı açıklamalar yapabildiği izlenimini vermektedir. Menderes’in sinirli ve gergin tavırları o dönemde dikkat çeken bir husus iken Köprülü de o tavra erişmiş olacak ki kendisinin *birbirine zıt cevaplarım olmadı* gibi bir beyanının üzerine gazetecinin 6 – 7 Eylül ile ilgili olarak ikili cevaplarının olduğunu iletmesi ile kendisinin hiddetlenerek konuyu kapatmak istediği söylenmektedir.²⁹⁰ Buna benzer bir hadise de kendisine Yassıada’daki tutukluluk süreci ile ilgili soru sorulması üzerine olmuştur.²⁹¹

Yeni Demokrat Parti, logo olarak eski DP’nin simgesi olan Kır At’ı kullanmaktadır. Ancak yasalar gereği bununla sorunlar meydana gelmiştir. Yeni Demokrat Parti, 19 Aralık 1961 yılında parti ismi ve amblemiyle ilgili olarak tahkikat geçirmiştir.²⁹² Mahkeme tarafından incelenen bu konu uzun bir zaman sürmüştür. Partinin kapatılması, parti yetkililerinin hapis cezasına çarptırılması gibi hususlar ortaya çıkmasına rağmen itirazlar neticesinde ceza veya kapatma işlemi yapılmamıştır. Ancak parti ile ilgili meydana gelen sıkıntılar ve partinin yeterince güçlenememesi gibi nedenler Köprülü ve arkadaşlarını tüketmeye başlamıştır. Başta belli bir taban oluşturmayı amaçlayan Yeni DP’lilerin tam anlamıyla bunu gerçekleştirememişlerdir. Yaşanan tüm bu olumsuzlara karşı artık dirayetli kalamayan Fuat Köprülü, siyasi hayatının sonuna geldiğini hissetmiş olacaktır ki

²⁸⁸ **Hürriyet**, 19 Aralık 1961.

²⁸⁹ **Milliyet**, 19 Aralık 1961.

²⁹⁰ **Milliyet**, 19 Aralık 1961.

²⁹¹ **Vatan**, 19 Aralık 1961.

²⁹² Çalışoğlu, s. 145.

partisinin logosu olan Kır At'ı, 1965 Temmuz'unda Adalet Partisi'nin isteği üzerine vererek, siyasi hayatını burada noktalamıştır.²⁹³

²⁹³ Tansel, **a.g.m.**, s. 275.

SONUÇ

Tarihin önemli şahsiyetlerin Mehmet Fuat Köprülü'nün hayatı, ilmi ve siyasi olarak iki farklı şekilde değerlendirilir. İki yönlü kişiliği olan Köprülü'nün siyasi hayatının dönüm noktalarından biri, Adnan Menderes, Celal Bayar ve Refik Koraltan ile birlikte Cumhuriyet Halk Partisi'nden ihraç edilmeleri olmuştur. Bu ihraçtan sonra yeni bir başlangıç olarak düşündükleri Demokrat Parti ile yıllarca iktidarda kalmayı başarmışlardır. Köprülü, Dışişleri Bakanlığı görevini en uzun şekilde icra etmiş, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı görevlerinde de bulunmuştur. Dışişleri Bakanı olduğu dönemlerde verilen kararlar ya da izlenen politikalar Köprülü'nün görevindeki başarı ölçütünü ortaya koymaktadır. Görev yaptığı dönemlerde Kore'ye asker gönderilmesi, NATO'ya üyelik ve Kıbrıs Sorunu gibi gündemler vardı. Böylesine önemli konularda alınacak kararlar, Türkiye'nin geleceğini belirleyecek unsurlar olmuştur.

Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte demokratikleşme adına adımlar atmaya mecbur kalması, DP iktidarının dış politikasının da bu doğrultuda yönelmesine neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı ve sonraki süreçte Amerika ve Avrupa ile iyi ilişkiler kurularak güçlü olunacağına inanıldığından, bu konuda CHP ve DP hükümetleri ortak paydada birleşmektedirler. Köprülü'nün dışişleri görevi esnasında uygulanan politikalara bakıldığında kendisinin de NATO'ya üye olunması ile ilgili olumlu düşünceleri olduğu aynı zamanda Kore'ye asker gönderilmesinin BM üyesi olarak görev niteliğinde algılanması gerektiğini düşünmektedir. Kıbrıs ile ilgili olarak da Yunan kesimi ile anlaşmazlıkların sorun olarak görülmemesi gerektiği söylenmekte ve Kıbrıs ile ilişkilerin ılımlı politikalarla yürütülmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan 1950 seçimleri ile birlikte iktidara gelen DP, sürekli nüfuzunu artırmayı başarmıştır. Amerikan yardımları ile elde edilen endüstriyel tarım malzemelerinin katkıları ve hasadın o yıl verimli olması neticesinde ekonominin iyileştiği görülmüştür. Böylece halkın gönlünü kazanan DP, en verimli dört yılını geçirmiştir. 1954 seçimlerine doğru geldiğinde gerek halk gerekse siyasi ortamda

farklı sesler duyulmaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkması belli problemlerin meydana çıktığının habercisidir. Her şeye rağmen 1954 seçimlerinde de iyi bir sonuç olarak iktidar olan DP, bundan sonra bilhassa Adnan Menderes özelinde zafer sarhoşluğuna kapıldığı görülmüştür. Çünkü her alanda hakim konuma gelen DP, artık muhalefet cephesinin tüm olanaklarını durdurabilecek gücü elde ettiğini düşünmektedir. Özellikle basın ve üniversiteler üzerine yapılan denetimler bu durumu desteklemektedir. DP hakkında yapılan eleştiriler her geçen gün artmaktayken kabine içerisinde de bu durum etkisini göstermektedir. Birçok milletvekilinin izlenen politikaları eleştirip partiden ayrılırken özellikle Fuat Köprülü'nün istifası çok önemli bir gelişme olmuştur. Kurucu unvanına sahip olan Köprülü'nün ayrılığı partide çıkmazların çoğaldığının ve büyük sorunların yaklaştığını göstermekteydi. Nitekim 1956' da görevinden, 1957'de ise partiden tamamen ayrılan Köprülü, bu kopuşun sebebini antidemokratik bir hale bürünen DP'ye bağlamaktaydı. Köprülü demeçlerinde, DP'nin programını ve ideallerini unuttuğundan dem vurmakta bu sebeple de ayrılıktan başka çaresi olmadığını söylemektedir. Hatta demokrasi uğruna birlik çağrısında da bulunmuştur.

Sonuç olarak, bu tez çalışmasıyla Köprülü'nün partiden kopmasında etkili olan birçok unsurun var olduğu görülmüştür. Bu etkenler içerisinde somut yani herkes tarafından eleştirilen ortak konular var iken bir de yaşanan özel hadiseler üzerinden yapılan çıkarımlar vardır. Somut unsurlar olarak nitelenenler, hayat pahalılığı sonucunda bozulan sosyal hayat, vaat edilenlerin yerine getirilmemesi, basın üzerindeki baskı ve diğer antidemokratik uygulamalar gibi sadece Köprülü değil diğer milletvekillerince de eleştirilen genel konulardır. Köprülü'nün kopuşu ile ilgili DP'nin antidemokratik şekilde yürütülmekte olduğu ve vaat ettiklerini yerine getirmediği gibi nedenler görünen ve kendisinin demeçlerinde net olarak beyan ettiği nedenlerdir. Bu söylemler Köprülü tarafından dile getirilen ayrılık sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yapılan bu çalışma ile Köprülü ile ilişki içerisinde olan ya da dönemin tanıdığı olan kişilerin aktardığına bakıldığında ayrılık sürecininin duygusal boyutunu yansıtan hırsların ve azuların olduğu da görülmektedir. İncelemeler neticesinde Köprülü'nün içten içe bir lider olma isteğinin var olduğu aynı zamanda baskın ve mücadeleci bir karaktere sahip olmasından dolayı

otorite sahibi olma hevesinin var olmasının da kopuş sürecinde etkisi olduğu görülmüştür. Kişiliğinin getirmiş olduğu bu davranışları ile parti içerisinde ve özellikle Menderes ile olan ilişkileri olumsuz yönde ilerlemiştir. Elbette Menderes'in de sert ve dik duruşu ilişkilerin gerilmesinde etkili olmuştur. Aynı zamanda güçlenen Adnan Menderes figürünün fazlasıyla ön plana çıkması ve Köprülü'nün yaptığı işleri tam anlamıyla memnuniyetle karşılamamasının da etkisi vardır. Kabine içerisinde Köprülü hakkında işini iyi yapmadığı gibi ithamlara bakıldığında ise parti içerisinde de eskiye dayanan bir istememezlik olduğu fark edilmiştir. Köprülü'nün siyasi görevlerini tam anlamıyla yerine getiremediği gibi ithamlar parti içerisinde söylenmektedir. Ayrıca Fuat Bey'in oğlu Orhan Köprülü'nün de DP'den ayrılması direkt etkili olmasa da dolaylı şekilde ayrılık nedenleri arasında görülmüştür. Köprülü'nün kopuşu tek bir nedene bağlı kalmaksızın birçok unsurun bu sürece etki ettiği görülmüştür. Nitekim siyasi alanda yaşanan bu olumsuz olaylara rağmen Köprülü'nün akademik alandaki başarısı yadsınamayacak bir gerçek olarak görülür.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar

Ağaoğlu, Samet: **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.

—————: **Aşına Yüzler**, İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, Ekim 1965.

—————: **Babamın Arkadaşları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.

—————: **Siyasi Günlük: Demokrat Parti'nin Kuruluşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
(Haz. Cemil Koçak)

—————: **Yassıda, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2013.
(Haz. Gülay Sarıçoban)

Ahmad, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945 - 1980**, İstanbul, Hil Yayınları, 2015.
(Çev. Ahmet Fethi)

Arcayürek, Cüneyt: **Bir İktidar Bir İhtilal 1955 - 1960**, Bilgi Yayınevi, 1984.

—————: **Yeni İktidar Yeni Dönem 1951 - 1954**, Bilgi Yayınevi, 1983.

Aydemir, Şevket
Süreyya: **İkinci Adam 1950 -1964**, Ankara, Remzi Kitabevi, 2010. C. III.

—————: **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi Yayınları, 2000.

Aydın, Suavi,
Taşkın, Yüksel: **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Baban, Cihad: **Politika Galerisi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.

Bağcı, Hüseyin: **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Ankara, ODTÜ Yayıncılık Kitap, 2007.

Barutçu, Faik Ahmet: **Siyasi Hatıralar: Milli Mücadeleden Demokrasiye**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 2001, C. 2.

Başar, Ahmet Hamdi: **Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, C. 2.

Başar, Fahameddin:
(Haz.) **Vefatının 50. Yılında Mehmed Fuad Köprülü**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.

Başgil, Ali Fuad:
(Çev. Yağmur Aydın)

27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, Yağmur Yayınları, Kitabevi, 2011.

Bayar, Celal:
(Der. İsmet Bozdağ)

Başvekilim Menderes, İstanbul, Baha Matbaası.

Bilgin, Zuhâl:

Türkiye’de Liderler ve Demokrasi, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2008.

Birand, Mehmet Ali,
Can Dündar,
Bülent Çaplı:

Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu, İstanbul, Can Yayınları, 2016.

Burçak, Rıfıkı Salim:

On Yılın Anıları 1950 - 1960, Ankara, Nuro! Matbaacılık, 1998.

—————:

Türkiye’de Demokrasiye Geçiş 1945 – 1950, Olgaç Matbaası, 1979.

Deringil, Selim:

Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2010.

Erim, Nihat:
(Haz. Ahmet Demirel)

Günlükler 1925 - 1979, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, C. 1- 2.

- Eroğul, Cem: **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- Findley, Carter V.: **Modern Türkiye Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.
(Çev. Güneş Ayas)
- Gürkan, Nilgün: **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın 1945 - 1950**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- Güven, Dilek: **6 – 7 Eylül Olayları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.
- İleri, Rasih Nuri: **27 Mayıs Menderes’in Dramı**, İstanbul, Yalçın Yayınları, 1986.
- Karpat, Kemal: **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012.
- Karpat, Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Kaynar, Mete Kaan: **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Kayra, Cahit: **Savaş Türkiye Varlık Vergisi**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2011.

Kısakürek,
Necip Fazıl:

Benim Gözümde Menderes, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2008.

Koçak, Cemil:

Darbeler Tarihi, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.

_____:

Türkiye’de İkili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları 1945 - 1950: CHP İktidarının Sonu 1945 - 1950, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, C. 6.

_____:

Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938 - 1945, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, C. 1-2.

Köprülü, Orhan:

Fuad Köprülü, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Lewis, Bernard:
(Çev. Metin Kıratlı)

Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.

_____:

(Çev. Hamdi Aydoğan,
Esra Ermert)

Demokrasinin Türkiye Serüveni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Melanges, Fuad
Köprülü:

60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

- Menderes, Aydın,
Taha Akyol: **Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes,** İstanbul, Doğan Kitap, 2011.
- Naskali, Emine Gürsoy: **Yassıada Duruşmaları Anayasa Davası Toplu Savunması,** İstanbul, Kitabevi, 2013.
- Nutku, Emrullah: **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946 - 1958,** İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1979.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, C. 1.
- Palabıyık, M. Hanefi: **İlmi Hayatı ve Tarihçiliği,** Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.
- Sarol, Mükerrerem: **Bilinmeyen Menderes,** İstanbul, İnkılap Yayınları, 2014, C. 1-2.
- Sükan, Faruk: **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları 1950 - 1960,** Ankara, 1992.
- Şahingiray, Özel: **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri,** Ankara, Doğu Matbaası, 1955.
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944 – 1973: DP Yokuş Aşağı,** Bilgi Yayınevi, 1966.

Tunçay, Mete: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 – 1931)**, İstanbul, Tarih Vakfı, 1999.

Yalman, Ahmet Emin: **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1945 - 1970**, C. 4.

Zürcher, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
(Çev: Yasemin Saner)

Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

Asılsoy, Abdülkerim: “Türk Modernleşmesi Öncülerinden Fuat Köprülü: Hayatı, Eserleri ve Fikirleri”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Aydoğmuş, Çiğdem: “İstanbul Basınına Göre Demokrat Parti Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkisi (1950-1960) (Akşam, Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet ve Vakit Gazeteleri)”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2011.

Bakacak, Alper: “Ulus Gazetesi'nin Muhalefet Yılları”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009.

Çalışoğlu, Murat: “Mehmed Fuad Köprülü'nün Siyasî Hayatı”, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Öğretmenliği Anabilim Dalı, Erzurum, 2009.

- Gündüz, Mehmet: “Demokrat Parti’ye Karşı Muhalefet ve Milli Muhalefet Cephesi”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Kılıç, Cemil: “Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.
- Menekşe, Ayşe Nur: “Türk Basınında 1946-1950 Dönemi Demokrat Parti’nin Demokrasi Konusundaki Muhalefeti”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2000.
- Sevinç, Derya: “Demokrat Parti Dönemi Türk-Yunan İlişkileri(1950-1960)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.
- Torcu, Leyla: “Demokrat Parti’yi 27 Mayıs’a Götüren Nedenler”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1994.
- Zenginoğlu, Christina: “6-7 Eylül 1955 Olaylarına Götüren Etken ve Aktörler”, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.

Makaleler

- Akandere, Osman: “Fuad Köprülü ve Demokrat Parti”nin Kurulmasındaki Rolü”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3 (1997), s. 231 – 242.
- Akder, Necati: “Ord. Prof. Fuad Köprülü’nün İلمي Hayat ve Faaliyetlerindeki Felsefi Cepheye Umumi Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 12, Sayı: 1 – 2 (1954), s.34-39.
- Akıncı, Abdulvahap;
Sefa Usta: “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçişte Etkili Olan Dış Faktörlerin Değerlendirilmesi” **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2016, C. 10 / 21, Sayı: 1, (2016), s. 275 - 288.
- Akkaya, Bülent: “İç ve Dış Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri”, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 1, Sayı: 2 (2011), s. 43 – 62.
- Akün, Ömer Faruk: “Mehmed Fuad Köprülü”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 28, (2003), s. 471 – 486.
- Albayrak, Mustafa: “Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Sürecinin İlk On Yılı” **Ankara Barosu Dergisi**, (2014 / 1), s. 295 -312.
- Asılsoy, Abdulkerim: “Bir Siyasi Portre Denemesi Fuat Köprülü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, Sayı: 1 (2004), s. 423 - 437.

- Avcı, Orhan: "Mehmet Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4, Sayı: 2 (2014), s. 75 - 97.
- Aydın, Ayşe: "Demokrat Parti'nin Kuruluşunun İlk Yıllarında Parti İçinde Meydana Gelen Hizipleşme ve Müstakil Demokratlar Grubu", **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 19 (Eylül 2014). s. 269 – 288.
- Caferoğlu, Ahmet: "Hakiki Köprülü" **Türkiyat Mecmuası**, C. 15, (1969), s. 2 – 10.
- _____ : "Bilinmeyen Tarafları ile Üstad Fuad Köprülü", **Türk Kültürü**, Yıl: 4, Sayı: 47, s. 944.
- Fildiş, Berna: "M. Fuad Köprülü'nün Çok Yönlü Entelektüel Kimliği ve Disiplinlerarası Metodolojisi", **Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi**, C. 4, Sayı: 2 (2017), s. 14-26.
- Güneş, Hasan Hüseyin: "Bir Üstâd-ı Alem: Mehmed Fuad Köprülü" **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı: 11 (Eylül-Aralık 2011), s. 103 – 119.
- Haytoğlu, Ercan: "Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayat Geçiş Nedenleri (1908-1945)", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 3, (1997), s. 46 - 55.
- Keser, Ulvi: "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6/7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. 12 / 25 (2012), s. 181 – 226.
- Köymen, Mehmet Altay: "Fuad Köprülü ve Muhit", **Türk Kültürü Dergisi**, Yıl: 11, Sayı: 128, s. 607 - 611.

- Palabıyık, M. Hanefi: “Ord. Prof. Dr. Mehmet Fuad Köprülü İlmî Hayatı ve “Türk Tarihi” Adlı Eseri Münasebetiyle Tarih Anlayışı”, **Atatürk Dergisi**, C. 3, Sayı: 3 (2013), s. 7 - 29.
- Şahin, Enis; Bilal Tunç: "Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasi Mücadelesi(1945-1947)" **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C. 1, Sayı: 2 (2015), s. 31 – 69.
- Tansel, Fevziye Abdullah: “Memleketemizin Acı Kaybı: Prof. Dr. Fuad Köprülü” Belleten, C. 30, Sayı: 120, **Türk Tarih Kurumu**, Ankara, (1966), s. 268.
- Turan, Osman "Türk İlminin Abidesi: Prof. Dr. Fuad Köprülü", **Türk Kültürü Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 47, (1996), s. 936 - 942.
- Uzman, Nasrullah: “Adnan Menderes ve M. Fuad Köprülü’nün Cumhuriyet Halk Partisi’nden İhraçları”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 36, Sayı: 62, s. 205 – 228.
- : “İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü’nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, **Akademik Bakış Dergisi**, C. 7, Sayı: 13 (2013), s. 185 – 208.
- Yıldız, Nuran: “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 5, Sayı: 1, (1996), s. 481 – 505.

Arşiv Belgeleri

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30. 18. 1. 2. Yer Numarası: 197. 52. 13.

BCA, Fon Kodu: 30. 1, Yer Numarası: 53. 315. 4.

BCA, Fon Kodu: 490.1 Yer Numarası: 5. 27. 17.3.

BCA, Fon Kodu: 30.01 Yer Numarası: 12. 71. 9.

BCA, Fon Kodu: 10.09 Yer Numarası: 110. 343. 2.

TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem, C. 7, Sekseninci İntikat, 12.09.1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem, C. 10, Kırk Yedinci İntikat, 28.02.1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem, C. 12, Yetmiş Dokuzuncu İntikat, 20.06.1956.

TBMM Tutanak Dergisi

TBMM Tutanak Dergisi, Elli Dokuzuncu Birleşim, 9. Birleşim, C. 6, 02.04.1951.

TBMM Tutanak Dergisi, On Dokuzuncu Birleşim, 19. Birleşim, C. 11, 19.12.1951.

Gazete ve Dergiler

AKİS 02 Haziran 1956
AKİS 23 Haziran 1956
AKİS 30 Haziran 1956
AKİS 07 Eylül 1957
AKİS 14 Eylül 1957
AKİS 30 Mart 1960

Milliyet 20 Haziran 1956
Milliyet 08 Temmuz 1957
Milliyet 19 Temmuz 1957
Milliyet 24 Ağustos 1957
Milliyet 05 Eylül 1957
Milliyet 08 Eylül 1957
Milliyet 11 Eylül 1957

Ulus 05 Temmuz 1957
Ulus 08 Temmuz 1957
Ulus 19 Temmuz 1957
Ulus 08 Eylül 1957
Ulus 11 Eylül 1957
Ulus 13 Eylül 1957
Ulus 06 Ocak 1961

Vatan 18 Ocak 1957
Vatan 05 Temmuz 1957
Vatan 06 Temmuz 1957
Vatan 07 Temmuz 1957
Vatan 12 Temmuz 1957
Vatan 14 Temmuz 1957

Vatan 19 Temmuz 1957
Vatan 24 Ağustos 1957
Vatan 07 Eylül 1957
Vatan 08 Eylül 1957
Vatan 09 Eylül 1957
Vatan 10 Eylül 1957
Vatan 11 Eylül 1957
Vatan 19 Eylül 1957
Vatan 06 Ekim 1957
Vatan 10 Ekim 1957
Vatan 13 Ekim 1957
Vatan 17 Ekim 1957
Vatan 20 Ekim 1957
Vatan 21 Ekim 1957
Vatan 23. Ekim 1957
Vatan 28 Ekim 1957
Vatan 29 Ekim 1957
Vatan 04 Kasım 1957
Vatan 07 Kasım 1957
Vatan 14 Kasım 1957
Vatan 17 Kasım 1957
Vatan 19 Kasım 1957
Vatan 21 Kasım 1957
Vatan 22 Kasım 1957
Vatan 23 Kasım 1957
Vatan 25 Kasım 1957
Vatan 27 Kasım 1957
Vatan 02 Aralık 1957
Vatan 04 Aralık 1957
Vatan 06 Aralık 1957
Vatan 09 Aralık 1957

Vatan 14 Aralık 1957

Vatan 19 Aralık 1957

Vatan 06 Ocak 1961

Vatan 18 Aralık 1961

Vatan 19 Aralık 1961

Zafer 05 Temmuz 1957

Zafer 13 Temmuz 1957

Zafer 24 Temmuz 1957

Zafer 31 Temmuz 1957

Zafer 04 Ağustos 1957

Zafer 01 Eylül 1957

Zafer 04 Eylül 1957

Zafer 06 Eylül 1957

Zafer 07 Eylül 1957

Zafer 08 Eylül 1957

Zafer 09 Eylül 1957

Zafer 19 Eylül 1957

Ansiklopediler

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi